

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÜKSEKÖĞRETİMDE FAYDA-MALİYET YÖNLÜ BİR
YAKLAŞIM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2002-2006-2010)

Emel ERSUN AYDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Recep KÖK

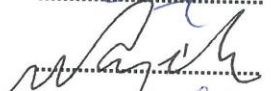
İZMİR-2013

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi 2007800020
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Emel ERSUN AYDEMİR
Tez Başlığı : Yükseköğretimde Fayda - Maliyet Yönlü Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği
(2002,2006,2010 yılları)

Savunma Tarihi : 26.02.2013
Danışmanı : Prof.Dr.Recep KÖK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Recep KÖK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Nevzat ŞİMŞEK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Ali ÖZDEMİR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği ☒ (X)
Oy Çokluğu ()

Emel ERSUN AYDEMİR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Yükseköğretimde Fayda - Maliyet Yönlü Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği (2002,2006,2010 yılları)" başlıklı Tezi ☒ (X) 7 Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Yükseköğretimde Fayda-Maliyet Yönlü Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği (2002-2006-2010)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Adı SOYADI

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Yükseköğretimde Fayda-Maliyet Yönlü Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği (2002-2006-2010)

Emel ERSUN AYDEMİR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Yetişmiş insan gücü bir diğer adıyla beşeri sermaye ülkelerin ekonomik ve sosyal refahının arttırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bireylerin yeterli bilgi ve becerilerle donatılarak topluma kazandırılmasında eğitim özellikle yükseköğretim en önemli araçlardan biridir. Yükseköğretim yetişmiş insan gücünü topluma kazandırmanın ve sosyal refahı arttırmanın yanında bireylerin elde ettiği gelir düzeyini iyileştirmesiyle de bireysel refaha katkıda bulunmaktadır. Yükseköğretimin topluma ve bireylere olan bu faydaları bireylerin yükseköğretim talebini her geçen gün arttırmaktadır.

Yükseköğretimin faydalarının yanında devletin ve bireylerin katlanmak zorunda olduğu belli maliyetleri de vardır. Eğitim maliyetleri, eğitim uzmanları ve politikacılar bakımından son derece önemlidir. Eğitim programlarını yapan eğitimcilere ve bireylere yol gösterecek analiz yöntemlerinden biri fayda-maliyet analizidir. Yükseköğretime devam etmenin olası kar ve faydalarını ölçmeye yönelik fayda-maliyet analizi; bir eğitim projesinin ekonomik karlılığını değerlendirmek için katlanılan maliyetler ve ekonomik faydaları karşılaştıran yatırım değerlendirme ölçütüdür.

Bu çalışmada; fayda-maliyet analizinden yararlanılarak yükseköğretimin bireylere ve devlete olan fayda ve maliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada 2002-2006-2010 yıllarına ait verilerden yararlanılarak o yıllara ait analizlere yer verilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kurumsallaşma yaklaşımları ve refah ilişkileri teorik olarak ele

alınmaktadır. İkinci bölümde Türkiye’de yükseköğretimin yapısı ve tarihsel gelişimi incelenmiştir. Son bölümde öncelikle eğitim yatırımlarının sosyal maliyet ve fayda analizi ve analizin refah temeli incelenmekte ve çalışmanın amacı doğrultusunda ilgili yıllara ait veriler yardımıyla analiz sonuçlarına ulaşılmış ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, Türkiye’de YÖK, Yükseköğretim de Fayda-Maliyet Analizi, Eğitimin Refah Yaratıcı Etkisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

**A Benefit-Cost Directional Approach in Higher Education: Turkey Example
(2002-2006-2010)**

Emel ERSUN AYDEMİR

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Economics Program

Qualified man power and human capital has very important place for enhancing the economical and the social welfare of countries. Education, especially higher education is one of the most important means of reintroducing the individuals to society by entrusting them with sufficient knowledge and skills. Higher education also contributes to personal welfare thanks to enhancing the level of income individuals earn besides reintroducing the qualified man power to society and enhancing the social welfare. These benefits of higher education for the society and the individuals increase the higher education demand of the individuals day by day.

Besides its benefits, the higher education also has specific costs with which the state and the individuals have to abide. Education costs are extremely important for education specialists and politicians. One of the methods of analysis to guide the educators and the individuals who perform education programs is benefit-cost analysis. Benefit-cost analysis, which is to measure the possible profits and benefits of continuing the higher education, is a criterion that compares the costs and the economical benefits abided to evaluate the economic profitability of an education project.

In this study, it was tried to investigate the benefits and the costs for the individuals and the state by benefitting from the benefit-cost analysis. In the study, by benefitting from the data belonging to 2002-2006-2010 years, analyses of those years were also included. The study consists of three parts. In the first

part, institutionalization approaches and welfare relations are discussed theoretically. In the second part, the structure and the historical development of higher education in Turkey were examined. In the last part, primarily social cost and benefit analysis of education investments and the welfare basis of the analysis are examined, and the analysis results were reached by the help of the data belonging to the relevant years in line with the purpose of the study, and the essential assessments were done.

Keywords: Institutionalism, Higher Education Institution in Turkey, Benefit-Cost Analysis in Higher Education, Welfare Creator Effect of Education

**YÜKSEKÖĞRETİMDE FAYDA-MALİYET YÖNLÜ BİR YAKLAŞIM:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2002-2006-2010)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA YAKLAŞIMLARI VE REFAH İLİŞKİLERİ

1.1. KURUMSALLAŞMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	5
1.1.1. Kural, Kurum ve Temel Özellikleri	5
1.1.2. Kurumsallaşma ve Kurumsal İktisat	9
1.1.2.1. Kurumsal İktisadın Özellikleri ve Geleneksel İktisattan Farkı	11
1.1.2.2. Kurumsal İktisatçılar Temelli Ortak Düşünce	13
1.1.2.3. Kurumsal İktisada Yapılan Katkılar	14
1.1.2.3.1.Thorstein Bundy Veblen	16
1.1.2.3.2.John Rogers Commons	19
1.1.2.3.2.1. Kurumların Denetim Rolü	21
1.1.2.3.2.2. Kurumların Serbestleşme Rolü	21
1.1.2.3.2.3. Kurumların Genişleme Rolü	21
1.1.2.4. Yeni Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Özellikler	22

1.1.2.5. Kurumsallaşma da İşlem Maliyeti ve Refah Yaratıcı Etkiler	25
1.1.3. Kurumsallaşma Metodolojisi Çerçevesinde Üniversiteler	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU(YÖK) VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

2.1.TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELER VE GELİŞİM SÜRECİ	34
2.1.1.YÖK’ün Kurulmasında Etkili Olan Faktörler	36
2.1.2. Türkiye’de YÖK Ve Tarihsel Gelişimi	37
2.1.3. YÖK’ün Üniversiteleşmedeki Etkileri	43
2.1.3.1. Üniversiteleşme ve Vakıf Üniversiteleri	44
2.1.3.2. Üniversiteleşme ve İkinci Öğretim	51
2.1.3.3. Açık Öğretimde Yaşanan Gelişmeler	52
2.1.3.4. Üniversiteleşme ve Meslek Yüksek Okullarındaki Gelişmeler	54
2.1.3.5. Üniversiteleşme Sürecinde Yaşanan Diğer Gelişmeler	57
2.1.4.Yükseköğretim Kurumlarının Eğitim Harcamalarındaki Yeri	61
2.1.4.1. YÖK’ün Eğitim Harcamalarındaki Yeri	61
2.1.4.2.Yükseköğretime Yönelik Diğer Kurumların Eğitim Harcamalarındaki Yeri	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EĞİTİM YATIRIMLARININ SOSYAL MALİYET ve FAYDA
ANALİZİ: REFAH TEMELİ VE YÖK ÖRNEĞİ

3.1. MALİYET-FAYDA ANALİZİNİN TEORİK TEMELLERİ ve REFAH İLİŞKİSİ	74
3.1.1. Maliyet Fayda Analizinin Refah Temeli	75
3.1.2. Maliyet Fayda Analizinde Beşeri Sermayenin Yeri ve Önemi	77
3.2. SOSYAL VE KİŞİSEL YATIRIMLARIN İŞLEVSELLİĞİ: EĞİTİM	80
3.3. YÜKSEKÖĞRETİMİN SOSYAL MALİYETİ VE SAĞLANAN FAYDA OLGUSU	82
3.3.1. Yükseköğretimin Sosyal Maliyeti	82
3.3.2. Yükseköğretimin Sosyal Faydaları	84
3.4. FAYDA-MALİYET ANALİZİ VE REFAH TEORİSİ	84
3.4.1. Eğitim Yatırımlarının Bireysel Refaha Etki ve Katkısı	86
3.4.2. Eğitim Yatırımlarının Toplumsal Refaha Etki ve Katkısı	89
3.5. TÜRKİYE ÖZELİNDE SOSYAL FAYDA-MALİYET ANALİZİ VE YÖK ÖRNEĞİ (2002-2006-2010)	93
3.5.1. Araştırmanın Amacı	93
3.5.2. Araştırmada Kullanılan Veri Tabanı	94
3.5.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Değişkenlerin Tanımı	95
3.5.4. Analitik Bulgular	95
3.5.4.1. 2002 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları	96
3.5.4.2. 2006 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları	97
3.5.4.3. 2010 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları	98
3.5.5. Ampirik Bulgular ve DPT Sonuçlarının Karşılaştırılması	98
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	107
EKLER	

KISALTMALAR

YÖK	Yükseköğretim Kurumu
OECD	Organization For Economic Co-Operation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
GSYİH	Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
TDK	Türk Dil Kurumu
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
ULAKBİM	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
MYO	Meslek Yüksek Okulları
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
LES	Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı
ALES	Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı
METEB	Mesleki ve Teknik Eğitim Bölgeleri
AYA	Avrupa Yükseköğretim Alanı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Üniversitelerin Özellikleri	s.29
Tablo 2: Üniversite Kurumunun Gelişimi	s.30
Tablo 3: Temel Yasalar	s.35
Tablo 4: YÖK Başkanlarının Görev Dönemleri	s.39
Tablo 5: Üniversitelerden Uzaklaştırılanlar ve Ayrılanlar	s.40
Tablo 6: Vakıf Üniversitelerinin Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Değişimi	s.47
Tablo 7: YÖK Tarafından Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Dağılımı	s.48
Tablo 8: Son 10 Yılda Türkiye’de Görev Yapan Öğretim Elemanları (Lisans, Önlisans, Enstitü ve Araştırma Merkezleri de Dahil)	s.50
Tablo 9: ÖSS’ye Başvurma ve Yerleşme (1981-2011)	s.52
Tablo 10: 2011 Mali Yılı Ekonomik Kodlara Göre Yükseköğretim Kurumunun Bütçe Ödenekleri ve Harcama Tutarları	s.63
Tablo 11: Üniversitelere Aktarılan Tutarlar	s.64
Tablo 12: Türkiye’de Devlet Üniversitelerinin Gelirlerinin Kaynaklarına Göre Dağılımı	s.65
Tablo 13: Vakıf Üniversitelerinin 2005 Yılı Gelirleri	s.68
Tablo 14: Türkiye’de Bütçeden Yükseköğretime Ayrılan Pay ve Milli Gelire Oranı(%)	s.70
Tablo 15: Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Doları)	s.71
Tablo 16: Bazı OECD ülkelerinde Büyümenin Kaynakları (%)	s.93
Tablo 17: 2002 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları	s.96
Tablo 18: 2006 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları	s.97
Tablo 19: 2010 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları	s.98
Tablo 20: DPT Ve Tez Sonuçlarının Karşılaştırılması	s.99

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Veblen'in Kurumsal Değişime Bakışı	s.17
Şekil 2: Kurumsal İktisadın Dalları	s.23
Şekil 3: Kamu Kaynaklarının Yükseköğretim Kurumlarına Tahsis Yolları	s.67
Grafik 1: Türkiye'de Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayısı	s.54
Grafik 2: Türkiye'de Üniversite Sayısının Gelişimi	s.60
Grafik 3: Yükseköğretim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (2006)	s.71
Grafik 4: OECD Ülkelerinde Yükseköğretimin İstihdama Etkisi (2007)	s.87
Grafik 5: Yükseköğretimin Kişilerin Gelirlerine Etkisi	s.88

EKLER LİSTESİ

EK 1 Üniversitelerin Kuruluş Tarihleri	ek s.1
EK 2 Üniversitelerde Öğrenci, Öğretim Elemanı Ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayısı	ek s.5
EK 3 2002 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları	ek s. 8
EK 4 2002 yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri	ek s.8
EK 5 2006 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları	ek s.9
EK 6 2006 Yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri	ek s.9
EK 7 2010 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları	ek s.10
EK 8 2010 Yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri	ek s.10

GİRİŞ

Kurumsallaşma kavramı kurumların; bireylerin düşünce ve davranışlarına bağlı olmadan belli yöntemlere, kurumun belirlediği kurallara göre varlığını sürdürmesini sağlayacak yapıyı oluşturmalarıdır. Kurumlar bireylerin davranışlarına yani bireylere bağlı olmamakla birlikte o bireylerin yaşadığı toplum kurallarına dolayısıyla topluma özgü bir yapıya bağlı olarak oluşurlar. İktisadi anlamda kurumların temeli 1800'lü yıllara dayanmaktadır.

Kurumsal iktisat Veblen ve Commons'la başlayan bir süreçte sahiptir. Commons ve Veblen kurumsal iktisadın temellerini atmış ve daha sonra kurumsal iktisat günümüze kadar gelişimi devam eden ve geniş bir yelpazeye açılan bir oluşumla gelişmiştir. Kurumcu iktisatçılar iktidar ve iktidarın ortaya koyduğu yasalar ve hukuki konular üzerinde dururlar. İktisadi sistemlerin açık ve dinamik ancak iktisadi bilginin belirsiz ve sınırlı rasyonel olduğunu belirtirken çalışmanın önemi üzerinde dururlar. İnsanların nasıl örgütlendikleri üzerinde dururken iktisadi davranışları somut birer olgu olarak görmüşlerdir. Ekonomiyi durağan değil açık ve dinamik olarak bütüncül olarak incelemişlerdir. Veblen'in kurumsal iktisada olan en önemli katkısı teknolojinin kurumların değişiminde itici güç olduğunu ortaya koymasıdır. Kurumcu iktisatçılardan bir diğeri olan Commons da kurumların önemi üzerinde durmuş, kurum ve birey ilişkisini incelemiş ve bu ilişkinin kurumdan bireye olduğunu ve bütünüyle tek yönlü olmadığını vurgulamıştır. Kurumsal değişimin bireylerin gerçekleştirdikleri bazı işlemlerin sonucunda oluştuğunu ve bu işlemlerin stratejik işlemler olduğunu belirtmiştir. Commons kurumsal iktisadı ne uç bireycilik ne de uç bütüncülük olarak görmüştür. Kurumların ortaya çıkışını da denetim (davranış eylem ve düşünce üzerinde sınırlama), serbestleşme (denetimle birlikte kişinin özgürleşmesi) ve genişleme (bireyin kendi başına yapacağından kurumla birlikte daha fazla şey yapma imkânı bulmasını sağlayacak olanaklar bulması) kavramları üzerinde durmuştur.

Kurumsal iktisatçılardan Veblen ve Commons eski kurumcular olarak daha sonra gelenler ise yeni kurumcular olarak nitelendirilmiştir. Yeni kurumcuların temelini R. Cause'nin 1937'de çıkarttığı The Nature of The Firm isimli çalışmasına kadar götürmek mümkündür. Diğer yeni kurumcu iktisatçıların başında Oliwe

Williamson, Douglas North, Richard Posner gibi iktisatçılar gelir. Yeni kurumcu iktisatçılar kamu tercihi, işlem maliyeti ve mülkiyet hakları üzerinde dururken iktisadi hayatın işleyişinde kural ve kurumlar üzerinde durmuşlardır. İktisadi dengesizlik durumunda dengeleyici güç kavramını geliştirmişlerdir. Bireylerin durumlarının belirlenmesinde sosyal kurumların çok önemli olduğu belirtilmiştir. İktisadi değişimi yöneten sözleşmeler ve kısıtlayıcı kurallar modellenmeye çalışılmıştır.

Yeni kurumsal iktisadın üzerinde durduğu konulardan biri işlem maliyetleridir. İşlem maliyetlerinin temelinde bilgi maliyetleri yatar. Bilgiye erişme bilgi edinmenin yollarını arama çeşitli maliyetlere katlanmayı gerektirir. Kurumsal düzeyde refah artışını incelerken işlem maliyetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. North; iktisadi gelişme, refah artışı ile iktisadi kurumlar arasında yakın ilişki olduğunu savunur. Ona göre refah artışı ve iktisadi büyüme iktisadi kurumların iş bölümünün artmasına ve uzmanlaşmasına bağlıdır.

Bilimsel bilginin üretildiği ve bilgi maliyetinin yüksek olduğu yerlerden biri üniversitelerdir. Bilimsel bilginin önemi ve toplum dinamikleri için vazgeçilmez bir unsur olduğu Almanya’da kurulan Von Humboldt Üniversitesine dayanır. Bu üniversite de bilimsel bilginin nasıl üretileceği öğretilmiş ve bu daha sonraki üniversitelere ışık olmuştur. İkinci dünya savaşından sonra artan eğitim talebi üniversitelerin sayısının artışı sağlamıştır. Üniversitelerin artışı nitelikli insan sayısında artışı sağlamış ve bu ise kurumların da nitelikli insan arama çabalarını arttırmıştır. Bireylerin üniversiteye devam etmeleri üniversite eğitiminin masraflarını arttırmıştır. Devlete ve bireylere olan maliyetin sadece kamuyla karşılanamayacağı anlaşılmış değişik alternatiflere yönelme olmuştur. Bilginin sadece üniversitede değil üniversite dışından da edinilmesinin yolunu açacak alternatifler bulunmuştur. Eğitimin evrenselleşmesi, öğrenci öğretim elemanı değişimi gibi uygulamalarla kalite farkının ortadan kaldırılmasına ilişkin gelişmeler yaşanmıştır.

Bu çalışmada fayda maliyet analizi yardımıyla eğitim yatırımlarının fayda ve maliyeti incelenmeye çalışılmıştır. Fayda maliyet analizi yapılacak yatırımlardan doğacak maliyet ve faydanın incelenmesini gerektirir. Analizin teorik temelleri Yeni Refah İktisadına dayanmakta ve kaynak dağılımda etkinlik ve bölüşüm adaletini sağlayan bir analitik araç görevini üstlenmektedir. Analizde incelenecek olan yüksek

öğretim harcamaları beşeri sermaye yoluyla yapılan eğitim yatırımlarıdır. Eğitim sektörünün geliştirilmesi, kalitesinin arttırılması insan sermayesinin kalitesinin yükseltilmesini gerektirir. İnsan sermayesinin kalitesinin arttırılması için bir takım yatırımların yapılması ve maliyetlere katlanması gerekmektedir. Bu yatırımlarla toplum bir sonraki aşamaya ilerleyebilecek, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok yeni iyi gelişmeler ortaya çıkabilecektir. Eğitim yatırımlarının topluma olan faydaları yanında bireylere olan faydaları da önemlidir. Bu faydaların başında bireyin aldığı eğitim düzeyi arttıkça elde ettiği gelirin de artması gelmektedir. Kişinin eğitim düzeyini arttırabilmesi için katlanacağı maliyetle, gelecekte elde edeceği gelir karşılaştırılması yapılmaktadır. Lise mezunu bireye üniversite mezunu bireyin gelecekte elde edeceği gelirler farklı olmaktadır. Bu kazanç farklılıklarını doğuran etken eğitimin getirisi ile açıklanmaktadır. Eğitimin sosyal ve özel getirileri ve maliyetleri bulunmaktadır. Fayda maliyet analizinin de temel amacı, bu maliyet ve faydaları karşılaştırıp topluma en yüksek faydayı sağlayacak şekilde kaynakları yönlendirmektir. Eğitimin toplumsal fayda ve maliyeti karşılaştırılması bu çalışmada DPT'nin de çalışmasından yararlanılarak sosyal dönüşüm oranıyla yapılmaktadır. Kişisel fayda ve maliyet karşılaştırılması ise bireylerin katlandıkları maliyeti ve gelecekteki elde edecekleri faydaları analiz eden özel dönüş oranı ile yapılmaktadır. Eğitimin bireysel faydalarının başında ömür boyu kazancın artması gelmektedir. Üniversite mezunu bir bireyle lise mezunu bir birey arasındaki gelir seviyesi yanında eğitim almışlığın farklılığı da görülmektedir. Eğitimin bireysel getirileri toplandığında toplumsal getirilerine ulaşmak mümkün olmaktadır. Bireylerin eğitim kademelerini ilerletip yükseköğretimden mezun olmaları sosyal refahın artmasına olan katkılarının birer aracıdır. Bireysel refahta meydana gelen artış bireylerin gelir düzeyinde meydana gelen artışla ölçülebilirken sosyal refahta meydana gelen artış ölçmek zordur. Göreli olarak toplumsal gelirde artış olmakta, daha iyi ve kaliteli bireyler yetişmekte, halk sağlığında ilerlemeler olmakta, daha düşük doğurganlık oranı olmakta, demokratikleşmenin gelişmesi sağlanmakta, yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması gibi eğitim toplumsal faydaları sayılabilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kurumsallaşma kavramı açıklanmış ve bu kavramın bireysel ve toplumsal refahla olan ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye de yükseköğretim ve YÖK'ün tarihsel gelişimi ve eğitim

harcamalarındaki yeri anlatılmıştır. Son bölümde ise fayda maliyet analizinin teorik temelleri verilmiş bu analizin refah temeli anlatılmış ve çalışmanın asıl amacı olan analiz sonuçları elde edilip yorumlanmıştır. Çalışmanın yapılmasında bize ışık tutan DPT uzmanlık tezlerinden Fatih Türkmen'in yaptığı "Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitimin Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması" isimli çalışmasıdır. Çalışma 2002 yılında yapılmıştır ve 1987-1994 yılları verilerini baz alarak eğitimin özel ve sosyal dönüş oranlarına ulaşılmıştır. Bizim çalışmamızda ise 2002-2006-2010 yıllarına ait verilerden faydalanılarak yükseköğretimin özel ve sosyal dönüş oranlarına ulaşılmış ve sonuç kısmında yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA YAKLAŞIMLARI VE

REFAH İLİŞKİLERİ

1.1. KURUMSALLAŞMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.1.Kural, Kurum ve Temel Özellikleri

Kurumsallaşma kavramını açıklamaya başlamadan önce bu kavramla benzer temellere dayanacağı düşünülen kural kavramı ve kurumsallaşmanın temelinde var olan kurum kavramını açıklamada fayda olduğu görülmektedir.

Kurallar, insanlar arasındaki ilişkilerde davranışlarımıza yön veren, davranışlarımızı sınırlayan ve toplum tarafından uyulması gereken ilkelerdir.¹ Kural kavramının gündelik hayatta insan ilişkilerine yön veren, insanın davranışlarını kontrol etmesini sağlayan davranışsal bütünlük olduğu anlaşılmaktadır. Kurum kavramı da gündelik hayatı bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltmaktadır. İnsani etkileşimin rehberini oluşturur.² Kurum toplumda var olan insanların ortak payda da paylaştığı değer yargılarından oluşur.

Kurum kavramı Türk Dil Kurumu bilimsel sözlüğünde belirli düşüncelerin, davranış kalıplarının, bireyler arasındaki ilişkilerin ve karşılıklı görevlerin oluşturduğu, kökü birtakım törelere dayalı toplumsal örgenleşme³ olarak, Türkçe güncel sözlükte ise evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese⁴ olarak tanımlanmıştır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında kurum bir toplumda sosyal yaşamımızı birbirimize benzer şekilde gerçekleştirdiğimizi ifade eden ve sağlayan kültürel süreçlerdir. Bir başka deyişle davranış örüntüleri, toplumsal roller ve etkileşim

¹ Coşkun Can Aktan ve Tarık Vural, **Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri**, SPK Yayınları, Yayın No: 193, Ankara, 2006, s. 1.

² Douglas Cecil North, **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul Sabancı Üniversitesi Yayınları, Balkan Yayınevi, İstanbul, Eylül 2002, s. 10.

³ TDK bilim ve sanat terimleri sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/?kelime=kurum&kategori=terim&hng=md>, (06.02.2011).

⁴ TDK Türkçe güncel sözlük, <http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA F6AA 8 9816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=kurum>, (06.02.2011).

süreçlerinden oluşan, kültürün büyük kısmını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Kurum denilince, 'toplumsal kurum' anlaşılır.

Kurumlar, temel davranış örüntülerine göre şekillenirken, toplumlara özgü bir yapıya kavuşurlar. Her bir toplumun kültürü, örfü, ananesi farklı olduğu için kurumları da farklıdır. Fakat her toplumda temel kurumlar vardır. Bunlar; aile kurumu, ekonomi kurumu, siyaset kurumu, din kurumu ve eğitim kurumudur.⁵

Kurumu tanımlayan düşünürlerden ve kurumsal iktisadın öncülerinden Veblen Kurumu, “geçmişten intikal eden, düşünce alışkanlıkları” olarak tanımlamıştır.⁶ Veblen’i izleyen düşünürlerden bir diğeri Ayres’tir. Ayres’e göre kurum, “sosyal davranışın ağırlıklı olarak seremoni nitelikli kısımlarını” nitelemek üzere kullanılmıştır. Araçsal nitelikli örgütsel formlar ise kurum olarak tanımlanmamaktadır. Seremonik sisteminde değerleri vardır ancak bu değerler yanlıştır. Kurumlar teknolojik dizilimin dinamizmine bağlı olarak yavaşça değişir.⁷ Bu bağlamda Veblen buna benzer düşünceleri savunmuştur. Veblen değişimi açıklarken değişimin iki temel unsuru olan teknoloji ve kurum ekseninden yola çıkmış ve kurumların, zamana göre statik ve değişimi engellediğini teknolojinin ise değişimi motive ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla teknolojinin itici gücü, sonuçta kurumların değişimini de gerektirdiği içindir ki, değişim teorisinde teknoloji kilit fonksiyon haline gelmektedir.⁸ Bu bağlamda Veblen ve Ayres kurum kavramının tanımını yaparken kurumların değişime direnç göstereceğini ve fakat teknolojik ilerlemenin değişimi motive edici etkisinin kurumlar üzerinden değişim sürecinde küçük de olsa rol oynayabileceğine dikkat çekmişlerdir.

Kurumsal yaklaşım düşünürlerinden bir diğeri Commenstir. Kurumcu iktisadın belirginleştirilmesinde önemli katkıları olan Commens Kurumu; “Bireysel eylemin geliştirilmesi, serbestleştirilmesi ve denetiminde ortaya çıkan eylem” biçiminde tanımlamıştır.⁹ Kurum kavramı, bazen bireylerin birlikte yaşadığı “yasalar veya doğal hakların” bir çerçevesi, bazen de birlikte yaşayan insanların

⁵ Wikipedia Özgür Ansiklopedi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurum>, , (06.02.2011).

⁶ Ahmet Yılmaz Ata, **Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s. 38.

⁷ Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996, s. 174.

⁸ Recep Kök, **İktisadi Düşünce Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s. 274.

⁹ John Rogers Commans, “Institutional Economics”, **American Economic Review**, Cilt: 21, 1931, s. 649’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996, s. 174.

davranışlarının somutlaşmış çerçevesi anlamında kullanılabilmektedir.¹⁰ Commens'in kurum kavramı hakkındaki düşünceleri insanların birlikte yaşamaktan doğacak güçlerini ortaya koymaktadır.

Kurumcu düşünürlerden Wesley C. Mitchel kurumu “geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklar” , Walton Hamilton ise “bir grubun alışkanlıkları veya insanların gelenekleri içine gömülü belirli düzeyde geçerliliği veya sürekliliği olan bir düşünce veya eylem tarzı”, “sosyal olarak belirlenmiş, ilişkilendirilmiş davranış kalıpları kümesi olarak tanımlamıştır.¹¹

Douglas C. North ‘a göre kurumlar bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren insanların getirdiği kısıtlamalardır. Kurumlar sonuç olarak etkileşimin teşvik unsurlarına belli bir yapı kazandırır. Teşvik; siyasi, ekonomik veya toplumsal olabilir. Çalışmanın daha sonraki bölümlerinde bu teşvikin ve getirdiği kurumsal değişimin üzerinde durulacaktır.

Andrew Schotter’e göre iktisat literatüründe kurumlar konusunda iki temel görüş vardır. İlk görüşe göre; sosyal ve iktisadi kurumlar bireysel eylemin sonucu olan sosyal sonuçları belirleyen ve bireysel eylemi kısıtlayan kurallar kümesi olarak görülmektedir. İkinci görüşe göre ise; sosyal kurumları önceden dizayn edilen kurallar dizisi olarak değil, organik olarak ortaya çıkan sosyal davranışın planlanmamış ve amaçlanmamış düzenlilikleri olarak görmektedir. Burada kurumlar tek bir bireyin olmasını arzuladığı insan eyleminin sonuçları değildir. İnsanların tek tek istek ve beklentileri onların hiç beklemediği bir anda toplumsal bir var oluşta ortaya çıkabilir.¹²

Kurumsal yaklaşımçıların kurum hakkında yaptıkları tanımlar ışığında genel olarak kurumu şu şekilde tanımlamak da mümkün olabilmektedir. Kurum bir arada yaşayan insan topluluklarının geçmişten günümüze getirdikleri davranışları, faaliyetleri, gelenekleri, alışkanlıkları, zamanla çok az değişime uğrayabilecek değerleri ve inançlarını ifade eder.

¹⁰ Kök, ss. 274-275.

¹¹ Walter Castle Neale, “Institutions” **Evolutionary Economics Foundations of Institutional Thought**, (Der. M.R.Tool), ss. 227-256’den aktaran Ömer Demir, s. 174.

¹² Andrew Schotter, “The Evolution of Rules” **Economics As A Process: Essays In The New Institutional Economics**, (Der. R.N. Langlois), Cambridge University Pres, New York, ss.117-133’den aktaran Ömer Demir, s. 174.

Kurumun özellikleri hakkında Neale bir kurumun 3 özellikle ayrıştırılabileceğini vurgulamıştır. Bunlardan birincisi etkinlikte bulunan bir “insan grubunun” bulunmasıdır. Vurgulanan konu kurumun ortaya çıkabilmesi için birden fazla insanın var olmasıdır. İkinci özellik ise bu insan grubunun yürüttüğü faaliyetlerin tekrarlanma, istikrar ve sonucunun tahmin edilmesini sağlayacak kurallara bağlanmasıdır. Yani kuralların var olmasıdır. Üçüncü özellik ise bu etkinlik ve kuralları açıklayan ya da meşrulaştıran ortak bakış açılarının olmasıdır. Bu üç unsur göz önüne alındığında bir kurum, grup tarafından paylaşılan ortak bakış açılarının bir araya getirdiği durumlardır denilebilir.¹³

Kurumların başlıca özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁴

- Kurumlar toplum halinde yaşayan insanların davranışlarından oluşurlar.
- Kurumlar, gündelik hayatı açıklığa kavuşturarak belirsizliği azaltırlar. Her ülkenin toplumsal kurumları farklıdır. Kurumlar bireylerin tercih kümelerini tanımlar ve sınırlar.
- Kurumların oluşmasında, ortaya çıkmasında, kabul edilmesinde ve yaygınlaşmasında bilgi, öğrenme ve tecrübe çok önemlidir.
- Kurumlar bireylerin yapmasının yasaklandığı faaliyetleri tanımlar insanlar arasındaki etkileşimin çerçevesini oluşturur.
- Kurumlar uzun yaşamlıdır ve zaman içinde değişmektedir.

İnsan davranış ve eylemleri kurumsallaşma sürecinin temelidir. Bu davranışlar tekrar edilerek devam eder ve zamanla alışkanlığa alışkanlıklarda zamanla geleneğe dönüşür. Gelenek haline gelen davranışlar toplumlar tarafından kabul edilen ve onaylanan durumlardır. Gelenek haline gelmiş davranış kalıpları kurum olarak adlandırılır ve bu davranışların son aşaması ise kurumsallaşmadır.

¹³ Neale, ss. 232-236’dan aktaran Demir, 1996, s 175.

¹⁴ Aktan ve Vural, s. 9.

1.1.2. Kurumsallaşma ve Kurumsal İktisat

Kurumsallaşma, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre örgütlü duruma gelme, süreklilik kazanma şeklinde ifade edilmektedir¹⁵. Kurumsallaşma kavramına ortak bakış açısı geliştirmek için kavramın değişik açılardan tanımlanmasına yer verilmelidir. Temelde kurumsallaşma "istikrarsız, gevşek bir şekilde örgütlenmiş veya dar teknik faaliyetlerden düzenli istikrarlı topluma uyum sağlayan kalıpların ortaya çıkması" olarak da tanımlanabilen doğal bir düşüncedir. Kurumsallaşmanın "en önemli özelliği" eldeki görevin teknik gereksinimlerinden de öte seviyede değer verilmesi olduğudur. Test harcanabilir, yani organizasyon veya uygulamadan onun yüzünden vazgeçilen veya yeni durum ve taleplere karşılık değiştirilen hazır bulunuşluk seviyesidir. Kurumsallaşmanın çevresel uyumu göz önüne alınarak yapılan bir tanımlamada kurumsallaşma, çevresel değişimle birlikte organizasyona ait değişimin olması ve bu değişim doğrultusunda belli bir kalıba girmenin sağlanmasıdır. Bu tanımda dikkati çeken noktalar kurumsallaşmanın çevresel değişimle birlikte değişeceği, kurumsallaşma içindeki toplumun bu değişimi öğreneceği ve yeni duruma uygun standardizasyonu oluşturacağıdır. Kurumsallaşmanın ayrı bir tanımında ise kurumun ayrı bir kimlik kazanması sosyal ihtiyaç ve baskıların doğal bir neticesi olarak duyarlı ve esnek bir organizma haline gelmesidir. Bu tanımda ise kurumun diğerlerinden farklı bir kimliğe bürünmesi ve sosyal ihtiyaçlara cevap verebilirliği vurgulanmıştır.

Kurumsallaşma kurumun fonksiyonlarını yerine getirme biçimini anlatan, birlikte örgütlenen bireylerin uyumlu düşünce, davranış ve değer yargılarıyla, kişilerden ziyade kurumun ön planda olduğu kurallara, standartlara ve prosedürlere sahip olması gereken kendine özgü iş planı ve yöntemini geliştirdiği, kurumun kendi kimliğine bürünmesi gereken süreçtir.

Kurumsallaşma süreci içerisinde kurumcu iktisatçıların temelleri 1800'lü yılların ilk yarısına giden Alman tarihçi okulundan etkilenmeleriyle oluşmuştur. Alman tarihçi okulunun kuruluşu 1843 yılında W. Roscher'in Almanya'da Tarihçi

¹⁵ TDK, Türkçe Güncel Sözlük, <http://tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.asp?KELIME=kurumsallaşma>, (06.02.2011).

Metoda Göre İktisat Politikası Derslerinin yayınlanmasına gitmektedir.¹⁶ Kurumcu iktisatçıların temelleri ise 1899 yılında yayınlanan *The Theory of The Leisure Class: An Economic Study of Institutions* isimli kitabıyla Thorstein Veblen tarafından atılmıştır.¹⁷ Tarihçi okul ve kurumsalcılar öncelikle kapitalist sisteme daha da önemlisi bu sistemin işleyişine tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Liberal sistem tümünden gelimci, sorgulayıcı ve akılcı yönetime dayanarak kurulmuştur. Kapitalizmin evrenselliğine ve *laisser-faire*'le ilgili sonuçlara bu yöntemlerle varmaktaydı. Tam bu aşamada yönetime yönelik eleştirilerde Alman Tarihçi Okul ve kurumcular ortaya çıkmışlardır. Onlara göre tümünden gelim yerine tüme varım sorgulama yerine inceleme, bireyci davranışların akılcılığı yerine farklı yöntemler uygulanabilirdi. Bu yöntemlerle kapitalizmin evrensel olmadığına *laisser-faire* yerine devlet müdahalesinin gerekli olduğu sonuçlarına varılabilirdi.¹⁸

Kurumcu iktisat Veblen ve Commons ile başlayan ve iktisat literatüründe ve iktisat dünyasında tam da homojen bir yapıya sahip olamayan ve geniş bir yelpazeye yayılmış düşünürlerden oluşmaktadır. Bu yüzden “kurumculuğun ortak paydası nedir?” sorusu kolay cevaplanabilecek türden bir soru değildir.¹⁹ İktisadi düşünce tarihinde kurumculuk bireysellikten değil kurum kültürüyle oluşan ve bireylerin kurum olmadan değerlendirilemediği ve kurum temelli yaklaşımlara verilen addır. Kurumsallık yaklaşımının temellerini Veblen atmasına rağmen kurumcu kavramını ilk kullanan olup olmadığı açıklığa kavuşturulamamıştır. Kurumcu kavramını ilk kullanan kişi olarak literatürde Walton H. Hamilton geçmektedir. Hamilton, kurumcu kavramını 1918 yılında Amerikan Ekonomi Cemiyetinin yıllık toplantısına sunduğu “İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım” isimli tebliğinde kullanmıştır.²⁰

Kurumcu yaklaşım iktisadi süreçleri çözümlemeye çalışırken sosyal değişimi evrimci olarak gören bireyler değil kurumlar üzerinde odaklaşan, değerlerin toplumsal yapı üzerindeki önemini vurgulayan ve değişimi dikkate alan ve araştırmaların deneysel olarak temellendirilmesi gerektiğini savunan çalışmaların

¹⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 185.

¹⁷ Demir, s. 88.

¹⁸ Kazgan, s. 184.

¹⁹ Yul Ramstad, “Reasonable Value Versus Instrumental Value Competing Paradigms in Institutional Economics”, **Journal of Economic Issues**, Cilt: 23, Sayı: 3, s.770’den aktaran Demir, s. 64.

²⁰ Philip A. Klein, “The Institutionalist Challenge: Beyond Dissent”, **Institutional Economics: Theory, Method, Policy**, (Der. M.R.Tool), Kluwer Academic Publishers, London ss.13-47’den aktaran Demir, s. 64.

genel adı olmaktadır.²¹ Warren J. Samuels kurumculuk yaklaşımına şu şekilde yaklaşmıştır: Kurumculuk piyasa ekonomisine ve dolayısıyla piyasa ekonomisi savunucusu olan neoklasiklere bir tepki olarak, bir problem çözme yöntemi olarak ve iktisat literatüründe bağımsız bir ekol olarak çıkmıştır. İktisadi süreçleri çözümlemeye çalışan, değerlerin toplumsal yaşam üzerindeki önemini vurgulayan kurumcular bireysel tercihlerden çok toplumsal tercihleri incelemede öncü olmuşlardır.

1.1.2.1. Kurumsal İktisadın Özellikleri ve Geleneksel İktisattan Temel Farkları

Ekonomi kuramı içerisinde çok geniş ve farklı düşünce akımlarını içeren kurumsalcı düşünce'nin temel özellikleri ve bu özellikleri verirken aynı zamanda geleneksel iktisattan ayrıldığı noktalarına vurgu yaparak şu şekilde sıralanabilir:

* Neale'a göre kurumsalcıların iktisada bakış açıları iktisat kelimesinin anlamının incelenmesinde belirginleşir. Ona göre kurumsal iktisat insanların amaçlarına ulaşmak için gerekli araçların temin edilmesinde iktisadileştirme ve en çoklaştırma mantığı değil, insanların birey ve gruplar halinde geçimlerini nasıl sağladıkları yani nasıl örgütlendiklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Geleneksel iktisatta kaynak tahsisi, istihdam, gelir, üretim, fiyatların artış oranı ve seviyesi, gelir dağılımı, kurumcularda ise buna ilave olarak iktidar yapısı da incelenir.²²

* Kurumcular somut ekonomilerin incelenmesini amaçlar yani deneysel olgu dünyası üzerinde durmuşlardır. Geleneksel iktisatçılar olguları zaman ve mekândan bağımsız yani evrensel olduğunu savunup ele alırken kurumcular zaman ve mekâna bağlı incelemişlerdir.

* Kurumsal iktisatçılar toplumun hayatını devam ettirmesinin yollarını ele alırken karşılıklı olarak beş güçten yararlanarak iktisadi analizlerini gerçekleştirmişleridir: Üretim ve değişim ile ilgilenen insanların istekleri, fiziksel ve zihinsel araç kullanımına ilişkin bilgileri ifade eden teknoloji, üretim için ihtiyaç

²¹ Jon Wisman ve Joseph Rosansky, "The Metedology of Institutionalism Revised", **Journal of Economic Issues**, Cilt: 25, Sayı: 3, ss. 709-737'den aktaran Demir, s. 65.

²² Neale, s. 230'dan aktaran Demir, ss. 67-72.

duyulan kaynaklar, beceriler, bu faaliyetleri gerçekleştirirken ihtiyaç duyulan işlem kuralları ve gelenektir.²³

* Kurumcu iktisatta grup davranışları ve süreçler üzerinde durulmaktadır. Geleneksel iktisatta ise genel denge durumuna ilişkin inceleme yapılır.

* Kurumcu iktisatta ekonomi durağan değil açık ve dinamik olarak bütüncül bir bakış açısıyla ve evrimsel bir biçimde incelenirken geleneksel iktisatta varsayımlar bireysel davranışlar üzerinde kurulmuştur. Kurumcu iktisatçılar iktisadi olguları tek tek birey olarak değil bütün olarak değerlendirmişlerdir çünkü onlara göre ekonominin geneli mikro sonuçlardan farklı sonuçlar verir. Diğer yandan ekonomideki kurumlar devamlı bir değişim içerisinde olduğundan ekonomik denge durumu durağan değil değişim içerisinde dinamiktir. Sonuç olarak evrensel yasalar bulmak doğru değildir.

* Kurumsal iktisatçılar geleneksel iktisatçıların aksine optimalcı düşüncüyü pek kullanmamaktadırlar. Çünkü onlara göre birden fazla optimal çözüm olabilir.

* Geleneksel iktisatçılar kaynak tahsisini incelerken piyasanın arz ve talebine göre açıklama getirirken kurumsal iktisatçılar piyasayı biçimlendiren kurumların yapısı, arz ve talebi etkileyen mülkiyet haklarının yapısı ve bu piyasa ve hakların oluşumunu yeniden biçimlendiren devlet ve diğer sosyal süreçlerin işleyişi üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla piyasa ile ilgili hak ve kurumların yapısını kontrol ederek kaynak tahsisi ve özellikle dağılımını etkilemek için devletin var olduğu bir ekonomiyi ve devletin çıkar gruplarının yarıştığı süreçleri kontrol ettiğini savunmuşlardır.²⁴ Sonuç olarak ekonomik yaşamda iktisadi kurallar piyasa tarafından dolayısıyla bireyler tarafından değil kurumlar tarafından şekillenmektedir.

* Kurumsal iktisatçılar çalışmalarında pragmatik felsefeye uygun bir yöntemle denemeyi esas kabul eder gelenekleri eleştirir reformu destekler.²⁵

* Klasik iktisatçıların amaçları mutlak olanın altından göreceli olanın, mekanizmanın altından yapıların, iktisadi olanın altından toplumsal güçlerin ortaya konmasıdır.

²³ Ramstad, s.763'den aktaran Demir, s. 70.

²⁴ Warren Joseph Samuels, "Institutional Economics", **Companion to Contemporary Economic Thought**, (Der. D. Greenaway ve diğerleri) London, 1991, ss. 109-111'den aktaran Demir, s. 71.

²⁵ Kazgan, s. 186.

* Geleneksel teoriden farklı olarak ekonomide uyum değil çıkarlar arası çatışma vardır. İşverenle işçi üreticiyle tüketici devamlı çatışma halindedir. Bu ekonomik birimler arasındaki uyumu siyasi iktidarın düzenleyici rolü sağlar. Siyasi gücün ekonomide gözetim denetim ve müdahalesi gerekir.

* Kurumsal iktisatçılar istatistikî verilerin toplanması ve teorilerin bu verilere dayandırılmasına bağlı olarak metodolojik olarak tûmdengelim yerine tümevarım metodunu tercih etmişlerdir.

* Kurumsal düşüncenin felsefî kaynağı, deneyci felsefeye dayanan “Pragmatizm”dir. Geleneksel iktisadın “akıl sahibi özne” üzerindeki vurgusuna karşın kurumsal düşüncede, özne-nesne etkileşiminde öznenin yani insandan çok nesne yani kurumlar üzerinde odaklaşma olmuştur.²⁶

Özetle; geleneksel iktisatta piyasa mekanizması işlerken kurumsal iktisatta kurumların önemli olduğu ve kurumlar çerçevesinde ekonomik birimlerin oluştuğu ve faaliyet gösterdiği dikkati çekmektedir. Kaynak tahsisi, dağılımı ve bölüşümü için devlet müdahalesinin önemi vurgulanmaktadır.

1.1.2.2. Kurumsal İktisatçılar Temelli Ortak Düşünce

Kurumsal iktisat kendi içinde farklılaşmasıyla eski kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisat şeklinde ayrılmasına rağmen her iki gruba giren düşünürlerin ortak savundukları düşünceleri vardır. Bu ortak düşünceleri şu şekilde sıralayabiliriz:²⁷

İlk olarak kurumcu iktisatçıların özellikle üzerinde durdukları konuların başında iktidar ve dolayısıyla iktidarın yaptığı yasalar ve hukuki konular gelmektedir. İktisadi çerçeveyi yasalar ve hukuk yapısı çizdiği için kurumcular; hukuki değişimleri, hukukun yeniden biçimlenmesi gibi konularla ilgilenmişlerdir.

İkinci ortak nokta ise iktisadi sistemlerin açık ve dinamik olduğunu belirtip bu sistemleri açıklayan yöntemlerinde açık ve dinamik olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu anlamda düşünüldüğünde karşı görüşler sundukları yerleşik iktisatçıların durağan ve denge durumlarını bu şekilde eleştirmişlerdir. Özellikle model kurarken ceteris paribus varsayımıyla bilgi, teknoloji düzeyi, zevk ve tercihler,

²⁶ Enver Alper Güvel, **Politik İktisat ve Akıl**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 157’den aktaran Ata, s. 34.

²⁷ Demir, s. 67.

tüketici davranışları girişimci tavrı gibi önemli değişkenlerin modele dahil edilmeden modellerin kurulması, sonuçları gerçeklikten uzaklaştıracağını ve ekonominin kapalı bir hal alacağını halbuki gerçekte böyle olmadığını birkaç değişkenin modele dahil edilerek elde edilen sonuçların ekonomiyi durağan hale getireceğini tüm kurumcular eleştirmiştir.

Kurumcuların üzerinde durdukları ortak düşüncelerden bir diğeri ise bilgi bağlamında belirsizlik ve sınırlı rasyonelliktir. Dünyanın algılanmasında ve tercihlerin oluşumunda bilgi kadar hatta ondan daha da önemli inançlar üzerinde durmuşlardır.

Neoklasik teorinin üzerinde kurulduğu hazcılık ve bireyselliğe karşı oluşan kurumcuların ortak düşüncelerinden bir diğeri ise çalışmanın önemidir. Kurumculara göre insan davranış ve tercihlerinin oluşumunda ağırlıklı olarak gelenek, alışkanlık ve sosyal kimliğin kazanılması için çalışmanın önemi üzerinde durmuşlardır.

Richard N. Langlois'e göre ise bu iki yaklaşım üç noktada buluşmaktadır. İlk olarak her iki yaklaşıma göre de iktisat bilimi, ortaya çıkan yeni yaklaşım ve fikirleri almak suretiyle felsefe ve diğer sosyal bilimlerden daha fazla yararlanmalıdır. Bu iktisadın hem araç hem içeriksel olarak zenginleşmesi demektir. İkinci olarak üst paragraflarda belirtildiği gibi iktisadi olayların statik değil geleceğe uzanan tarihsel bir süreç içerisinde ve genel bir çerçevede ele alınması gerektiği ve son olarak her iki yaklaşımında metodolojik olarak evrimci olduğudur.²⁸

1.1.2.3. Kurumsal İktisada Yapılan Katkılar

Kurumsal iktisat daha önce de belirtildiği gibi T. Veblen, J. Commons, V. Mitchell, C. Ayres öncülüğünde temelde Neoklasik iktisada alternatif olarak çıkmış ve Amerikan merkezli bir düşünce akımıdır. Kendi içerisinde oldukça karmaşık bir yapı olmasına rağmen bir önceki konu başlığının içeriğinde belirtildiği gibi temelde bireysel eylemden çok toplu eylemi yansıtmaya ekonomiyi evrimsel bir bakış açısıyla

²⁸ Richard Normand Langlois, "The New Institutional Economics: An Introductory Essay" **Economics As A Process: Essays in The New Institutional Economics**, (Der. Lonlois), Cambridge University Pres, New York, 1987, ss.1-25'den aktaran Demir, s. 209.

bakma ve deneysel gözlemlere ağırlık verme gibi bazı ortak konularda uzlaşmaktadırlar.²⁹

İktisadi olguların oluşumunda kurumların önemini vurgulayan kurumcu iktisatçıların zamanla kurumların rolü ve işlevine ilişkin görüş farklılıkları dolayısıyla kurumsal iktisatta farklılaşmaya uğramıştır. Bu farklılıkların temelinde iki eski kurumcu olan ve aşağı yukarı aynı dönemlerde ve birbirine yakın yerlerde yaşamış bulunan Veblen ve Commons'ın görüş farklılıkları vardır. Veblen'in çalışmalarını izleyenler Veblen-Ayres çizgisi olarak bilinen “birinci gelenek” yani “eski kurumcuları”, Commons'ın çalışmalarını izleyenler de “ikinci gelenek” yani “yeni kurumcuları” oluşturmuştur. Eski kurumcu yaklaşımı benimseyenler neoklasik yaklaşımı tamamen dışlayan bir yaklaşım içerisinde olup çalışmalarını teknoloji-kurum ikilemine dayandırmaktadırlar. Buna göre araç kullanma anlamında olan teknoloji ekonominin gelişmesini sağlayan itici güç olarak görülmektedir. Kurumlar da iktidar ve statüleri takviye eden ve bu yüzden yeni teknolojilerin geliştirilmesini engelleyen unsurlar olarak görülür.³⁰ Commons'u izleyenler yeni kurumcu iktisatçılar yani ikinci gelenek ise iktisadi performansı teknoloji ve kurumları da içeren bir dizi faktörün ürünü olarak görmektedir. Eski kurumsal iktisatçılar kurumları teknolojinin önündeki engeller olarak görüp teknolojik gelişmeyle kurumların değişeceğini geliştireceğini vurgularken yeni kurumcu iktisatçılar kurumları teknolojinin önündeki engeller olarak değil, teknolojik alternatifler arasında tercihi ortaya çıkaran bir seçim tarzı olarak görmektedir. Bu gelenekte değerin ortaya çıkışı, kimin çıkarının ne zaman hesaba katılacağını belirleyen hukukun, ahlakın ve geleneğin çerçeveselendirdiği işlem kurallarının nasıl belirlediğinde aranmalıdır.³¹ Commons'un düşüncelerini takip eden iktisatçılar, eski kurumsal iktisatçılar gibi neoklasik iktisadı yok saymayıp, çalışmalarını neoklasik iktisadın eksikliklerini tamamlayıcı olarak sürdürmekte ve kurumları, iktisadi organizasyon, denetim ve başarıyı yöneten değişkenlerden oluşan bir yapı olarak görmektedir.

Eski ve yeni kurumsal iktisat; sosyal değişim, sosyal denetim, toplu eylem, teknoloji, sanayileşme süreci ve piyasa mekanizmasının soyut bir mekanizma değil kurumsal karmaşık bir yapı olarak görülmesi ve bu konu üzerinde durulması gerçekçi

²⁹ Ata, s.32.

³⁰ Demir, ss. 68-70.

³¹ Samuels, s. 107'den aktaran Demir, s. 87.

teorilerin geliştirilmesi konusundaki görüşlerde aynı noktaya varmaktadır. Kurumsal iktisat dendiğinde vurgulamalardan da anlaşılacağı üzere akla kurumcu okulun kurucuları kabul edilen ve görüşleriyle kurumsal iktisadın temellerini oluşturan Thorstein Veblen ve J. Rogers Commons gelmektedir.

1.1.2.3.1.Thorstein Bundy Veblen

Kurumsal yaklaşımın temellerini atan iktisatçıların başında Veblen gelmektedir. Veblen'in üniversite yıllarında öğrenciyken hocası olan John Bates Clark'ın Almanya'da eğitim görmesi ve Alman geleneği etkisinde olan bir iktisatçı olması Veblen'in de hocasının etkisinde kalmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak kurumsal iktisat Alman Tarihçi Okulunun etkisiyle gelişim göstermiştir.³²

Genel anlamda Veblen'in düşüncesinin arkasında üç önemli felsefi unsurun olduğu söylenebilir. İlk olarak iktisadi sistemlerin sürekli değiştiği ve evirildiği görüşüdür. İkinci olarak faydacılık kuramıdır. Buna göre bilimsel teoriler, biri bilimsel bilginin fiili verilere dayandığını diğeri gözlemcinin objektif olamayacağı yani gözlem öncesi eğilimlerinin etkisinde kalacağıdır. Buda bilimsel analizlere kültür ve kurumlarında dahil edilmesi gerektiği sonucunu göstermektedir. Veblen'in üçüncü felsefi dayanağı, insanın çevresiyle olan ilişkisinde sosyal bir evrim öngören evrimci yaklaşımdır.³³

Veblen'in ortaya çıkışı geleneksel iktisada yaptığı eleştirilerle olmuştur. Geleneksel iktisatta insan davranışlarına bir meşruiyet temeli sağlamak için Bentham ve Mill'in faydacılığı yerine hazcılık görüşü egemendir. Veblen geleneksel iktisadın hazcı rasyonellik yaklaşımını iki nedenle eleştirmiştir. İlk olarak Veblen'e göre bireyler, büyük oranda alışkanlık, gelenek, kurumlar ve statü sahibi olma güdüsüyle motive olmaktadır. İkinci olarak, kendilerine özgü özelliklerle kendilerini yönlendirirler de, bu yönlendirme sosyal bağlamda ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevreyi göz ardı ederek bireyi analizlerin odağına koymak doğru bir yaklaşım olmaz.³⁴ Veblen'in düşüncesi bireylerin isteklerinin ve yaptıkları faaliyetlerin toplum

³² Demir, s. 85.

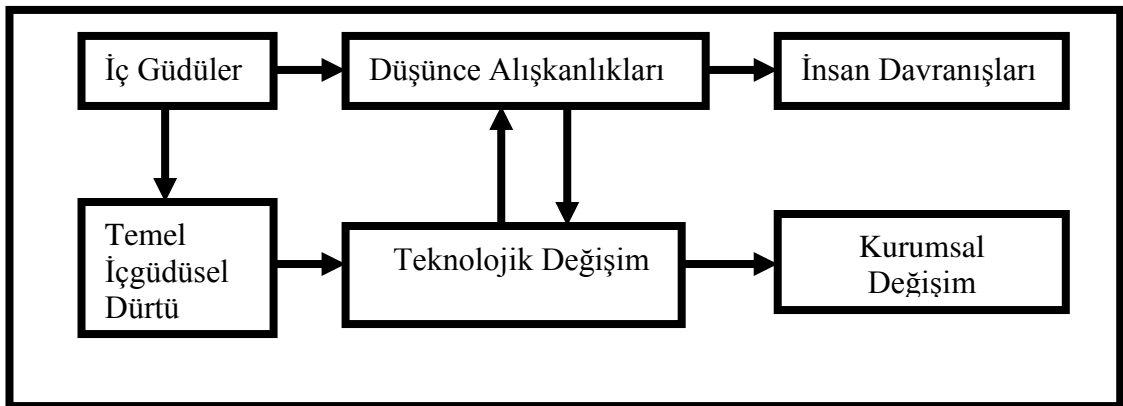
³³ Ervin Kenneth Zigler, "Veblen vs. Commons, A Comparative Evaluation", **Kyklos**, Cilt: 27, Sayı: 2, ss. 322-344'den aktaran Demir, s. 89.

³⁴ Thorstein Bunde Veblen, **The Place of Science In Modern Civilization**, Transaction Publishers, London, 1990, s. 243'den aktaran Demir, s. 92.

çerçevesinde ve onlara bağlı oluşturğudur. Veblen veri varsayımlar altında neoklasik çözümlemenin geçersiz olduğunu değil, gerçeklerden uzak olduğunu, klasik iktisat teorisinin süreçlerin nasıl geliştiğini açıklayamaması nedeniyle ve dışarıdan gelen etkilere tepki veren pasif bir birey olarak gördüğünden eleştirmiştir. Veblen'e göre metodolojik olarak iktisat bilimi bireylerin sadece hazcı davranışlarını değil aynı zamanda amaçlı ve alışkanlıklara dayalı eylemlerini; önceden amaçlanan ve amaçlanmayan sosyal denetim biçimlerini de incelemeli ve bunun için yöntembilimsel bireyciliği ve yöntembilimsel bütüncülüğü birlikte kullanmalıdır.³⁵

Veblen çalışmalarında iktisadi olguların ortaya çıktıkları toplumun kendi kültürüyle açıklanabileceğini vurgulamış ve bunu yaparken de insanların yetenekleriyle doğayı dönüştürme özellikleri üzerinde durarak değişimin insan merkezli oluşabileceğini değerlendirmiştir.³⁶ Veblen'in kurumsal değişime bakışı Şekil 1 aracılığıyla da görülebilmektedir. Ona göre kurumsal değişimin temelinde içgüdüler ve düşünce alışkanlıkları vardır. Veblen insan davranışlarını etkileyen en önemli faktörün düşünce alışkanlıkları olduğunu belirtmiş, düşünce alışkanlıklarının kaynağını sorgularken, düşünce alışkanlıklarının temelinin de içgüdüler olduğunun cevabını vermiştir. Düşünce alışkanlıkları zamanla değişmekte bu değişim ise temel içgüdüsel dürtüler vasıtasıyla teknoloji sayesinde olmaktadır.

Şekil 1: Veblen'in Kurumsal Değişime Bakışı

Kaynak: Bu şekil Ömer Demir'in Kurumcu İktisat adlı kitabından faydalanılarak oluşturulmuştur. (Ömer Demir, Kurumcu İktisat, Konya, Vadi yayınları, 1996, s. 174).

³⁵ Veblen, ss. 243-245'den aktaran Demir, ss. 93-94.

³⁶ Anne Mayhew, "The Beginings of Institutionalism", **Evolutionary Economics Foundations of Institutional Thought**, (Der. M.R.Toll), London, 1988, s. 26'dan aktaran Demir, s. 95.

Veblen iktisadi düşünce de teknolojinin değişmesiyle değişimler olacağını vurgulamıştır. Veblen'in iktisadi değişim teorisinin temelinde insan doğası teorisi vardır. Ona göre insanoğlunun davranışları amaçsaldır ve içgüdüsel eğilimlerle oluşur. İçgüdüler pratik çare, yol gösterici etkinlik, maharet, ekonomiyle ilgili mekanizma ve icatlar, yaratıcı çalışma ve olgulara teknolojik üstünlük kurma eğilimleri taşıyan ustalık içgüdü, insanoğlunun gelecek kuşaklarını koruma amacı taşıyan ebeveynlik içgüdü ve değişimi sağlayan yeni bilgiler peşinde koşarak aylak merak içgüdülerinden oluşmaktadır. Veblen'e göre insan davranışlarındaki bu olguların kültürün sürekliliği ve olgunlaşması için desteklenmesi gerekmektedir. İktisadi ve sosyal kurumlar içgüdüsel eğilimlerin çerçevesini çizmektedir. Veblen ekonominin kurumlarını ekonomiyi ileri götürücü olmalarına göre teşvik edilmeleri gerektiğine dair bir yöntem geliştirmiş ancak bu yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Veblen bireyleri neoklasiklerin ifade ettikleri gibi haz ve elem hesabı yapan birer hesap makinesi olarak değil içgüdüleri, duyguları ve alışkanlıkları olan varlıklar olarak görmektedir. Veblen'e göre insanların duyguları, alışkanlıkları onları çevreleyen maddi koşullar çerçevesinde oluşmakta ve bu koşullara dayanmak zorunda kalmaktadır.³⁷

Tüm kurumsal iktisatçılar gibi Veblen de evrim konusu üzerinde önemle durmaktadır. Veblen'e göre farklı coğrafyalarda yaşayan insanların kültürlerinin zaman içinde hedefi belli olmayan bir biçimde evirilmekte değişime uğramaktadır. Veblen davranışsal değişimin teknolojiyle olacağını yani teknolojik değişimi vurgulamıştır. Veblen'e göre teknolojik bir ifadeyle araçsal etkinlik ekonomik gelişmenin dinamik gücünü oluşturmaktadır. İnsanların ortak yerleşik düşünce alışkanlıkları anlamına gelen kurumlar ise ahlak, din, siyaset, hukuk ve gelenek gibi otoriteler tarafından tasdik edilmek suretiyle oluştuklarından statik niteliktedir. Teknolojik ilerleme ekonominin gelişmesinde hızlandırıcı bir etki sağlarken kurumlar sınırlayıcı bir rol oynar. Sonuç olarak teknolojik ilerlemeyle kurumsal değişim ve ekonomik ilerleme sağlanabilmektedir. Veblen, teknolojik değere kurumsal değerden öncelik vermektedir çünkü ona göre değişimde teknoloji itici kurumsal yapılar tutucu güçtür. Teknolojik gelişme, üretilen mal ve hizmetlerin nitelik, nicelik ve kompozisyonlarındaki değişimler ile yeni elde edilme

³⁷ Veblen, s. 90'dan aktaran Demir, ss. 95-96.

yöntemlerinin geliştirilmesini sağlarken, kurumlar bu değişimlere ağır ağır direnerek karşılık verir. Teknolojinin itici gücü kurumlarında değişimini sağlar dolayısıyla teknoloji kilit işlev görmektedir.

1.1.2.3.2. John Rogers Commons

Kurumsal iktisadın öncülerinden bir diğeri Commons'tır. Commons'ın iktisat bilimine katkıları bizzat kendi görüş ve deneyimleri sonucu olmuştur. Kendi yazdığı “Kurumcu İktisat” adlı eserinde kolektif faaliyetlerin önemine dikkat çekmiş bireysel eylemlerin önemli bir bölümünü kolektif eylemin bireysel eylemi denetlemesinin oluşturduğunu belirtmiştir.³⁸

Kurumsal iktisatçılar teorik tartışmalar ve mantıksal çıkarsamalardan çok deneysel ve gözlemsel bilgilere önem verdiklerinden deneycidirler. İstatistiksel içerik taşıyan incelemeler üzerinde durmaktadırlar. İktisadi alanda bilgi edinme yöntemi tündengelimden ziyade tümevarımdır. Diğer bir düşünceleri ise iktisadi insan yerine her türlü faktörün etkileyebileceği kurumsal ilişki ve süreçleri göz önünde tutan bir yaklaşımın olması gerektiğidir. Kurumsal iktisada göre ekonomide tek birey olarak insan yerine kurum, kurumsal ve kolektif faaliyet yani grup davranışları önemli bir yer tutar. Kurumsal iktisatla birlikte geleneksel iktisatta bulunmayan kurumsal yapılardan bilgiye, inançlardan mülkiyet haklarına, toplu eylemden işlem maliyetlerine kadar birçok konu iktisadın inceleme alanına dâhil edilmiştir. Kurumsal iktisat bilimine sadece yeni konular getirmekle kalmamış aynı zamanda iktisadın ele alınış biçiminde de köklü değişiklikler yapmıştır.³⁹

İktisadın temel inceleme konularından biri olan kıtlık kavramına kurumcu iktisatçılar farklı yaklaşmışlardır. Commons'a göre kıtlık temel inceleme yapısının yanı sıra kıtlığın bir insan ilişkileri problemini de ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Kıtlık her iktisatçının bildiği gibi ekonomide az olan, insanların ihtiyaçlarını tatmin etmeyen miktarda bulunan şeylerdir. Bu nedenden dolayı insanlar arasında çıkar çatışmasına neden olabilmektedir. Kurumsal kısıtlamaların olmadığı bir ortamda insanları şiddete zorlayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Kaynakların kıt olması aynı

³⁸ John Commons, **Institutional Economics Its Place in Political Economy (IEI)**, Transaction Publishers, London, 1990, ss. 1-3'den aktaran Demir, s. 107.

³⁹ Commons, (IEI), ss. 648-657'den aktaran Demir, s. 109.

zamanda mülkiyet özellikle özel mülkiyet ve çıkar çatışması kavramlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlar arasındaki çıkar çatışmalarını çözmenin yolu ise toplu denetimdir. Bir dereceye kadar düzen ve denetim sağlayacak olan kurumsallaşmış kurallar sistemi olmadan ne girişim, ne değer, ne işlem, ne de istihdam olması mümkündür. Düzen ve belirliliği sağlayacak kurumun toplu eylem olduğu vurgulanmaktadır. Commons'a göre toplu eylemi yasallaştıracak birim işlemdir. İşlem düzen, çelişki ve bağımlılığı değişik düzeylerde içinde barındıran ve yasal değişimin aktarıldığı bir birimdir.⁴⁰

Commons bireylerin biçimlenmesinde toplum içerisinde yer edinmesinde ve oluşumunda kurumların önemini vurgulamış ve kurumlar üzerinde durmuştur. Kurum ve birey ilişkisi kurumdan bireye ve bütünüyle tek yönlü değildir. Kurumların biçimlenmesi kolektif iradeyle oluşur. Kolektif irade her türlü bireysel, topluca, idari, adli karar verme süreçleri sonunda ortaya çıkar. Burada döngüsel nedensellik söz konusudur. Bireyler kurumsal ilişki içinde sosyo kültürel ortamda yetişir ve yetiştirme sürecinde kurumsallaşarak dönüşür ancak burada temel dayanak kurum değil bireydir. Kurumların bireylerin tüm kararlarını tek yönlü olarak biçimlendirdiklerini ileri sürmek değişimin nasıl gerçekleşeceği konusunu zorlaştırır. Bu yüzden kurumsal değişim bireylerin gerçekleştirdikleri bazı işlemlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Buna Commons stratejik işlemler demektedir. Bir durum hakkında mevcut bir kural veya uygulamanın olmaması birey veya örgüt gruplarını yeni kural veya uygulamalar ortaya koymaya yöneltmesi bir çeşit stratejik işlemdir. Bu stratejik işlemlerin genel kabul görmesi için baskı gruplarının ve partilerin harekete geçmesi gerekebilir. Dolayısıyla kurumların evrimin de belirleyici gücün birey olduğu söylenemez. Bu yüzden Commons'ın yaklaşımı ne uç bireycilik ne de uç bütüncülüktür. Bu yaklaşıma kurumcu bireycilik de denmektedir.⁴¹

Commons kurumların ortaya çıkmasında rol oynayan faktörleri incelemiş ve bu durumu üç anahtar kavramla açıklamıştır: Denetim, Serbestlik, Genişleme.

⁴⁰ Demir, s. 111.

⁴¹ Margaret Rutherford, "J.R.Commons's Institutional Economics", **Journal of Economic Issues**, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 721-744'den aktaran Demir, s. 112.

1.1.2.3.2.1. Kurumların Denetim Rolü

Kolektif ilişkilerin en temel unsuru denetimdir. Denetim, bir davranış, eylem veya düşünce üzerinde sınırlama demektir. Toplu eylemin yasal adı kurumlar, bireysel eylemi fiziksel, ahlaki ve iktisadi yaptırımlar uygulayarak kontrol altında tutar. Kurumların kurumsallaşmanın bir sonucu olan toplu denetim formel yahut informal sözleşmeler yoluyla olabileceği gibi bir inanç veya tabu biçiminde de ortaya çıkabilir. Kurumlar bireysel ve toplumsal eylemin işlem kurallarının tanımlanmasında rol oynar. Bu işlem kurallarının tarihsel süreç içerisinde kurumdan kuruma değiştiği söylenebilir ancak bireysel davranış üzerinde bir toplu yaptırım gücüne sahip oldukları ortak noktası hiç değişmemektedir.⁴²

1.1.2.3.2.2. Kurumların Serbestleşme Rolü

Kurumlaşma toplumsal anlamda denetim sağlamakla birlikte oluşturulacak kurallara başkalarının uyması riayet etmesiyle kişinin serbestleşmesini özgürleşmesini sağlamaktadır. Kurumsallaşma toplu eylem bireysel eylemi, baskıdan, zorbalıktan, ayrımcılıktan veya diğer bireylerin haksız rekabetinden korumakta bireye serbestlik kazandırmaktadır.⁴³

1.1.2.3.2.3. Kurumların Genişleme Rolü

Kurumların denetim ve serbestleşme bakımından bireysel anlamda rolü yanında Commons'a göre bireye kendi başına yapabileceğinden daha fazla şeyler yapma imkanı sunarak onun etkinlik alanını genişletmektedir.

Commons'a göre kurum kavramı ve bu kavramın getirdiği kurumsallaşma sürecinde denetim, serbestleşme ve genişleme kurallar eşliğinde işlem olgusunu ortaya çıkarmıştır. İşlem olgusunun içeriğinde pazarlık işlemleri “yasal işlemler arasında gönüllü anlaşma ile servetin sahipliği”, yönetsel işlemler “yasal üstlerin emirleriyle servet yaratma” tayinleme “yasal üstlerin emriyle servet oluşumunun nimet ve külfeti paylaşılır. İşlem kuralları en genel anlamıyla geleneğin dayattığı

⁴² Commons, (IEI), s. 649'den aktaran Demir, s. 112.

⁴³ Commons, (IEI), s.649'den aktaran Demir, s. 112.

davranış kuralları ve devletin ortaya koyduğu yaptırımlardır. Commons bu işlem kurallarının bireyler ve örgütler etrafında organize bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmesinin başarılı bir müesseseye olabileceğine dikkati çekmiştir. Başarılı müessese işlem kurallarıyla bir araya getirilen faydalı pazarlık, yönetsel ve tayinleme işlemlerinin meydana getirdiği ortak beklentidir ve bu bağlamda bu olguların organizasyonunu üstlenen devlet bir müessesedir.⁴⁴

Commons’a göre kurumsal iktisat, emeğin yasal denetimi ile ilgilenmiştir ve kurumcu iktisatçıların en küçük birimi taraflarıyla birlikte bir işlemdir. İşlemler, toplu faaliyetin ortaya koyduğu, insanların kazanmasını ve başkasına devretmeyi mümkün kılan mülkiyet haklarının mübadelesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda işlem ilgili tarafların karşılıklı olarak anlaşmalarını mümkün kılacak ortak bir hukuk sistemi gerektirmektedir.⁴⁵

1.1.2.4. Yeni Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Özellikleri

Kurumsal iktisadın kendi içerisinde farklılaşma gösterdiği ve eski ve yeni kurumsal iktisat adı altında ayrıştığı önceki bölümlerde vurgulanmakla birlikte iki iktisat alanında da açıklayıcı faktör olarak bireyler değil kurumlar esas alınmaktadır. Kurumsal iktisat içerisinde Commons’cu geleneğe bağlı olarak gelişen yeni kurumsal iktisat, neoklasik iktisadi eski kurumcular gibi reddetmek yerine eksiklerini belirleyip tamamlayıcı rol oynamak isteyen bir düşünce akımıdır. Genel olarak kurumsal iktisatçıların üzerinde yoğunlaştıkları temel sorun kurumların iktisadi davranışlar üzerinde ne tür etkilerde bulunduklarından ziyade, kurumsal değişim sürecinin ve bu değişim sürecinin iktisadi hayat üzerindeki etkisinin incelenmesi olmuştur. Yeni kurumsal iktisadın öncüleri denince akla Ronald Cause, Oliwe Williamson, Douglas North, Richard Posner gibi birçok iktisatçı gelmektedir.⁴⁶ Yeni kurumsal iktisat kavramı ilk kez O. Williamson tarafından 1975’de yayınlan “Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrost Implications” isimli çalışma ile literatüre girmesine rağmen bu düşünce akımın temellerini R. Cause ‘un 1937’deki “The

⁴⁴ Commons, (IEI), ss. 751-752’den aktaran Demir, s. 122.

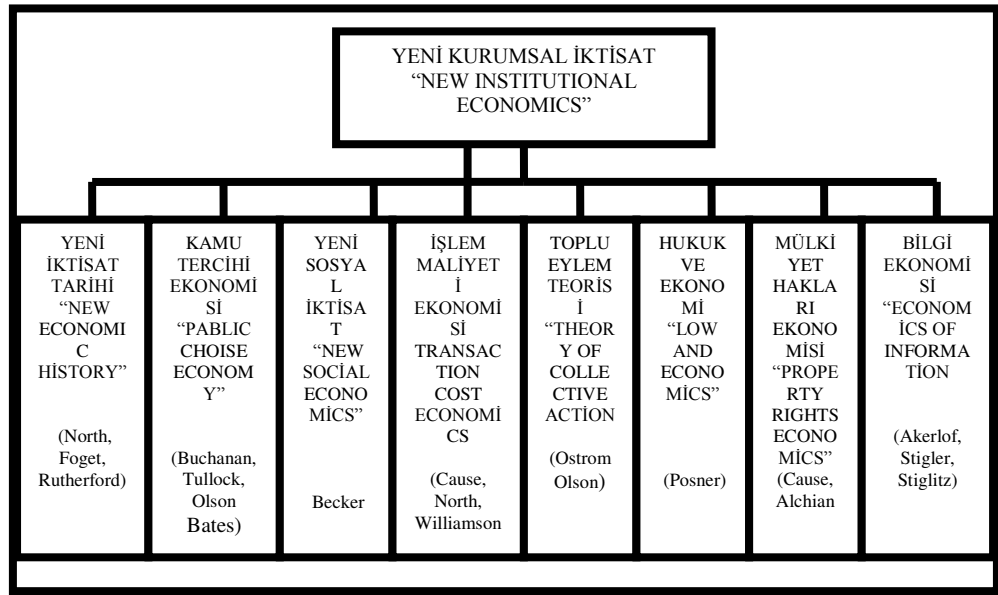
⁴⁵ Commons, 1931, ss. 648-657’den aktaran Demir, s.123.

⁴⁶ Demir, ss. 202-206.

Nature of The Firm” isimli çalışmasına kadar götürmek mümkündür.⁴⁷ Yeni kurumsal iktisadın temellerini atan iktisatçılardan başka kurumsal iktisada önemli katkılarda bulunan çeşitli iktisatçılar vardır. Günümüzde ise yeni kurumsal iktisat dendiğinde literatürdeki yerini almış olan iktisat okulları şekil 2’de görülmektedir.

Yeni kurumsal iktisadın geleneksel iktisadı tamamen reddetmemekte iktisadi olguları inceleme yönteminde değişiklikler yaparak bir bakıma kurumcu iktisat ile geleneksel iktisat arasında bir köprü işlevi görmektedir. Ancak geleneksel iktisadı bilginin maliyetsiz olduğu, tam rekabet piyasasında firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisinin sonsuz esnek olduğu, tam bilgiye ulaşılabilceği gibi konularda eleştirmiştir.

Şekil 2: Kurumsal İktisadın Dalları

Kaynak: Kheralland, M ve J. Kirsten (2001): “The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries”, MSSD Discussion Paper, No.41, June, s. Ata, op.cit. s.32

Yeni kurumsal iktisat içerisinde farklı düşünce akımlarını barındırması nedeniyle özelliklerini belirlemek zor olmaktadır. Buna rağmen çeşitli literatürlerden yeni kurumsal iktisadın özellikleri şu şekilde açıklanabilir:

⁴⁷ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, (YİO), Seçkin Yayıncılık, İzmir, 2008, s. 181.

İlk olarak yeni kurumcu iktisat geniş bir düşünce sisteminin ortak adı olmakla birlikte kamu tercihi, işlem maliyetleri ve mülkiyet hakları en önemli düşünce sistemleridir. İkinci olarak kurumsal iktisatçılar iktisadi hayatın işleyişinde kural ve kurumların üzerinde durmuşlar ve bu kural ve kurumların bireyler tarafından oluşturulabileceğini vurgulamışlardır. Diğer bir özellik; özellikle kamu tercihi ve anayasal iktisat devletin ekonomik hayat içerisindeki rolü ve fonksiyonlarını sınırlandırma yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır. Başka bir özellik ise yeni kurumsal iktisatçılar Adam Smith'in görünmez eline karşılık dengeleyici güç kavramını geliştirmişlerdir. Dengeleyici güç kavramını John Kenneth Galbraith ortaya atmıştır. Buna göre ekonomik yaşamda herhangi bir olumsuzluk görüldüğünde bunu dengeleyici olan süreç kendiliğinden gelişecektir.⁴⁸

Yeni kurumsal iktisadın özelliklerini farklı iktisatçılar farklı açılardan değerlendirmişlerdir. Richard N. Langlois yeni kurumsal iktisat'ın özellikleri hakkında şu vurgulamalarda bulunmuştur:⁴⁹

Bireyler kendi durumlarına uygun rasyoneldirler ancak bu rasyonellik sınırlı rasyonelliktir. Bireylerin durumlarının belirlenmesinde sosyal kurumlar çok önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda sosyal kurumlar sadece fiyat teorisinin açıklanmasında değil bizzat bu kurumların kökenlerinin ve niteliklerinin açıklanmasını da içerir. Yeni kurumcu iktisatçılar, iktisadi olguların ne sadece bireylerin amaçlı davranışlarının bir sonucu, ne de insan eylemlerinin birer amaçlanmamış sonuçları olarak açıklanabileceğini savunmaktadırlar. Longlois dikkat çektiği ve üzerinde durduğu kurumsal yaklaşımda konuyu birey etrafında geliştirmiştir.

Yeni kurumsal iktisadın temel özellikleri Eggertsson tarafından ise şöyle özetlenmektedir:⁵⁰

İlk özellik olarak; yeni kurumcu iktisatta iktisadi değişimi yöneten sözleşmeler ve kısıtlayıcı kurallar modellenmeye çalışılmaktadır. İkinci özellik olarak; neoklasik okulun tam bilgi ve maliyetsiz değişim varsayımları tamamen terk edilmemekle pozitif işlem maliyetleri incelenmektedir. Son özellik ise; İktisadi

⁴⁸ Aktan, (YİÖ), ss. 183-184.

⁴⁹ Langlois, s. 3'den aktaran Demir, s. 209.

⁵⁰ Thrainn Eggertsson, **Economic Behaviour and Institutions**, Cambridge University Pres, New York, 1992, ss. 6-7'den aktaran Demir, s. 208.

sonuçların içerikleri, mal ve hizmetlerin niteliksel farklılaşmasının iktisadi boyutu incelenmektedir.

Ekonominin işleyişinde kurumların oynadığı rol incelenirken farklı açılardan değerlendirilen konunun önemi dikkat çekmektedir. Kurumsal yapının, kurumsallaşmanın ve ekonomik süreç içerisinde piyasanın işleyişine uygun oluşum gösteren firma yapısının ekonomide bir ilerleyiş yaratacağı yani refah yaratıcı etkilerde bulunacağı kuşkusuzdur.

1.1.2.5. Kurumsallaşma da İşlem Maliyeti ve Refah Yaratıcı Etkiler

Ekonomik yapının incelenmesinde çeşitli unsurlar ele alınmakla birlikte yapısal faktörler dikkati çekmektedir. Ekonominin işleyişinde kurumların oynadığı rol ve oluşumlarında ortaya çıkan maliyet faktörü önemlidir. Özellikle merkezi planlı otoriter rejimlerin piyasa ekonomisine geçişte karşılaştıkları güçlükler, yaşadıkları şiddetli gelir düşüşü ve hızlı enflasyon, bir noktaya dikkatin yoğunlaşmasını gerektirir. Piyasa kendiliğinden doğal biçimde işleyemiyor; ancak bunu gerçekleştirecek sağlam kaynaklar mevcutsa ve ekonomi bununla ilgili işlem maliyeti ödüyorsa, piyasa ekonomisi beklenen etkinliği sağlayabilir. Ülkeler arasında bu bağlamda gözlenen farklar kurumların farklılığı ile açıklanabilir.⁵¹ Kurumlar ekonominin uzun dönemdeki performansının altında yatan belirleyici unsurlardır. Kurumların oluşumunda ise işlem yapma maliyeti, bireylerin enformasyon işleme süreci gibi unsurlar yer alır. Bilginin pahalı olması, değişimin taraflarının elindeki bilginin asimetrik olmasından dolayı bireyler arasındaki etkileşimin sağlanabilmesi için kurumlar oluşturulmuştur. Kurumların bir ölçüde mükemmellikten uzak piyasalara yol açması ise *işlem maliyetlerinin* oluşmasının bir diğer nedeni olmuştur.

Kurumsal iktisatta işlem kavramını iktisadi çözümlemenin temel birimi olarak ileri süren ilk düşünür Commans olmasına rağmen bugünkü işlem maliyeti iktisadının kullandığı işlem maliyetleri kavramının kökeni Commans'a değil Ronald Coase'a aittir. Tanım olarak işlem maliyeti, mülkiyet haklarının bir ekonomik

⁵¹ Kazgan, s. 193.

birimden diğerine devri sırasında katlanılan tüm maliyetleri kapsamaktadır.⁵² Arrow işlem maliyetlerini “iktisadi sistemin yürütülmesinin maliyetleri” olarak tanımlamıştır.⁵³ iktisadi mübadelede işlem yaparken malın fiyatı yanında onu edinmenin ek maliyetlerine işlem maliyetleri denmektedir. İşlem maliyeti kavramını geliştirip iktisada kazandıran Coase Firmanın Doğası adlı makalesinde üretim faktörlerinin alınıp satıldığı iyi işleyen bir piyasa olmasına rağmen kurumların neden var olduğuna dair sorular sormuştur. Bu arayış karşısında tezini işlem maliyetlerine dayandırmış kurumların işlem maliyetlerini azalttığı sonucuna varmıştır. Ona göre işlem maliyetlerini azaltan kurum başarı şansını arttırmaktadır.⁵⁴ Herhangi bir üretim işlemin piyasada sözleşmeler yoluyla ya da firma içerisinde gerçekleşmesini belirleyen temel etken işlem maliyetleridir. Coase, piyasada işlem yapmanın belirli bir maliyet içerdiğini, bu nedenle ekonomik faaliyetin bir kısmının firmalar yoluyla yapılmasını önermektedir.⁵⁵ Williams’a göre işlem maliyeti iktisadının ortaya çıkışında Coase’un önemli bir yere sahip olmasının bir diğer nedeni Coase’un kurumları ekonomide bir üretim birimi olmanın yanı sıra yönetim birimi olarak da vurgulamasıdır. Coase burada kurumların yönetim fonksiyonunu ön plana çıkarmıştır.⁵⁶

İşlem maliyetlerinin ortaya çıkışı incelendiğinde geleneksel iktisadın yok saydığı ancak iktisadi süreçte karşılaşılan bilgi maliyetleriyle karşılaşılmaktadır. İşlem maliyetleri, bir bakıma tam bilginin olmaması ve bilgi edinmenin bir maliyeti olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomide eğer tam bilgi hakim olsaydı kimse hiçbir faaliyete girişmez her şeyden haberdar olur ve herhangi bir işlem gerçekleşmediğinden maliyet oluşmazdı. Burada bilgi edinmenin maliyeti dikkati çekmektedir. Kişiler bu bilgiyi elde edip etmemekte özgürdürler. Rasyonel cahillik

⁵² Svetozar Pejovich, “Toward a Theory of The Effect of The Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development”, **Prepared for The Conference on Formal Institution and Informal Arrangements in Transformation Societies University of Potsdam**, Germany, 1998, October 7-9’dan aktaran Aktan, (YİÖ), s. 186.

⁵³ Kenneth Joseph Arrow, **The Organization of Economic Activity: Issue Pertinent to The Choise of The Market Versus Nonmarket Allocation**, Government Printing Office, Washington, 1962, s. 48’den aktaran Demir, s. 212.

⁵⁴ Ronald Coase, “The Nature of The Firm”, **Economica**, Cilt: 4, Sayı: 13-16, 1992, ss. 386-405, **The Rise Of Big Business**. (Der. B.E. Supple), New York, 1937, ss. 110-130’dan aktaran Demir, s. 210.

⁵⁵ Fuat Oğuz, **Mülkiyet Hakları**, Roma Yayınları, Ankara, 2003’den aktaran Aktan, (YİÖ), ss. 198-199.

⁵⁶ Oliver Eaton Williamson, “Transaction Cost Economics of Meets Posnerian Law and Economics”, **Journal of Economic Issues**, Cilt: 149, Sayı: 1, Cambridge Universty Press, New York, 1993, ss. 99-118’den aktaran Demir, s. 211.

adı verilen kavramla rasyonel bir birey bir bilginin maliyetinin o bilginin kendisine sağlayacağı faydayı aşması durumunda o bilgiyi elde etmekten vazgeçebilir. Geleneksel fayda maliyet analizi çerçevesinde kişi maliyeti faydasından fazla olan bilgiyi edinmeyerek bilgisiz kalmakla rasyonel bir tercihte bulunmuş olacaktır.⁵⁷ Rasyonel cahillik bireylerin öğretim süreçlerinde oldukça uygun bir araçtır. Örneğin bireyin liseyi veya üniversitenin çeşitli bölümlerini seçmedeki amacı gelecekteki karşılaşacağı faydayla ilgilidir.

Kurumların refah yaratıcı etkilerini incelerken işlem maliyetlerinin kurumsal ilerleyişte önemli olduğu görülmektedir. İktisadi kaynaklarda var olan bilgiler ışığında refah dendiğinde toplumun ortak yararına paralel olarak ekonomide iktisadi etkinliği ve adaleti sağlamak sonucuna ulaşılmaktadır. Refah teorisinin analitik çatısını kuran Marshall olup, onun bulduğu araçları geliştirerek teorik hale getiren A.C. Pigou'dur. Refah iktisadının ele aldığı konuların başında hükümetlerin piyasaya müdahalesi sonucu oluşan tekeller ve verilen sübvansiyonların refahı bozduğu yönündeki incelemeler yer almaktadır. İktisatta genel dengenin varlığını savunan ve bu anlamda refahın mümkün olduğunu gösteren Walras'tır. Ancak refah iktisadı denilince akla Vilfredo Pareto ve F. Y. Edgewort gelmektedir. Onlar iktisada farksızlık eğrilerini kazandırdılar. Böylece 1930'lırdan itibaren farksızlık eğrileri refahın ölçümünde kullanılan bir araç haline geldi. Bir sonraki adımda ise pareto optimumu yöntemi toplumsal refahın ölçütü olarak kullanılmaya başlandı. Pareto optimumu: Tüketim ve üretim ilişkilerini içine alan bir mübadale sürecinde bir ekonomik karar alıcının, bir başkasının durumunu kötüleştirmeksizin kendi durumunu iyileştirememesi hali pareto'nun birinci en iyi teoremiyle açıklanır. Paretodan önce iktisatçılar faydanın sayısal olarak ölçülebileceğini varsayıp bireyler arası fayda karşılaştırmasının mümkün olmadığını belirtmekteydiler. Oysa Edgewort ile birlikte kayıtsızlık eğrileri (farksızlık eğrileri) yöntemi geliştirilmiş ve bireyler arası fayda tercihi sıralamanın mümkün olduğu gösterilmiştir. Böylece kayıtsızlık eğrileri kullanılarak maksimum ekonomik refaha ulaşmanın yolu gösterilmiş oldu. Genel denge sistemin varsayımları, tam rekabet koşulları altında gelir bölüşümü veri iken, tüketicinin maksimum tatmin ve üreticinin maksimum kar sağlayacağı refah noktasına erişmektir. Yeni refah teorisi adı altında iktisat literatürüne geçen akımda

⁵⁷ Randy Ruffin ve R. Gregory, **Principles of Economics**, Harper Collins College Publishers, New York, 1993'dan aktaran Demir, s. 218.

genel amaç, özel mülkiyete dayalı bir ekonomide belirli bir gelir dağılımı varken kaynakların optimum kullanımını her türlü değer yargısından uzak kalarak tespit etmektir. Bu amaçla kaynak arzı ve gelir dağılımının belirli bir düzeyinde üretim ve tüketim faaliyetlerinin birbirine bağlı olduğu, üretici ve tüketicinin çelişen tercihlerinin birbirleriyle uyumlu hale getirmede fiyat sistemin oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Yeni refah teorisi ile rekabetçi bir ortamda üretici ve tüketicilerin birbirlerinden farklı çıkarlarının uyumlu hale gelebildiği matematiksel olarak da kanıtlandı. Bu bağlamda ekonomide refahı arttıracak politik ve ekonomik araçların sayısı çoktur fakat bunların bir maliyeti de vardır. Bazı politika uygulamalarında maliyet yararı aşabilir. Bu aşamada ekonomideki tekeller ve dışsallıklar gibi faktörler önemli hale gelmekte ve hangi araçlara öncelik verileceği sorunu oluşmaktadır.⁵⁸

Piyasa da refah artışını destekleyecek kurumsal yapıların varlığı oluşturulan formel kuralların uygulama alanı bulduğu durumlarda birer araçsal unsur olarak var olmaktadır. Bu unsurların yani kurumların ve kurumsal yapıların oluşturulması da birer maliyet unsuru olarak görülmektedir. North; iktisadi gelişme, refah artışı ile iktisadi kurumlar, özellikle mülkiyet kurumu arasında yakın ilişki bulunduğunu savunur. İktisadi kurumlar aracılığıyla tasarruf, yatırım, üretim ve ticareti özendiren ve destekleyen toplumlarda iktisadi gelişme süreci hızlı olmuştur. North'a göre refah artışı ve iktisadi büyüme; iktisadi kurumlar arasındaki ihtisaslaşma ve işbölümünün artmasına bağlı olarak artacaktır. North bu kurumları siyasi, sosyal ve iktisadi davranışları etkileyen beşeri araçlar olarak tanımlar. Adetler, davranış normları, gelenekler gibi resmi olmayan düzenlemeleri enformel kurallar; anayasalar, statüler ve yasal kurumlar gibi resmi kurum ve kurallar formel kurallar olarak isimlendirilmekte ve bu kurallar toplumun kurumsal yapısını biçimlendirmektedir. Bu kurumlar iktisadi karar verme sürecinde bireylerin farklı alternatiflere göre karar ve davranışlarını etkilemektedir. Bu kurumlar bütün iktisadi faaliyetleri etkiler ve ekonomiyi iktisadi büyümeye götürdüğü kadar durgunluğa ve gerilemeye de götürebilir.⁵⁹

19. yüzyılda ABD ekonomisinin büyüme öyküsü incelendiğinde dikkati çeken durum kurumsal çerçevenin bir dizi ekonomik ve siyasi kuruluşun gelişmesini

⁵⁸ Neşe Erim, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 181-182.

⁵⁹ Arif Ersoy, **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, 3. Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 700.

teşvik etmesidir. Bu ekonomik ve siyasi kuruluşların ekonomik faaliyetleri azamileştirmeye yönelik çalışmaları, teşvik edilen eğitim yatırımlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak etkinlik artışına ve ekonomik büyümeye yol açmıştır. Eğitim yatırımları kamusal eğitim sisteminin gelişmesine yol açmakla kalmamış, bedava eğitim sisteminin yanı sıra tarımsal verimliliği geliştirmek için tarımsal deney istasyonlarını da ortaya çıkarmıştır. Morrill yasası, devlet üniversitelerine arazi bağışlamasının yolunu açmıştı. Konunun açıklığında eğitime yöneltilecek yatırım harcamaları 19. yüzyıl başlarında eğitim sistemini geliştirmiş aynı zamanda ABD ekonomisinde refah artışına yol açmıştır.

1.1.3. Kurumsallaşma Metodolojisi Çerçevesinde Üniversiteler

Yaşadığımız yüzyılda toplumsal dinamiklerin en önemli unsurlarından biri olan sosyal siyasal ve ekonomik ilerleyişin temeli olabilecek faktör bilgi ve bilgi birikimidir. Günümüz toplumsal yaşamında en önemli kurumlardan biri olan bilginin üretildiği üniversiteler bilgi toplumunun da aşama aşama topluma sindirildiği yerlerdir. Üniversite kurumu on birinci ve on ikinci yüzyıllara dayanan dokuz yüz yılı aşan bir tarihe sahiptir. Bu tarih tarihsel süreci metodolojik bir tasnifle ele alırsak üniversitelerin küçük değişikliklerle toplumda en önemli kurumlardan biri haline gelmesini ve varlığını devam ettirmesini sağlayan bir takım özellikleri vardır. Bu özellikleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Üniversitelerin Özellikleri:

Otonomisi yüksek bir kurumdur.	Farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yasal statü, misyonunu bağımsız saptama, bilimsel özgürlük, öğrenci alma ve öğretim üyesi atamada kuralları kendisinin koyması, yönetim biçimini belirleme finansal karar özgürlükleri olması vb. durumlar üniversiteleri diğer kurumlara göre daha otonom kılmaktadır.
Uluslar arası ilişkiler içinde bulunur.	Üniversiteler öğretim üyesiyle öğrencileriyle

	aktardığı bilgilerle araştırmalarıyla hep uluslar arası olmaya açıktır.
Tek bir disiplin tek bir ulusun hegemonyası altına giremez.	Üniversiteler çok değişik alanlarda çok sayıda ulusla birlikte faaliyet göstermektedir.
Muhafazakâr bir yapıya sahiptir.	Yüksek otonomisinin yanı sıra çoğunlukla kapalı bir sistem niteliği taşır.

Kaynak: Bu tablo İlhan Tekeli'nin, "Eğitim Üzerine Düşünmek" adlı makalesinden faydalanılarak oluşturulmuştur. (Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, Tübitak Matbaası, Eylül 2003, s.51-52)

Üniversite kurumunun dokuz yüz yıllık tarihi içinde üç farklı üniversite yapısı ortaya çıkmıştır. Bu üç aşama; 1. Ortaçağın Kilise Merkezli Üniversitesi, 2. Ulus Devletler Üniversitesi, 3. Bilgi Toplumu Üniversitesidir. Bu üç üniversite çeşidinin özellikleri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Üniversite Kurumunun Gelişimi

Klise Merkezli Üniversite	Ulus Devlet Üniversitesi (Von Humbolt Üniversitesi)	Bilgi Toplumu Üniversitesi (Multiversite)
Öğretim	Öğretim, araştırma ve kültürel dönüşüm işlevleri birlikteliği	Ayrılmış biçimde, öğretim, araştırma, toplum hizmeti sağlama
Az sayıda düşük gelirli ve din adamları eğitimi	Elit eğitim	Kitle eğitim
Öğrenci ya da öğretim üyeleri loncası türünde otonom örgütlenme	Akademisyenler komünitesi, bilginin sosyalleşmiş üretimi	Üniversitenin içi ve dışı arasındaki farkın eridiği bir organizasyonlar kompleksi
Meslektaşlar arası (kollegial) yönetim modeli	Meslektaşlar arası yönetim modeli, rektör kısa süreli olarak seçiliyor. Eşitler arası birinci	Lider niteliğinde belli bir programı uygulamak için uzun süreli olarak gelen rektör tarafından kısmen kollegial, kısmen toplam kalite anlayışında, girişimci bir yöntem

Finansmanı büyük ölçüde öğrenci sağlıyor	Devlet tarafından finanse ediliyor	Öğrenci, devlet ve piyasa koşulları içinde finansman
Eğitim dili Latince	Ulusal dilde eğitim	İngilizce'nin Lingua Franca haline gelmesi
Verilen diploma tüm Hristiyanlık dünyasında geçerli	Diploma ulus devlet içinde geçerli	Uluslar arası geçerliliği ve saygınlığı olan diploma, diplomanın önemini yitirmesi, ömür boyu öğretim kavramının gelişmesi
Öğretim üyeleri arasında uzmanlaşma alanları yok	Uzmanlaşmış kürsü ya da enstitü profesörlüğü	Araştırmacı profesörün yeni bir kategori olarak ortaya çıkışı
Üzerinde uzmanlaşma olan her yerde geçerli bir öğretim müfredatı var	Her üniversite eğitim programını kendi içinde düzenliyor. Mesleğe yönelik olmayan bir müfredat	Üniversite eğitim programlarının tüketici eğilimlerine hassas hale gelmesi ve ucuzlatılması için modüler programlar
Papalığın denetim hakkı var	Harcama denetiminden başka üniversite dışı denetim yok	Üniversitelerin dıştan akreditasyonu, üniversitenin öğretim üyelerinin çok yönlü performans değerlendirilmesi

Kaynak: İlhan Tekeli, “Eğitim Üzerine Düşünmek”, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, Tübitak Matbaası, Eylül 2003.

Konumuza genel bir bakış açısı olması açısından Tablo 2 verilmiştir. Bizim açımızdan bilgi toplumu üniversitesi önem taşımaktadır. Bilimsel bilgi üretimini merkeze alan üniversitenin doğuşu Almanya’da olmuştur. Bu üniversitenin gelişmesinde üniversite dışı gelişen bilim devrimi ayrıca ulus devletlerin varlığı ve ulusçuluğun gelişmesidir. Bilim sözcüğü de ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. Almanya’da kurulmuş bulunan Von Humbolt Üniversitesi, bilimsel bilginin üretimine temel oluşturmuş ve öğretim işlevi dışında araştırma ve kültürel dönüşümü sağlama işlevlerini de yerine getirmeyi, bilgi için bilgi üretimini amaçlıyordu. Bu üniversite de araştırma ve eğitimin tam bir bütünleşmesi öngörülüyordu. Bilimsel üretimin nasıl yapılacağına ilişkin bakış açısı geliştiriliyordu. Bu dönemde

üniversiteler devletin güçlü tekeli altında yer alırken aynı zamanda bilginin denetiminde tekelci konuma sahip olmuş ve devletin kurumsallaşma sürecinde korunur hale gelmiştir. Bilimsel bilginin önemi ve toplum dinamikleri için vazgeçilmez bir unsur olduğu bu yıllara ve bu üniversiteye dayanmaktadır.⁶⁰

İkinci dünya savaşından sonra dünyanın gelişmesine paralel olarak üniversite yapısı da değişmiştir. Nüfus artışına bağlı olarak eğitim talepleri artmış ve artan bu talebi karşılamak için üniversitelerin sayılarında ve kapasitelerinde bir artış olmuştur. Refah devletinin gelişmekte olduğu bu dönemde üniversiteler devlet finansmanı ile kuruluyor ve işletiliyordu. 1970’li yıllardan sonra toplumsal yaşam olduğu kadar eğitim ve dolayısıyla üniversitelerde değişimlerine devam etmiştir. Günümüzde artık elitist eğitim değil kitle eğitimi yapılmaktadır. Bu dönüşüm dünyanın sanayi toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime geçmesiyle yakından ilişkilidir. Üretimde nitelikli işgücü kullanılmaya başlanmıştır. İnsan sermayesi gelişmenin en önemli faktörü haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde yükseköğretim görenlerin kendi yaş grubuna oranı %60’lara yükselmiştir. Artan eğitim öğretim ihtiyacı üniversitelerin kapasitelerinin artmasını gerektirmiş ve sonuçta üniversite sayıları zamanla artmıştır. Üniversitelerin sayılarının artması zamanla toplumları, eğitimin sadece kamu finansmanı ile sürdürülemeyeceği sonucuna götürdü. Üniversite eğitimin masraflarının düşürülmesi için değişik önlemler geliştirildi. Ücretli eğitim gelişmeye başladı dahası eğitimin bir kısmının doktoralı öğrenciler tarafından verilmesi gündeme geldi. Bilgi toplumu esnek üretim ile birlikte devletlerin ve üniversitelerin değişen talebe uyum göstermesi ve öğretimde çeşitlilik taleplerini karşılamasının önünü açmıştır. Çift dal, uzaktan eğitim gibi çeşitli öğretim sistemleri geliştirilmiştir. Zamanla üniversitelerin bilgi üretmesi yanında devletlerin artık büyük harcamalara girişmek istememeleri nedeniyle üniversite dışı bilgi üretiminin de önemi giderek artmıştır. Üniversitelerin bu değişimlerini küreselleşme olgusu da etkilemiştir. Eğitim standartlarının evrenselleşmesi, öğrenci ve öğretim üyelerinin değişimi, araştırmalarda uluslar arası işbirliği, üniversite eğitimin küreselleşmesi anlamına gelmeyebilir. Önemli olan eğitimde devlet sınırlarının olmadığı ulus devletin denetiminin işlevsiz kaldığı bir durumun söz konusu olması

⁶⁰ Nico Stehr, “The University in Knowledge Societies”, **Social Epistemology**, Vol. 12 No: 1, 1998, s. 33-42’den aktaran İlhan Tekeli, **Eğitim Üzerine Düşünmek**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, Tübitak Matbaası, Eylül 2003, s.11.

gerekir. Eğitimde küreselleşmeyle birlikte kalite arayışları da artmıştır ve niversiteler arasında kalite farklılıkları çok fazla olmaması sağlanmaya çalışılmaktadır.⁶¹

⁶¹ İlhan Tekeli, **Eğitim zerine Düşünmek**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Tübitak Matbaası, Ankara, Eylül 2003, s.15-26.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU(YÖK) VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

2.1.TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELER VE GELİŞİM SÜRECİ

Üniversiteleri diğer bilim dallarından ayıran en önemli faktör bilgi üretiminin gerçekleştiği yer olmasıdır. Türkiye’de üniversitenin kurulması 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20.yüzyılın başlarında Almanya’da hakim olan ve kurulan Von Humbolt üniversitesinin model olarak alınmasına dayanmaktadır. Von Humbolt üniversitesinin özellikleri bir önceki bölümde Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre bu üniversitenin özellikleri kısaca şunlardır: Bu üniversite de öğretim, araştırma ve kültürel dönüşüm işlevlerinin birlikte olduğu, elit eğitim olduğu, akademisyenler komünitesiyle bilginin sosyalleşmiş üretimi olduğu, meslektaşlar arası yönetim modeli olduğu görülmektedir. Rektörün kısa süreli olarak seçildiği ve eşitler arası birinci olduğu, bu üniversitenin devlet tarafından finanse edildiği, eğitimin ulusal dilde olduğu, üniversite diplomasının ulus devlet içinde geçerli olduğu, üniversite dışı denetimin olmadığı gibi özellikler vardır.⁶² Bu dönemde Türkiye’de kurulacak bir yükseköğretimin üniversite sayılabilmesi için Almanya’da bulunan Von Humbolt üniversitesinin özelliklerini taşıması gerekiyordu. Bu amaçla 1900’lerin başında Osmanlılarda üniversitenin bir karşılığı olan Darülfünun kurulmuştur. Darülfünunun kurulmasından sonra Von Humbolt üniversitesine dönüştürülmesi için 1915 yılında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır fakat Türkiye bu süreci 1946 yılında bitirmiş ancak bu dönemde ABD’de multiversite’ye yani bilgi toplumunun üniversitesine geçilmişti.⁶³

Türkiye’de 1933 yılında Darülfünun kapatılıp yerine batı normlarına göre oluşturulan İstanbul üniversitesinin kurulmasıyla yükseköğretimde ilk adım atılmıştır. Bu tarihten itibaren üniversite yönetimlerinin yasal çerçevesini oluşturacak çeşitli yasalar çıkarılmıştır. 31 Mayıs 1933 tarihinde üniversiteler kanunu

⁶² Tekeli, 2003, ss. 51-55.

⁶³ İlhan Tekeli, **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 139-140.

çıkarılmıştır. Üniversite kanunlarını gösteren Tablo 3’de çıkarılan yasalar tarihleriyle birlikte verilmiştir.

Tablo 3: Temel Yasalar

Tarih	Çıkarılan Kanun
31 Mayıs 1933	2252 Sayılı Üniversite Kanunu
13 Haziran 1946	4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu
27 Ekim 1960	115 Sayılı, 4936 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun
20 Haziran 1973	1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu
4 Kasım 1981	2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu

Kaynak: İlhan Tekeli, **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s., 194.

1933’te İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonra yine aynı tarihte Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. 1935’te Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Fakültesi adı ile İstanbul’dan Ankara’ya taşınmıştır. Ankara’da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Devlet Konservatuvarı açılmıştır. 1944’te İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuş, 1946’da 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile yeniden yapılandırılan üniversitelerin sayısı giderek artmış İstanbul da üniversitelerden hariç çeşitli yüksekokullar açılmıştır. Bu yasanın en önemli hükmü, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan üniversitelerin özerkliğini ve tüzel kişiliğini hükme bağlamak olmuştur. Aynı yasayla, Ankara’daki çeşitli fakülteler Ankara Üniversitesi çatısı altında birleşmiş ve Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Daha sonra 1955’te Trabzon’da Karadeniz, İzmir’de Ege, 1956’da Ankara’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve 1957’de Erzurum’da Atatürk Üniversitesi açılmıştır. 1961 Anayasası 120. maddesi ile üniversiteleri yeniden güvenceye almış ve bu döneme kadar yedi olan üniversite sayısı Hacettepe ve Boğaziçi üniversitelerinin açılmasıyla dokuza çıkmıştır. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesinden sonra 1973’de yürürlüğe konan 1750 sayılı üniversiteler kanununun 69. ve 70. maddeleri hükümete bazı durumlarda üniversitelere el koyma yetkisi vermiş olduğundan üniversite çevrelerince büyük

tepki görmüştür. Daha sonra bu maddeler mahkeme kararıyla iptal edilmiştir.⁶⁴ 1750 sayılı kanunun bazı aksayan yönleri şu şekilde belirlenmiştir: 1. Kanunda çok ayrıntı var. 2. Verilen kararlar ilgili kurullardan çıkmakta zorlanıyor ve kurullar verimli çalışmıyor. 3. Denetim yok. 4. Keyfi yönetim var. 5. Özerklik amacından farklı yorumlanmakta. 6. Bilimsel araştırmalar teşvik edilmiyor ve yeterli değil. 7. Gruplaşmalar ve tavizler de artış gözlenmekte. 8. Akademik kadrolar arasında katı bir hiyerarşi ve baskı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen 1750 sayılı kanun 12 Eylül askeri darbesine kadar geçerliliğini korumuştur. Bu dönemden sonra bilinen sistemler tartışılmaya başlanmıştır.⁶⁵

2.1.1. YÖK'ün Kurulmasında Etkili Olan Faktörler

Yükseköğretim sistemi 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunlar 1980'li yıllara gelindiğinde daha önemli sorunlara yol açmıştır. Bu sorunların temelinde iki konu bulunmaktadır. *İlki* yükseköğretim talebinin hızla artmasıdır. Türkiye bu talebi karşılayacak sistemin gereklerine uygun yükseköğretim arzı sağlayamamaktadır. Niteliksiz yükseköğretim arzıyla açığı giderme çabaları yeterli sayı ve nitelikte öğretim elemanı yetiştirmeden yeterli kaynak ayırmadan çıkarılan yasalarla değişik türlerde yükseköğretim kurumları kurulması, seçme sınavları yapılması sistemin gereği olduğu düşünülerek girişilen faaliyetler önem kazanmıştır. Üniversitelerce geleneksel seçme sınavları yapılmakla birlikte öğrenciler için daha az eziyetli olacak bir sistemin geliştirilmesi çalışmalarına başlanmış 22 Kasım 1974 tarihinde Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) kurulmuştur. Seçme mekanizması kurumsallaşarak etkinliğin artmasına katkı sağlamakla birlikte yükseköğretim arzı arttırılamamıştır. Yükseköğretime yeni kayıtların orta öğretimden mezun olanlara oranı sürekli bir düşüş göstermiştir. Bu oran 1966-1967 ders yılında yüzde 64,5 iken, 1975-1976 ders yılında yüzde 37,1'e, 1978-1979 ders yılında yüzde 14,3'e düşmüştür.

⁶⁴ Nur Serter, **21. Yüzyılda İnsan Merkezli Eğitim, Türk Eğitim Sistemi**, Nesnel Yayınevi, İstanbul, ss. 212-213.

⁶⁵ Ramazan Demir, **Üniversitenin Bugünü ve Yarını**, Palme Yayıncılık, Antalya, 1995, s.77.

YÖK'ün kurulmasına zemin hazırlayan *ikinci neden* üniversitelerin 1968 öğrenci hareketleri karşısında duracak iç dinamiğe sahip olamayışı ve bu nedenle de kendi içinde parçalanmayı üretecek süreci başlatması dikkat çekmektedir. 12 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde üniversitelerin yaşamakta olduğu kriz aşılammıştır. Üniversitenin kendisini yeniden üretmekte zorlanması toplumun beklentilerini karşılayamaması, kendi içine dönük yarılmalara yaşaması, üniversite reformunu gerekliliği gündeme gelmiştir.

2.1.2. Türkiye’de YÖK Ve Tarihsel Gelişimi

1961-2007 dönemi içinde Türkiye’de yükseköğretimin gelişme çizgisinin karakterini değiştiren en önemli olay 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında 4 Kasım 1981’de 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun çıkarılması ve MGK tarafından kabul edilerek uygulamaya konmasıdır. 6 Kasım 1981’de YÖK kurulmuştur. 2547 sayılı yükseköğretim kanunu tüm yükseköğretim kurumlarının örgüt, işleyiş, yetki ve sorumluluklarını bir bütünlük içinde ele almış, çeşitli bakanlıklara ve akademilere bağlı yüksekokulları üniversite çatısı altında toplamayı amaçlamıştır.⁶⁶

Yükseköğretim Kanununun kabulünden sonra 7-8 Aralık 1981 tarihleri arasında “Üniversite Yönetimi ve Özerklik” konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir. Yasanın kabulüne ve uygulanmasına ilişkin çeşitli tanıtım çalışmalarına rağmen üniversitelerce kabulünde zorluklar çıkmış ve eleştiriler de süreklilik kazanmaya başlamıştır. Bu eleştirileri bir yandan ilk YÖK Başkanı olan İhsan Doğramacı göğüslerken Yükseköğretim kanunu ile uygulamaya konan önemli değişiklikler kamu oyunca izlemeye alınmıştır. Bu değişiklikler sırasıyla şunlardır:

Bütünlük Açısından: Üniversiteler, akademiler ve diğer yüksekokullar bu kanunla bir arada düzenlenmiştir.⁶⁷

Eşdeğerlilik Açısından: Üniversitelerin ve akademilerin kanunlarına göre kazanılmış olan doktora, doçentlik ve profesörlük unvanlarının eşdeğer olduğu kabul edilmiştir.

⁶⁶ Serter, s. 213.

⁶⁷ Tekeli, 2010, ss. 212-220.

Yükseköğretim Kurulu: YÖK kurulmuş; planlama, koordinasyon, denetim görevleri yanında rektör adaylarını devlet başkanına önerme boş kadrolara profesör atama gibi görevler de bu kuruma verilmiştir. Ayrıca YÖK'e Yükseköğretim Denetleme Kurulu ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi de bağlanmıştır. Dolayısıyla yükseköğretim kuruluşlarının gözetim ve denetimi ile bu kuruluşların kapasitelerinin tespiti, öğrencileri seçme ve yerleştirme yetkileri görev kapsamında tanımlanmıştır.

Yönetici Atanması: Rektörleri, devlet başkanı, üniversite profesörü olmayan kişiler arasından atarken; dekanlar ve profesörler, YÖK tarafından; enstitü müdürleri, bölüm başkanları ise rektör tarafından atanır.

Asistanlık: Mevcut asistanlardan doktora yapmamış olanlar her yıl tayin edilecek, doktora yapmış olanlar ise bir yıl içinde yardımcı doçentliğe atanmadıkları takdirde üniversite ile ilişkileri kesilecektir.

Yardımcı Doçentlik: Doktorasını yapmış olanlar yabancı dil sınavını vererek iki yıllık sürelerle en çok altı yıl için yardımcı doçentliğe atanabileceklerdir.

Doçent Unvanı: Doçentlik kadroya bağlı olmayan bir akademik unvan olarak muhafaza edilmiştir. Doçent olarak atanabilmek için en az üç yıl yardımcı doçent olarak çalışmış olmak şartı konmuştur.

Profesörlük: Profesörlük kadrosuna aday olabilmek için o üniversitede üç yıl doçent olarak veya farklı bir üniversitede en az üç yıl profesör olarak çalışmış olma şartı getirildi.

Doçentlik ve Profesörlük Kadrosuna Atanma: Kadro açıldığı zaman doçentlik isteyenler rektörlüğe profesörlük isteyenler YÖK'e müracaat edeceklerdir.

Ders Yükü: Doçent ve profesörler kısmi veya devamlı statüde çalışabileceklerdir. Bütün öğretim üyeleri en az 10 saat ders vermekle, kısmi statüde çalışanlar en az 20 saat üniversitede bulunmakla yükümlü tutulmuşlardır.

YÖK kurulduktan sonra üst yönetim belirlenip uygulamanın belirlenmesi için çeşitli yönetmelikler yapılmıştır. 2547 sayılı yasada ilk değişiklik 14 Nisan 1982 de 2653 sayılı yasayla olmuştur. Yapılan değişikliklerin ortak noktası YÖK'ün yetkilerini ve ayrıcalıklarını arttırmak yönünde olmuştur. YÖK'ün kurulmasından günümüze kadar göreve gelen başkanları Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: YÖK Başkanlarının Görev Dönemleri

YÖK Başkanları	Göreve Başlama Tarihleri
İhsan Doğramacı	21 Aralık 1981
Mehmet Sağlam	15 Temmuz 1992
Kemal Gürüz	6 Aralık 1995
Erdoğan Teziç	9 Aralık 2003
Yusuf Ziya Özcan	10 Aralık 2007
Gökhan Çetinsaya (Halen görevde)	12 Aralık 2011

Kaynak: Tekeli, 2010, s. 224.

2547 sayılı yasaya göre yükseköğretim kurumları seçilen değil atanan yöneticilerce yönetilecektir. YÖK hazırladığı eğitim ve öğretim programlarını her alanda ayrıntılı ders programlarını içerecek şekilde gönderme işini iki defa yapmıştır. Daha sonra 8 Şubat 1986 tarihinde İhsan Doğramacı tarafından tek tip program uygulamasının olamayacağı belirtilmiştir.

Üniversitelerden uzaklaştırılma: Askeri müdahalenin ardından oluşturulan YÖK kanununun uygulaması sürecinde üniversitelerden uzaklaştırılanlar olmuştur. Bu gelişmeler üzerine üniversitelerde istifalar, emekliliğini isteyen öğretim üyeleri artmıştır. Bu dönemde hangi üniversiteden ne kadar öğretim üyesinin uzaklaştırıldığı ve ayrıldığını gösteren Tablo 5’de verilmiştir. Bu dönemde tüm üniversiteler dikkate alındığında toplam 1255 öğretim görevlisi bulunduğu görevlerden uzaklaştırılmış veya ayrılmak zorunda kalmıştır. Sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra bazı öğretim üyelerinin görevlerine dönmeleri sağlanmıştır. Hukuki düzenlemelerle veya YÖK aracılığıyla çeşitli uygulamaların ardından Danıştay’ın içtihatları birleştirme kararıyla bir çok konuya açıklık getirilmiştir. Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu 7 Aralık 1989 tarihinde 1402 sayılı yasayla ayrılanların görevlerine iade edilebileceklerini kabul etmiştir ve kadro sağlanarak atamalar yeniden yapılmıştır.

Tablo 5: Üniversitelerden Uzaklaştırılanlar ve Ayrılanlar

1402'liler					Ayrılan-Uzaklaştırılan				
Üniversiteler	Prof.	Doç.	Öğ.Ya.	Top.	Prof.	Doç.	Öğ.Ya.	Top.	G.Top
İstanbul Ü.	13	4		17	50	29	43	122	139
Ankara Ü.	11	4		15	30	49	111	190	205
Ege Ü.	10	7	1	18	6	15	61	82	100
ODTÜ	2	5		7	7	60	256	323	330
Hacettepe Ü.		3		3	6	5	28	39	42
KTÜ	2			2	3	13	2	18	20
İTÜ					25	19	62	106	106
Gazi Ü.		2		2	8	10	59	77	79
Boğaziçi Ü.	1			1	5	11	43	59	60
Marmara Ü.	1			1	1		12	13	14
Dok.Eylül Ü.	1	1	1	3	4	4	12	20	23
Uludağ Ü			1	1	1	6	23	30	31
Çukurova Ü.		2		2	1	2	2	5	7
Atatürk Ü			1	1		4	3	7	8
19 Mayıs Ü.						5	30	35	35
Dicle Ü.					4	7	10	21	21
Selçuk Ü.							27	27	27
Mimar Sinan					2	1	2	5	5
Diğer Üniv.					1	2		3	3
Toplam	41	28	4	73	154	242	786	1182	1255

Kaynak: Tekeli, 2010, s. 231.

Kılık kıyafetteki düzenlemeler: Yükseköğretim kanununun kabulünden sonra YÖK'ün kurulmasının ardından kılık kıyafet alanında da bir takım girişimler yapılmıştır.

YÖK'ün görevleri arasına bilim ve sanat alanlarında bilimsel milli komiteler ve çalışma grupları kurmak yeni üniversitelere yol gösterecek üniversiteleri seçmek, vakıf üniversitelerinin kuruluşu hakkında Milli Eğitim Bakanlığına görüş bildirmek gibi konular da girmiştir. YÖK'ün ÖSYM'ye görev verme alanı genişletilmiştir.

Öğrencinin bir dersten nasıl geçeceği üniversiteyle ilişkisinin kesilme durumları bu yasayla belirlenmiştir. Meslek yüksek okullarına girecek öğrencilerin hangi şartlarda kabul edileceği kurallarla belirlenmiştir. Bir üniversite bütçesindeki ödenekleri diğer bir üniversite bütçesine aktarmaya ilgili rektörün görüşü ve ilgili yükseköğretim kurulunun önerisi üzerine maliye bakanı yetkili kılınmıştır. 2880 sayılı yasayla vakıf üniversitelerinin nasıl kurulacağı belirlenmiştir. Vakıfların yetkili kurumlarının yükseköğretim kurumu kurma kararı ve bu konuda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün olumlu yazısıyla birlikte YÖK'ün istediği belgelerin YÖK başkanlığına sunulduktan ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirilir. Vakıf üniversitelerinin ayrı bir tüzel kişiliği vardır. Bu kuruluşlar YÖK gözetimi ve denetimine bağlıdır. Eğitim kalitesizse YÖK tarafından durdurulur ve gerektiğinde bu vakıf üniversiteleri kapatılabilir. 1982 yılında vakıf üniversitelerinin önünü açan 2880 sayılı kanundan sonra ilk olarak YÖK başkanı İhsan Doğramacı'nın öncülüğünde 1984 yılında Bilkent Üniversitesi kurulmuştur. Bilkent Üniversitesi 12 Aralık 1984 tarihinde tüzel kişilik kazanmış ve 1986 yılında ilk öğrencilerini almıştır.

28 Ocak 1982'de YÖK'ün kendi binasına taşınması gündeme alınmış; bazı çalışmalar neticesinde 16 Haziran 1988 tarihinde YÖK'e tahsisli alanların 350.344 metrekaresi imarsız, 595.765 metrekaresi imarlı olmak üzere toplam 946.113 metrekare alan tahsisi gerçekleşmiştir.

En başta 26 Mayıs 1984 tarihini itibariyle YÖK Dokümantasyon Merkezi kurulmuştur.⁶⁸ Bu merkezle Türkiye'nin hemen her yerindeki araştırmacılar aradığı bilgiye ulaşma fırsatını bulmuşlardır. YÖK'ün 1984 yılında uygulamaya başladığı dokümantasyon merkezine verilen önem zamanla azalmıştır. 1993 yılından itibaren merkezle olan bağlantılarda kopmalar olmuştur.⁶⁹ Bu sorunlar karşısında 1996 yılında TÜBİTAK Ulusal Ekonomik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)'i kurmuştur ve YÖK ile TÜBİTAK arasında imzalanan anlaşmayla YÖK'ün dokümantasyon hizmetleri ULAKBİM'e devredilmiştir.

YÖK sonrası üniversiteye gelen en olumlu yenilik araştırılma fonlarının kurulması ve öğretim üyelerinin araştırmaları için kaynak bulunmasının

⁶⁸ Nilüfer Tuncer, "Yükseköğretim Kurulu Dökümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi", **Yükseköğretim Bülteni**, Sayı 1, Mart 1986, ss. 33-34'den aktaran Tekeli, 2010, s. 246.

⁶⁹ Ramazan Demir, s.77.

kolaylaştırılmasıdır. YÖK tarafından Araştırma Fonlarının Kullanım ve Yönetim Esaslarına İlişkin yönetmelik çıkarılarak 20 Mayıs 1984 tarihinde resmi gazete de yayınlanmıştır. Bu fon kurulmadan önce tek kaynak TÜBİTAK iken çok sınırlı sayıda kaynak sağlanmaktaydı. 1989 yılında DPT da teknoloji projeleri kaynağı sağlayarak finansmanda sınırlı da olsa rol oynamıştır.

YÖK kurulduğundan itibaren hükümet tarafından çeşitli eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu açıdan YÖK ile hükümet arasında farklı bir iletişimin gerçekleştirilmesi isteği doğmuştur. Bu iki kurum arasındaki irtibatı sağlayacak bir oluşumun gerçekleştirilebilmesi açısından 1986 Ekim ayında YÖK ile hükümet arasında üç kişilik bir irtibat komitesi oluşturularak hükümetle YÖK arasında koordinasyonu sağlanmış, yapılan etkinlikler ve yeni düzenlemeler konusunda bilgi vermekle görevlendirilmiştir. Hükümetler bir yandan YÖK de değişiklikler isterken YÖK’ün direnişi ile karşı karşıya kalınmış; ancak 21 Aralık 1987 tarihinde çıkarılan bir kanun hükmünde kararnameyle YÖK genel kurulundaki hükümet temsilcisi sayısı 6’dan 7’ye çıkarılmıştır. Hükümet bu yola giderek YÖK’ de istediği değişimleri gerçekleştirmeye başlamıştır. YÖK’ün geliştirdiği yükseköğretim sistemi ortaya çıkışının ilk gününden itibaren eleştirildiği için üniversite yöneticilerinin seçimle mi atamayla mı görevlerine gelmeleri gerektiği tartışmaları günümüzde de devam etmektedir. 12-22 Temmuz 1988 tarihleri arasında 12. Milli Eğitim Şurası yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda üniversite yöneticilerinin seçime dayalı atama sistemiyle göreve gelmeleri kabul edilmiştir.

1989 Mayıs ayına gelindiğinde “Özgün Üniversite Modeli”nin kurulması yönünde bir kararname çıkarılmıştır. Bu girişime YÖK başkanı İhsan Doğramacı önceleri karşı çıkmış olmasına rağmen bazı üniversitelerde uygulanması benimsenmiştir. Bu kapsamda Boğaziçi, ODTÜ ve İstanbul Teknik Üniversiteleri alınmak istenmiş, Haziran 1989’da kamuoyunun tepkisi üzerine hükümet tarafından geri çekilmiştir.⁷⁰ Bu oluşumlardan sonra özgün üniversite modeli 1991 yılında tekrar gündeme gelmiştir. 3 Nisan 1991 yılında kabul edilen yasada ileri teknoloji enstitülerine olanak verilmesi ve vakıf üniversitelerinin kuruluş süreçlerine ilişkin düzenlemeler yapılması yanında özgün üniversitelere ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir. Özgün üniversite modeline girme çabaları devam ederken 29 Haziran

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1990, Tekeli, 2010, s. 293.

1992 tarihinde özgün üniversite modeli o dönemin siyasi partilerince Anayasa Mahkemesine götürülmüş ve Anayasa'nın 130'uncu maddesiyle bağdaşmadığı için uygulama alanı ortadan kalkmıştır.

1990'larda YÖK'ün yetkileri yanı sıra YÖK yönetiminin, yönetim olarak maliyeti de sorgulanmaya başlanmıştır.⁷¹ YÖK'ün yükseköğretim ödenekleri içindeki maliyeti ilk kurulduğu yıllarda yüzde 1.5 düzeyindeyken 1990 yılında yüzde 5 düzeyine yükselmiştir. YÖK'ün yükseköğretimdeki maliyetlerinin yükselmesi çeşitli eleştirilere sebep olmuştu. Doğramacı'ya göre bu dönemde hazırlanan YÖK raporunda üniversitelerin tüm idari ve akademik kadroları YÖK'e verilmeli ve onun tarafından dağıtılmalı ayrıca hükümetin bütçeden ayırdığı ödenekler de üniversitelere YÖK tarafından dağıtılmalıydı. Hazırlanan yasa tasarısı TBMM'de 1 Temmuz 1992'de görüşülerek kabul edilmiştir. Hükümet rektörlerin seçiminde YÖK'ü devre dışı bırakan bir önerge hazırlayarak TBMM'den geçen yasa uyarınca yapılacak seçimlerle her üniversite de 6 rektör adayı seçilecek YÖK bu aday sayısını üçe düşürecek cumhurbaşkanı da bu üç adaydan birini seçecekti. YÖK başkanı İhsan Doğramacı bu durum karşısında 10 Temmuz 1990 günü istifa etmiştir. 13 Temmuz 1992'de YÖK başkanlığına Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörü Mehmet Sağlam atanmıştır.⁷²

2.1.3. YÖK'ün Üniversiteleşmedeki Etkileri

Yükseköğretim kanunu çıkarıldıktan sonra yeni düzenlemelere gidilmiştir. YÖK kanunu tüm yükseköğretim kurumlarının üniversiteler altında bütünleştirilmesini öngörmekteydi. Buna dair teklif 41 sayılı kanun hükmünde kararnameyle gerçekleştirilmiştir. Sistemin bütünlüğünü sağlamak için işletilen süreçte unvan, ücret ve iş güvenliği açısından 28 Mart 1983 tarihinde 2809 sayılı kararnameyle 41 sayılı kararname değiştirilerek kabulüne dair kanun kabul edildi. 2547 sayılı kanundan önce 19 üniversite 116 fakülte varken 2547 sayılı YÖK'nu ile ve daha sonra yapılan kanun hükmünde kararnameler gibi yeni düzenlemelerden sonra 27 üniversite 170 fakülteye ulaşılmıştır. Bu fakültelerin en kapsamlı olanları

⁷¹ Hamit Fişek, "YÖK ve Koordinasyon Maliyeti", Cumhuriyet, 6 Şubat 1992'den aktaran Tekeli, 2010, s. 296.

⁷² Tekeli, 2010, ss. 297 -299.

mühendislik fakülteleri ve iktisadi ve idari bilimler fakülteleri olmuştur. 2547 sayılı yasanın biraz daha genişletilmesi anlamında düşünülebilecek bir diğer uygulama 17 Ağustos 1983 tarihinde 2880 sayılı yasayla gerçekleştirilmiştir. 2880 sayılı “Yükseköğretim Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun”la çok önemli değişiklikler getirilmiştir. Bu önemli değişikliklerin en önemlisi yükseköğretim kurumlarının çeşitliliğini arttırmak amacıyla konservatuarların, Meslek Yüksek Okulları(MYO)’nın ile uygulama ve araştırma merkezlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Öğretim görevlisi, okutman ve öğretim elemanı tanımları yenilenmiştir. YÖK’e yükseköğretim kurumlarındaki bilim ve sanat dallarındaki öğretim üyesi ihtiyacını hesaplamak ve bu ihtiyaçların hangi üniversitelerden karşılanacağı konusunda listeler hazırlama görev ve yetkisi verilmiştir. Görevlendirilme süreleri bir yarıyıldan az, dört yarıyıldan fazla olamayacaktır. Diğer bir değişiklik öğrencilerin dersten geçmesinin nasıl belirleneceği ve öğretim kurumuyla ilişkisinin ne gibi durumlarda kesilmesi gerektiğini belirlemek olmuştur. Bu koşullar Üniversitelerarası Kurulca tespit edilecek yani YÖK tarafından belirlenecektir. Düzenlemeyle öğrencilerin üniversite sınavına girmesindeki sınır kaldırılmış, meslek yüksek okulları açısından ise başarılarını teşvik amacıyla başarı puanının bir katsayıyla çarpılıp üniversite sınav sonucuna eklenmesi kararı eklenmiştir. YÖK’ün ÖSYM’ye görev verme alanı genişletilmiştir. 7 Ekim 1983 tarihinde bir kararnameyle YÖK içinde ÖSYM yönetimin düzenlenmesine dair ve güçlü bir Yayın ve Dokümantasyon Dairesinin kurulması kararı alınmıştır.⁷³

2.1.3.1. Üniversiteleşme ve Vakıf Üniversiteleri

2880 sayılı kanunun üniversiteleşmedeki diğer önemli bir yansıması vakıf üniversitelerinin kurulmasına zemin hazırlayacak yasal dayanakları oluşturmalarıdır. Bu yasayla vakıf üniversitelerinin nasıl kurulacağı düzenlenmiştir. Bu anlamda kurulacak bir vakıf üniversitesi için vakıfların yetkili kurumlarının üniversite kurma kararı yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün olumlu yazısı ve YÖK’ün istediği belgelerle birlikte YÖK Başkanlığına sunulması gerekmektedir. YÖK gerekli

⁷³Tuncer, ss. 33-34’den aktaran Tekeli, 2010, ss. 240-246.

incelemeleri yaptıktan sonra sonucu ve önerilerini Milli Eğitim Bakanlığına bildirir. Vakıflarca kurulacak yükseköğretim kurumlarına gerekli mali kolaylıklar sağlanacaktır. Eğitimleri kalitesiz olan üniversitelerin eğitimleri YÖK tarafından durdurulacak ve gerekirse kapatılabilecekti. 2880 sayılı yasadan yaklaşık 1 yıl sonra Türkiye'nin ilk özel üniversitesi unvanını kazanacak olan Bilkent Üniversitesi'nin kurulması çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu üniversitenin temellerinin atılmasında ve kurulmasında bizzat o dönemde YÖK başkanı olan İhsan Doğramacı'nın katkıları olmuştur. 21 Eylül 1984 tarihinde YÖK tarafından Vakıf Yükseköğretim Kurumları Kuruluş ve Öğretime Açılış Esaslarına Dair Yönetmelik yayımlanmıştır. Yönetmelikten sonra Hacettepe Tıp Merkezi Vakfı, Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü Vakfı, Hacettepe Üniversitesi Vakfı bir araya gelerek 20 Ekim 1984 tarihinde Bilkent Üniversitesini kurma kararı alırlar gerekli yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra YÖK'e başvuru aşamasının ardından MEB'nin onayı sonucu Bilkent Üniversitesi 12 Aralık 1984'te tüzel kişilik kazanmıştır. Bilkent üniversitesi ilk öğrencilerini 1986 tarihinde almıştır ve o yıl 386 lisans ve yüksek lisans öğrencisine sahip olmuştur.

YÖK'ün kuruluşundan itibaren yükseköğretim talebi karşılanamayan bir sorun olmuştur. Milletvekillerinin kendi yaşadığı illere üniversite kurma çabaları bir yandan diğer yandan karşılanamayan talep üniversite sayılarının artmasına sebep olmuştur. Başbakan Yıldırım Akbulut döneminde bu beklentileri karşılamak amacıyla 30 şehire 30 üniversite kurulacağı kararlaştırıldı. YÖK'te bu üniversitelerin kurulması yönünde olumluydu. TBMM'de görüşülmesi sırasında 30 sayısı 44'e yükselmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken YÖK başkanı yeni üniversiteler kurulurken bu üniversitelerin bölünmelerine karşı olduğunu belirtmiştir. MEB ve YÖK başkanlığı bir teknik komisyon kurarak 1992-2012 dönemini kapsayan bir gelişme planının hazırlanmasını sağladılar.⁷⁴ Bu planda yeni üniversiteler ve ileri teknoloji üniversitelerinin kurulması yer alıyordu. Bu oluşum için en az 12 yıllık bir sürenin gerekli olduğu ve Türkiye'deki 71 yükseköğretim kurumu için gerekli fiziksel mekan, öğretim elemanı, yatırım miktarı ve okullaşma oranlarının nasıl yükseleceği hesaplanmıştır. Hükümetin TBMM'ye gönderdiği tasarıda üniversite sayısının 52'ye çıkarılması ve iki tane de ileri teknoloji enstitüsünün kurulması öngörülyordu. Ek

⁷⁴ Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu, **Yükseköğretim Gelişme Planı 1992-2012**, Ankara, 1991'den aktaran Tekeli, 2010, s. 304.

1’de görüldüğü gibi 3 Temmuz 1992’de çıkarılan 3837 sayılı kanunla 21 yeni üniversite ile İzmir ve Kocaeli’ne 2 ileri teknoloji enstitüsü kurulmuştur.

1993’te Anadolu Üniversitesi’nin ikiye bölünmesi sonucu Eskişehir’de ikinci üniversite olarak Osmangazi Üniversitesi kuruldu. 1994’te Bilkent ve Koç Üniversitesinden sonra Türkiye’nin üçüncü vakıf üniversitesi olan Başkent Üniversitesi ve Fransızca eğitim yapan ilk devlet üniversitesi olarak Galatasaray Üniversitesi kuruldu. İki yıl içerisinde toplam üniversite sayısı otuzdan elli altıya yükselmiştir. 1996-2003 yılları arasında 20 vakıf üniversitesi kuruldu. Bu sayı vakıf üniversitelerinin çoğalmasından bir patlama olarak nitelendirildi. Bu üniversiteler 5 Haziran 1996 tarihinde çıkarılan kanunla Fatih, Işık, İstanbul Bilgi, Sabancı ve Yeditepe Üniversiteleri 28 Mayıs 1997 tarihinde çıkarılan kanunla Kadir Has Üniversitesi 9 Temmuz 1997 tarihinde çıkarılan kanunla Atılım, İstanbul Kültür ve Doğuş Üniversiteleri kurulmuştur. 9 Temmuz 1997 tarihinde çıkarılan başka bir kanunla Beykent, Çağ, Çankaya ve Maltepe Üniversiteleri, 15 Ocak 1998 tarihinde çıkarılan bir kanunla Bahçeşehir ve Haliç Üniversiteleri, 18 Aralık 1998 tarihinde çıkarılan bir kanunla Okan ve Ufuk Üniversiteleri kurulmuştur. 26 Mart 2001 tarihinde çıkarılan bir kanunla kurulan İzmir Ekonomi, İstanbul Ticaret ve Yaşar Üniversiteleri ve 1 Temmuz 2003 tarihinde çıkarılan bir kanunla TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversitelerle birlikte 2003 yılında Türkiye’deki üniversite sayısı 53’ü devlet ve 23’ü vakıf olmak üzere toplam 77’ye çıkmıştır. Vakıf üniversitelerinde ortaya çıkan bu artış ile vakıf üniversitelerinin toplam üniversiteler içerisindeki payı neredeyse üçte bir oranına yükselmiştir. Devlet ve vakıf üniversitelerinde okuyan öğrenci sayılarını gösteren Tablo 6’de görüldüğü gibi vakıf üniversiteleri toplam yükseköğretim öğrencilerinin yüzde 3,74’üne hizmet vermeye başlamıştır. Bu yıllarda üniversite sayılarının ve öğrencilerin artmasına paralel olarak öğretim elemanı sayılarında da kısmi artışlar olmuştur. Öğretim elemanlarının yetişmesi için yükseköğretim kurumlarının yüksek lisans ve doktora eğitimleri yaygınlaştırılmıştır.

Tablo 6: Vakıf Üniversitelerinin Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Değişimi

Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı			Vakıf Üniversiteleri Öğrenci %
	Vakıf Üniversiteleri	Devlet Üniversiteleri	Genel Toplam	
1986-1987	426	481.174	481.600	0,09
1987-1988	301	508.429	508.730	0,06
1988-1989	3.088	548.630	551.718	0,56
1989-1990	4.374	631.455	635.829	0,69
1990-1991	5.846	689.864	695.710	0,84
1991-1992	6.740	742.110	748.850	0,90
1992-1993	7.486	841.334	848.820	0,88
1993-1994	8.464	1.063.848	1.072.312	0,79
1994-1995	9.063	1.087.007	1.096.070	0,83
1995-1996	9.103	1.141.034	1.150.137	0,79
1996-1997	12.646	1.200.519	1.213.165	1,04
1997-1998	19.988	1.302.357	1.322.345	1,51
1998-1999	27.367	1.347.090	1.374.457	1,99
1999-2000	36.244	1.376.004	1.412.248	2,57
2000-2001	46.022	1.454.209	1.500.231	3,07
2001-2002	49.510	1.510.528	1.560.038	3,17
2002-2003	57.213	1.722.518	1.779.731	3,21
2003-2004	68.684	1.752.297	1.820.994	3,77
2004-2005	81.794	1.859.253	1.942.995	4,21
2005-2006	95.782	2.055.973	2.155.170	4,44
2010-2011	193.244	3.583.834	3.777.078	5,06

Kaynak: YÖK, Vakıf Üniversiteleri Raporu, Ankara, 2007, s.23'den Tekeli, s. 329. (Kaynak referans alınarak takip eden yıllar tarafımdan tamamlanmıştır).

Öğretim elemanı ihtiyacı karşılamak için 12 Ağustos 1986 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle 2547 sayılı yasanın 33. maddesinde bir değişiklik yapılarak YÖK tarafından araştırma görevlilerinin yurt dışına yüksek lisans, doktora ve uzmanlık

çalışmaları için gönderilmesine olanak sağlayacak bir yol oluşturulmuştur.⁷⁵ Bu çalışmayla öğretim elemanı yetişmesi için bir fırsat doğmuştur. Bu dönemden itibaren yurt dışına gönderilenlerin sayısı ve hangi ülkelere gönderildikleri Tablo 7’de görülebilmektedir. 1987-1992 yılları arasında YÖK tarafından yurt dışına gönderilen araştırma görevlilerinin sayısı 1328 olmuştur. Bu sayının yüzde 34,1’i ABD’ye yüzde 50,4’ü İngiltere’ye, yüzde 5,0’i Almanya’ya, yüzde 2,9’u Fransa’ya, yüzde 3,7’si Kanada’ya, yüzde 3,8’i diğer ülkelere gönderilen kişilerden oluşmaktadır. 1992 yılında kurulan 23 yeni üniversitenin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak amacıyla 1993 yılında yurt dışına yetişmesi için gönderilecek araştırma görevlileri için ayrılan kontenjan 1380 olmuş ve bu kontenjanın 1282 tanesinden yararlanmışlardır. Bu sayıyla bir önceki yılın 6 katı kadar artış sağlanmış fakat sonraki yıllarda ayrılan kontenjanın doldurulamadığı ve gönderilen araştırma görevlilerinin sayılarında düşüş olduğu ve istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Tablo 7’de de görülebildiği gibi bir sonraki yıl yurt dışına gönderilecekler için ayrılan kontenjan sayısı 700 olmasına rağmen gönderilen sayısı 131’e düşmüş ve sonraki yıllarda da kontenjan yakalanamamıştır.

19 Şubat 1992 tarihinde “Üniversite Problemlerini Takip Birimi” oluşturulmuş üniversitelerin sıkıntılarını ve darboğazlarını aşmanın yollarını bulmaya çalışmıştır. 1992-1993 eğitim öğretim döneminden itibaren Türkiye’ye öğrenci getirilmeye başlanmış ve 1995 yılına kadar önlisans, lisans ve lisansüstü eğitim öğretimine bu kesim için 14818 öğrenci kontenjanı ayrılmış ve 8026 öğrenci öğretimlerini sürdürmüştür.

Tablo 7: YÖK Tarafından Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Dağılımı

Yıllar	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa	Kanada	Diğer	Toplam
1987	67	38	7	5	24	8	149
1988	138	208	17	12	17	7	399
1989	55	112	4	7	3	6	187
1990	66	127	13	4	3	13	226

⁷⁵ Emin Güzel, *Cumhuriyet’ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları*, Nobel Kitabevi, Adana, 2005, s. 212’den aktaran Tekeli, 2010, s. 308.

1991	67	110	13	8		10	208
1992	60	74	13	3	2	7	159
1993	745	446	44	13	6	28	1282
1994	64	52	2	5	1	7	131
1995	169	93	11	9		3	285
1996	85	57	5	2	4	9	162
1997	40	17	5	3	1	10	76
1998	56	21	1	9	3	7	97
1999	50	8	7	8	3	4	80
2000	47	9	2	2	1	2	63
2001	32	10	-	1	3	7	53
2002	53	11	-	4	1	5	74
2003	41	8	1	9	1	3	63
2004	29	10	1	2	2	3	47
Toplam	1864	1411	146	106	75	139	3741

Kaynak: YÖK, Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, Kasım, 2004-2005’den aktaran Tekeli, s. 309.

Yüksek öğretim talebinin artması karşısında yükseköğretim hizmetlerinin de artması gerekmektedir. 1996 yılında bu hizmetlerin içerisinde en önemli faktör olan öğretim üyelerinin yetiştirilmesi için YÖK tarafından “Öğretim Üyesi ve Araştırmacı Yetiştirme Kurulu” kurulmuştur. Bununla ilgili yönetmelik 3 Şubat 1999 tarihinde Resmi Gazete de yayınlanmıştır. Bu kurul yurt içinde ve yurt dışında yeterli öğretim üyesi ve araştırmacı yetiştirmek için programlama yapacak, koordinasyonu sağlayacak ve öğrencileri izleyecektir. Maliye Bakanlığı tarafından YÖK ve MEB’na tahsis edilen yurt dışına gideceklerin kontenjanlarının üniversitelere dağılımı YÖK tarafından belirlenmeye başlandı. Öğretim üyesi yetiştirmeye verilen önem her geçen yıl sayının artmasını sağlamıştır. Tablo 8’de öğretim elemanlarının yıllar bazında branşlara göre dağılımı görülmektedir. 2002-2011 yılları karşılaştırıldığında her bir branşta gerçekleşen artış dikkati çekmektedir. Öğretim üyelerinin artışı öğrenci sayılarının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir gereksinimdir. Öğretim üyelerinin ve öğrenci sayılarının değişimini karşılaştırmak bakımından Ek 2 önemli bir tablodur. Ek 2’de hem vakıf üniversitelerin de hem de devlet üniversitelerindeki

değişim görülebilmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı 1994-1995 döneminde 15,8 iken 2009-2010 döneminde 18,7'ye çıkmış her geçen gün artmıştır. Bu durumda öğretim elemanı gereksiniminin arttığını göstermekteydi. Öğretim elemanı yetiştirmek için her geçen gün yeni bir fikir ortaya atılmaktaydı. 1992 yılından sonra Yurtdışı Lisansüstü Sınavı, 1996 yılından sonra Kamu Personeli Yabancı Dil sınavı uygulanmaya başlandı. Bu sınavlardan belli bir puan alıp araştırma görevlilerinin yurt dışına gidebilmeleri sağlanıyordu. Araştırma görevlileri kadroya atandıktan sonra 1 yıl içerisinde bu koşulları yerine getirmezlerse yurt dışına gönderilme hakkını kaybedecek, lisansüstü eğitimlerine YÖK tarafından uygun görülen yurtiçi yükseköğretim kurumlarında devam edeceklerdi. Araştırma görevlilerinin yurt dışına gönderilmeleri için seçimlerinde ve doktora öğrencisi gönderilmesinde yaşanan sorunlar YÖK'ün Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı(LES)'ni örgütlemesine yol açtı. Bu sınav sonuçları YÖK tarafından lisansüstü eğitimi için yurt dışına gönderilecek adayların seçiminde ya da araştırma görevlilerinin atamalarında kullanılacaktır. Sınavın ismi daha sonra Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (ALES) olarak değiştirilmiş ve bu sınav sonucu yüksek lisans ve doktora programlarına girişte de kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 8: Son 10 Yılda Türkiye’de Görev Yapan Öğretim Elemanları (Lisans, Önlisans, Enstitü ve Araştırma Merkezleri de Dahil)

	Profesör	Doçent	Yar. Doç.	Öğretim Görevlisi	Okutman	Uzman	Araştırma Görevlisi
2002	9.529	5.576	11.420	10.976	5.516	2.309	25.933
2003	10.187	5.401	12.621	12.371	5.691	2.352	27.426
2004	10.864	5.298	13.555	12.779	5.537	2.305	28.430
2005	11.381	5.456	14.461	14.064	5.964	2.444	28.271
2006	11.841	5.769	15.129	14.353	6.302	2.595	28.751
2007	12.773	6.150	15.844	14.628	6.472	2.901	30.497
2008	13.494	6.867	18.074	15.292	7.092	3.116	34.784
2009	13.662	7.360	18.538	15.752	7.320	3.033	34.792
2010	14.571	7.827	19.783	16.438	7.808	3.135	35.777

2011	15.529	8.486	21.717	17.520	8.190	3.257	36.669
------	--------	-------	--------	--------	-------	-------	--------

Kaynak: ÖSYM'nin yükseköğretim istatistikleri kitabından derlenmiştir. <http://osym.gov.tr/belge/1-12038/2009-2010-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit-.html> (21.06.2011)

2.1.3.2. Üniversiteleşme ve İkinci Öğretim

YÖK'ün kuruluşundan itibaren yükseköğretim talebini karşılamaya yönelik üniversite sayılarının arttırılması bir çözüm olarak görülüyordu. Bu talebi karşılamaya yönelik diğer bir çözüm ise ikinci öğretimi geliştirmek olmuştur. Ancak bunun içinde büyük yatırımların olması gerekmektedir. Bir yükseköğretim faaliyeti iki bakımdan büyük yatırımları gerektirir. İlk olarak yükseköğretimin gerektirdiği mekânları ve altyapıyı gerçekleştirecek fiziki yatırımların yapılması diğer bir yatırım ise öğretim kadrosunun yetiştirilmesidir. 27 Kasım 1992 tarihinde çıkarılan yükseköğretim kurumlarında ikili öğretim yapılmasına dair kanunla da var olan fiziki sermaye ve insan sermayesinin daha etkin kullanımı amaçlanmıştır. İlk öğrenciler 1992-93 ders yılında alındı. 1985-96 ders yılında ikinci öğretimdeki öğrenci sayısı 78.665 iken 1997-98 ders yılında 140.286'ya yükselmiştir. 1993 yılında önlisans ve lisans düzeyinde ikinci öğretim programlarına devam eden öğrenci sayısı 11.536 iken, 2000 yılında 188.325'e ve 2010 yılında da 446.561'e ulaşmıştır. Bu artışa bağlı olarak, ikinci öğretim öğrencilerinin örgün öğretim öğrenci sayısı içindeki payı 1993 yılında %2'den 2010 yılında %22,6'ya yükselmiştir. Bununla birlikte, örgün önlisans öğrenci sayısı 2002 yılından itibaren geçmiş dönemlere kıyasla daha yüksek bir artış hızı göstermiştir. Bu artışın sebebi, 2001 yılında yapılan bir düzenleme ile mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarından mezun olanlara kendi alanlarının devamı niteliğinde olan meslek yüksekokullarına sınavsız geçiş imkânının sağlanmasıdır. Bu çerçevede, 2001 yılında 239.842 olan örgün önlisans öğrenci sayısı, 2010 yılında 613.077'ye yükselmiştir. 2001 yılından itibaren örgün yükseköğretim öğrenci sayısındaki artışta önlisans programları lisans programlarından daha etkili olmuştur.⁷⁶

⁷⁶ Tekeli, 2010, s. 307.

2.1.3.3. Açık Öğretimde Yaşanan Gelişmeler

Yükseköğretim talebini karşılamanın bir diğer alternatifi açık öğretimin yeniden yapılandırılması şeklinde ortaya çıkmıştır. 12 Ağustos 1993 tarihinde Başbakan Tansu Çiller eğitim seferberliği konusunda ileri bir adım attı. 1993-94 eğitim yılında hiçbir öğrencinin açıkta kalmayacağını bildirdi. Bu amaçla açık öğretimin kontenjanının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum üzerine Anadolu Üniversitesi 18 Ağustos 1993 tarihinde 496 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği Osmangazi Üniversitesinin yanı sıra Anadolu Üniversitesinin iktisat ve iş idaresi programları iktisat ve işletme fakültelerine dönüştürülmüş ve aynı üniversite içine hukuk, edebiyat, mühendislik-mimarlık fakülteleri kurulmuştur. YÖK'ün çabalarıyla 1993-94 yıllarında açık öğretime yerleşenlerin sayısı Tablo 9'da görüldüğü gibi 154.000 düzeyine ulaşmıştır.

Tablo 9: ÖSS'ye Başvurma ve Yerleşme (1981-2011)

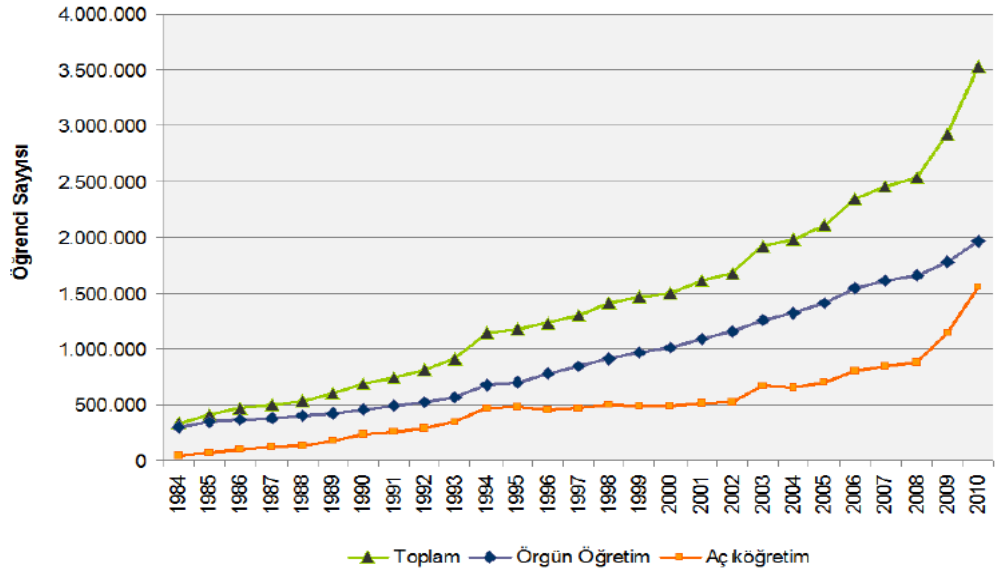
ÖSS'ye Başvuran				Yükseköğretim Programlarına Yerleşen			
Yıllar	Son Sınıf Düzeyinde	Eski Yıllarda Mezun	Toplam	Örgün Lisans	Örgün Önlisans	Açık Öğretim	Toplam
1981	195.960	224.895	420.855	47.015	8.022	-	55.037
1982	190.369	218.085	408.454	63.008	10.051	-	73.059
1983	188.554	195.191	383.731	79.696	18.888	27.755	126.339
1984	199.271	237.847	437.118	72.924	27.935	48.000	148.859
1985	220.259	260.204	480.463	67.912	28.518	60.003	156.433
1986	230.266	273.254	503.520	68.083	28.869	68.904	165.856
1987	257.932	370.157	628.089	65.925	35.114	73.828	174.867
1988	277.408	415.869	693.277	68.026	39.292	81.356	188.674
1889	303.077	521.051	824.128	69.207	39.652	85.019	193.878
1990	336.651	556.324	892.975	78.707	34.158	83.388	196.253
1991	351.941	523.444	875.385	81.335	25.633	82.767	189.735
1992	375.432	602.118	977.550	87.086	40.656	132.561	260.303

1993	457.476	697.095	1.154.571	110.818	58.658	154.930	324.406
1994	486.284	763.596	1.249.880	126.108	65.602	154.127	345.837
1995	469.245	794.134	1.263.379	124.085	68.363	160.852	353.300
1996	543.980	855.165	1.399.145	130.164	86.788	167.933	384.885
1997	521.167	877.431	1.398.598	142.081	100.572	178.766	421.419
1998	422.137	937.448	1.359.585	148.330	88.630	154.472	391.432
1999	539.709	939.853	1.479.562	147.814	100.306	166.195	414.315
2000	497.371	917.456	1.414.827	156.898	105.959	151.790	414.647
2001	505.133	968.784	1.473.917	163.783	118.359	173.771	455.913
2002	547.373	1.271.356	1.818.729	169.835	158.895	285.395	614.125
2003	562.633	1.031.397	1.594.030	181.193	130.305	195.139	506.637
2004	757.421	1.139.806	1.897.227	192.632	164.251	217.984	574.867
2005	691.696	1.153.484	1.845.180	198.509	180.221	229.264	607.994
2006	720.623	957.708	1.678.331	176.194	191.496	222.819	590.509
2007	801.200	973.900	1.775.100	193.524	199.133	233.733	626.390
2008	287.132	1.359.244	1.646.376	265.230	239.853	328.432	833.515
2009	582.617	868.733	1.451.350	290.097	238.631	257.949	786.677
2010	689.964	898.660	1.588.624	233.134	133.134	202.513	763.516
2011	768.864	991.144	1.759.998	345.041	252.467	191.659	789.167

Kaynak: ÖSYM Arşivi, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12682/sayisal-bilgiler.html> (21.06.2011)

Yükseköğretime olan talep her geçen gün artmaktadır bu artış üniversiteye giren öğrenci sayısını arttırmıştır. Tablo 9’da görülebildiği gibi toplam öğrenci sayısı her geçen yıl artmıştır. Grafik 1’de de açık öğretim ve örgün öğretim karşılaştırılması verilmiştir. Görülebildiği gibi 1984-2010 yılları arasında hem açık öğretim hem de örgün öğretim öğrenci sayılarında önemli artışlar gerçekleşmiştir.

Grafik 1: Türkiye’de Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayısı

Kaynak: ÖSYM verilerinden derlenmiştir. Duygu Tanırkulu, “Türkiye’de Yükseköğretime Erişim, 2025 yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek mi?”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ocak 2010, s. 19.

Üniversiteleşmede yaşanan gelişmeler devam ederken Mehmet Sağlam genel seçimlere katılmak gerekçesiyle istifa etmiş; bunun üzerine Cumhurbaşkanı Demirel YÖK üyesi olan Kemal Gürüz’ü 6 Aralık 1995 tarihinde YÖK başkanlığına atamıştır.

2.1.3.4. Üniversiteleşme ve Meslek Yüksek Okullarındaki Gelişmeler

YÖK’ün kurulmasından sonra meslek yüksek okullarının da sayılarında artış yaşanmıştır. Türkiye’nin sanayileşmesinin temelinde yetişmiş ara insana verilen önemin bir göstergesi olarak meslek yüksek okullarının teşvik edilmesi gerekmektedir. 2547 sayılı yasada meslek yüksek okullarının üniversite sistemi içerisine alınması temelde bu kurumların eğitim kalitesinin artırılması ve sosyal saygınlık bakımından hak ettiği yerde olmasını sağlamak içindir. 1983-1984 yılları arasında Türkiye’de yükseköğretimin düzenlenmesi aşamasında elli dört meslek yüksek okulu vardı. Bu okulların üniversite sistemi içerisine alınmasına rağmen donatımları yetersizdi. Fakat siyasi baskılarla 1990-1991 ders yılında sayıları yüz

kırk bire yükselmiştir.⁷⁷ Meslek yüksek okullarının kalitesinin artırılması amacıyla Dünya Bankası kredisiyle I. ve II. Endüstriyel Eğitim Projelerinin uygulanması yolu seçilmiştir. I. Proje 1985 yılında II. Proje 1989 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Birinci projeyle 8 meslek yüksekokulu tamamen yenilenmiş, ikinci projeyle 23 meslek yüksekokulu 6 mesleki teknik eğitim fakültesi yenilenmiştir. 770 eleman yurt dışında eğitilmiştir.⁷⁸ Bu gelişmeler yanında Endüstriye Dayalı Eğitim Yönetmeliği hazırlanmış, okul sanayi işbirliği geliştirilmesi yolu açılmıştır. Şubat 1997’de YÖK ile İstanbul Sanayi Odası Vakfı arasında YÖK-İSOV “Okul Sanayi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır.⁷⁹

2002 yılına gelindiğinde yasal olarak kurulmuş 555 Meslek Yüksek Okulundan 438’i aktif hale getirilmiştir. 1983-2002 yılları arasında hem okul sayısı hem de öğrenci sayısı 10 kattan fazla artarken okulların teçhizatı yeterince gelişmemiştir.⁸⁰ Bu nedenle 2002 yılında meslek yüksek okullarına bütçeden kaynak aktarılmış ve 26 meslek yüksek okulunun geliştirilmesine girişilmiştir. 26 Haziran 2001 tarihinde yürürlüğe giren yasayla da meslek yüksek okullarının çevresinde faaliyet gösteren sınai, zirai ve ticari kuruluşların imkanlarını eğitime açmaları sağlanacaktır. Bu yasayla Mesleki ve Teknik Eğitim Bölgeleri (METEB) kurulması amaçlanmıştır. Her ilde bir METEB kurulmuştur. Bu kuruluşlar ve MYO’lar arasındaki iletişim, işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla MEB ve YÖK’ün birlikte geliştirdiği “Mesleki ve Teknik Eğitim Yönetmeliği” yürürlüğe girmiştir. Kapasite artırımını amaçlayan bu çalışmaların vakıf üniversiteleri açısından da uygulanması için vakıflar tarafından kurulacak MYO’ların kuruluş, işleyiş, gözetim ve denetimine ilişkin esasları düzenleyen “Vakıf Meslek Yüksekokulları Yönetmeliği” 22 Mayıs 2002’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

1998 yılına gelindiğinde üzerinde çalışılan bir konu uygulamaya geçirildi. YÖK’ün 30 Temmuz 1998 günkü kararı meslek lisesi mezunlarına üniversite sınavlarında uygulanacak katsayıları farklılaştırmaya yönelikti. Getirilen kurallarla

⁷⁷ Yükseköğretim Kurumu, **Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991**, Ankara, Kasım 1991, s. 11’den aktaran Tekeli, 2010, s. 261.

⁷⁸ Joseph Szyliowicz, “The Re-Transition to Democracy in Turkey: 1983-1987”, **The Role of Education: Paper Prepared For the Conference**, 1988’den aktaran Tekeli, 2010, s. 261.

⁷⁹ Yükseköğretim Kurumu, “**Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu**”, Ankara, Kasım 1998, Bölüm 6’dan aktaran Tekeli, 2010, s. 261.

⁸⁰ Yükseköğretim Kurumu, “**Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu**”, Ankara, 2003, s. 86’den aktaran Tekeli, 2010, s. 331.

meslek liselilerin kendi alanlarından farklı bir alanı seçmeleri zorlaşmıştır fakat bu düzenlemeyle YÖK aslında meslek liseli öğrencilerin seçtikleri alanlarda ilerlemelerini sağlayacak onlara faydalı bir uygulama yapmayı planlamıştır. Ancak, uygulamada meslek liseli bir öğrenci kendi alanıyla ilgili bir bölüme girmek istediğinde ağırlıklı orta öğretim başarı puanı 0,8 ile kendi alanından farklı bir bölüme girmek istediğinde 0,3 ile çarpılacaktı. Bu uygulamayla öğrenci kendi alanıyla ilgili bir bölümü seçtiğinde avantajlı hale gelirken alanı dışında bir bölümü seçmek istediğinde önemli ölçüde dez-avantajlı bir duruma gelmiştir. Uygulamayla kişinin ortaöğretimi seçtiği anda var olan kararı desteklenmektedir. 1999 yılından itibaren bu kurallar ÖSYM tarafından uygulanmaya başlandı. Meslek lisesi grubuna giren imam hatip liselerini örnek olarak verirken Eğitim Fakültesine giren imam hatip lisesi mezunlarının sayısı 3285 iken bu karardan sonra 315'e düşmüştür.

26 Haziran 2002 tarihinde çıkarılan bir yasayla mesleki ve teknik orta öğretim kurumlarından meslek yüksek okullarına sınavsız geçiş olanağı getirilmiştir. Bu geçişin MYO programlarıyla uygun hale getirebilmek amacıyla MEB ve YÖK Meslek Yüksek Okulları Programı Geliştirme Projesi ile öğrencilerin %70'ini kapsayacak şekilde 15 program seçilmiş ve geliştirilmiş 2002-2003 öğretim yılında bu uygulamaya başlanmıştır. 19 Şubat 2002 tarihinde ise “MYO ve Açık Öğretim Önlisans Programları Mezunlarının Lisans Öğrenimine Devamları Hakkında Yönetmelik” Resmi Gazete de yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin amacı MYO öğrencilerini başarıya teşvik etmektir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler için %10 kontenjan ayrılacak ve bu öğrenciler ÖSYM tarafından yapılacak bir sınavla başarılı olmaları koşuluyla dört yıllık fakülte ve yüksek okullarda öğrenimlerine devam etmeleri öngörülmüştü.

Üniversitelerde var olan uygulamaların sürdürülmesine devam ederken 15 Kasım 2002'de bir acil eylem planı açıklanır. Bu program bir yıl içerisinde YÖK'ün yeniden yapılandırılması, üniversiteye yerleşme sisteminin değiştirilmesi üniversite özerkliğinin sağlanması, her türlü sınırlamalara son verilmesi ve meslek eğitime ağırlık verilmesi gibi maddeleri içermektedir. Ayrıca üniversitelerin uzmanlaştırılması yeni üniversitelerin kurulması ve gözden geçirilmesi yer alırken, acil program 12 ay içerisinde tamamlanacaktı. Ancak hükümetin YÖK'ü değiştirme

abaları sonuç vermemiş hükümet var olan uygulamaların sürdürülmesini kabul etmek durumunda kalmıştır.

2003 yılına gelindiğinde hükümetin ekonomi politikası gereği uygulamaya koyduğu Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunun 2006 yılından itibaren uygulanmaya başlanması niversiteler üzerinde mali baskı yaratmıştır. Bu uygulamayla niversiteler açısından bir kayıp olan uygulamaya döner sermaye gelirlerinden araştırma projelerinde kullanılmak üzere btye aktarılan ve özel denek olarak kaydedilen tutarların 2003 yılı sonunda harcanmayan kısmının btye gelir kaydedilmesiyle başlanmıştır. Üniversitelerin araştırma projeleri bu kararlar olumsuz etkilenmiştir. 2005 yılında, döner sermaye gelirleri toplam niversite gelirlerinin yüzde 38'ini oluşturmakta ve önemli bir gelir kaynağı yaratmaktaydı. Finansman alanında yaşanan bu sıkıntılar yanında YK ile hükümet arasında bir diğer sorun kadro sorunuydu. Üniversitelere yeterince kadro ayrılmıyordu. Örneğin 2006 yılında üniversitelere herhangi bir nedenle boşalan ğretim elemanı kadrolarının yüzde 80'ini kullanma izni verilirken 2007 yılında bu oran yüzde 50'ye düşürülmüştür. Bu olumsuzluklar karşısında YK hükümet aleyhine 19 idari dava açmış ve bunlardan 15'i YK lehine sonuçlanmıştır.

2.1.3.5. niversiteleşme Sürecinde Yaşanan Diğer Gelişmeler

Genel olarak Avrupa lkeleri düşünüldüğünde niversiteler arasındaki farklılık 1900'l yılların ortasından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Hemen hemen Avrupa lkelerinin tamamı yüksek ğretim sistemlerinin sorunlarına czm bulmak amacıyla idari ve mali konularda düzenlemeler yapmaya girişmişlerdir. Üniversiteler arasındaki farklılığı gidermek ve diplomaların karşılıklı olarak tanınması amacıyla AB ve çevresindeki ülkeler için ortak bir Avrupa Yükseköğretim Alanının (AYA) oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu konuda yapılan ilk icraat diplomaların karşılıklı tanınmasını kolaylaştırmak için 1997 yılında Avrupa Konseyi ve UNESCO işbirliğiyle Lizbon Tanıma Konvansiyonu'nun uygulamaya konmasıdır. İkinci girişim 1998 Mayıs ayında Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'nin yükseköğretimden sorumlu bakanları tarafından Sorbonne Ortak Bildirisi yayınlanmıştır. Bir yıl sonra haziran ayında ise 29 Avrupa lkesi tarafından Bologna

bildirisi yayınlanmıştır ve Bologna süreci başlatılmıştır. 2001 Mayıs ayında ise Prag’da “Avrupa Yükseköğretim Alanına Doğru” başlıklı bir bildiri yayınlanmıştır. 2003 yılında “AYA’nın Gerçekleştirilmesi” başlıklı bildiri 40 ülke tarafından imzalanmıştır. Eğitim programlarının 2 yerine 3 aşamalı olarak yani lisans, yüksek lisans ve doktora olarak düzenlenmesi ve bu amaçla doktora programlarının ülkeler arasında uyum sağlayacak şekilde yapılandırılması doktora öğrenci hareketliliğinin arttırılması amaçlanmıştır. Türkiye bu sürece 2001 yılında resmi olarak katılmıştır ve uyumu birçok Avrupa ülkesine göre daha kolay olmuştur fakat iki alanda geri kaldığı gözlenmiştir. İlk olarak yaşam boyu eğitim ikincisi kalite denetimi ve akreditasyon sistemlerinin yeterince gelişmemiş olmasıdır. Türkiye’de Bologna sürecine dair şimdiye kadar şu çalışmalar yapılmıştır.⁸¹

* 11 Mart 2005 tarihli YÖK kararıyla Avrupa Kredi Transfer Sistemi uygulaması 2005-2006 eğitim öğretim yılı sonundan itibaren tüm yükseköğretim kurumlarında zorunlu uygulama haline getirilmiştir.

* Öğrencilerin sürece aktif katılımı için YÖK tarafından hazırlanan “Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Konseyi Yönetmeliği” 20 Eylül 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 26 Aralık 2005 tarihinde sistem çalışmaya başlamıştır.

* Avrupa düzeyinde tespit edilen ilke ve esaslara tam uyumu kalite değerlendirme ve geliştirme sistemi için gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır..

* 28 Nisan 2006 tarihinde YÖK başkanı kararıyla “Yükseköğretimde Yeterlilikler Çerçevesi” çalışmalarını yürütmek için Yükseköğretimde Yeterlilikler Komisyonu kurulmuş ve 2007 Nisan ayında komisyon bu konudaki raporunu hazırlamıştır.

* Yurt dışı “Yükseköğretim Diplomalari Denklik Yönetmeliği”nde gerekli düzenlemeler yapılması 13 Nisan 2006 tarihli YÖK genel kurulu kararıyla kabul edilmiştir.

* Yükseköğretim yeterlilikler komisyonu yükseköğretimdeki bütün dereceler için hazırladığı genel öğretim çıktıları taslağını tartışmaya açmış ve 68 üniversiteden gelen eleştiri ve önerileri göz önüne alarak sonuçlandırmıştır.⁸²

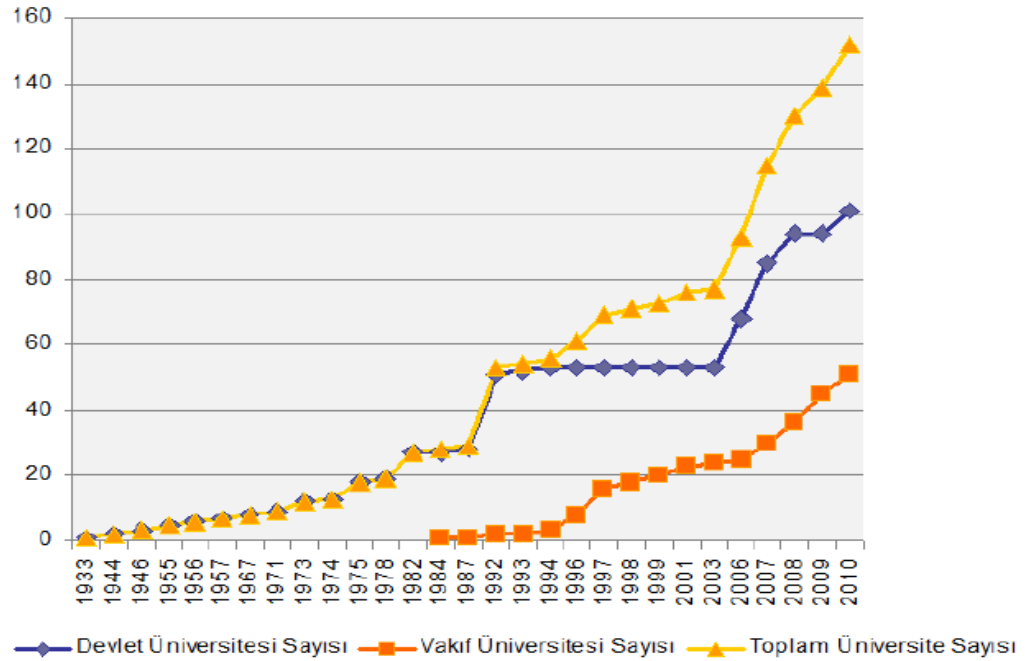
⁸¹ Tekeli, ss. 355-356.

⁸² Yükseköğretim Kurumu, “9 Aralık 2003- 9Aralık 2007 Erdoğan Teziç Başkanlığı Dönemi Yükseköğretim Kurulu” **Faaliyet Raporu Özeti**, Ankara 2007, s. 6’dan aktaran Tekeli, 2010, s. 256.

Bologna süreci devam ederken YÖK'ün görevlerini göz önüne aldığı bir süreç de kuruluşundan bu yana görevleri olan yükseköğretimi yönlendirmek, planlamak, düzenlemek, yönetmek ve denetlemek olan YÖK'ün bu görevlerini yerine getirmede belli bir strateji planını 2005 yılına kadar hazırlamadığı görülmektedir. 14-15 Kasım 2005 tarihinde dünyada ve Türkiye'deki yükseköğretim stratejisini göz önüne alan uluslar arası bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda hazırlanan rapor 3 Temmuz 2006'da cumhurbaşkanının huzurunda Yükseköğretim Kurulu üyelerinin, üniversite rektörlerinin ve komisyon üyelerinin katıldığı bir toplantıda sunulmuştur. Hazırlanan strateji raporunun giriş bölümünde dünyadaki yükseköğretim sistemindeki yeni eğilimler beklentiler ve gelişmeler Bologna süreci ve Türkiye'nin yükseköğretim sisteminden beklentileri yer almıştır. Diğer bölümlerde yükseköğretim sistemin bugünkü yapısı, performansı, yasal farklılıkları, değişimleri, beklentilerin saptanması ve bazı stratejik sorunlar belirlenmiştir. Bu sorunlar ve çözülmesi beklenen konular, yükseköğretim arzının ve yükseköğretim sisteminin kalitesinin artırılması gerektiği, bilim ve teknolojiye ilerleme olması gerektiği, öğretim üyesi açığını kapatacak gelişmeler, yükseköğretim sistemindeki yabancılaşmayı azaltacak gelişmelerin olması gerektiğidir. Üniversiteye giriş sınavının öğrenciler üzerindeki baskısını en aza indirecek girişimlerin yapılması üniversite mezunlarının en az bir tane yabancı dil bilmeleri, MYO sorunlarına eğilme, yükseköğretimdeki fırsat eşitsizliğini gidermektir. Hazırlanan stratejide nüfusun %65'inin yükseköğretim kurumlarında okumasını öngörmesi yeni üniversitelerin açılmasını gerekli kıldı. YÖK buna karşı değildi; ancak yeterli kaynak ve gerekli altyapının oluşturulamamasından rahatsızlık duymaktaydı. Yeni üniversite kurulması çalışmaları kısa sürede hayata geçirilmiş ve 1 Mart 2006 tarihinde çıkarılan bir kanunla 15 yeni üniversite kurulmuştur. Bunlar ek 1'de görüldüğü gibi Namık Kemal Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Mehmet Akif Üniversitesi, Ahi Evran Üniversitesi, Erzincan Üniversitesi, Rize Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Amasya Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Bozok Üniversitesi ve Adıyaman üniversitesinden oluşuyordu. 17 Mayıs 2007'de çıkarılan bir başka kanunla ise 17 ilde daha devlet üniversitesi kurulma kararı alınmıştır. Bu üniversiteler ise; Karaman Üniversitesi, Ağrı Üniversitesi, Sinop Üniversitesi, Siirt

Üniversitesi, Nevşehir Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Kilis Üniversitesi, Çankırı Üniversitesi, Artvin Üniversitesi, Bilecik Üniversitesi, Bitlis Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Osmaniye Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Muş Üniversitesi, Mardin Üniversitesi ve Bartın Üniversitesinden oluşuyordu. Bu kanunla yeni üniversitelerle birlikte devlet üniversitelerinin sayısı 53'ten 85'e çıkarken vakıf üniversitelerinin sayısı 24'ten 30'a çıkmıştır. Bu süre zarfında 6 tane daha vakıf üniversitesi kurulmuştur. İstanbul Bilim Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Acıbadem Üniversitesi, İstanbul Arel Üniversitesi ve İzmir Üniversitesi kurulmuştur. 2007 yılı sonunda Türkiye yükseköğretim sistemi 115 üniversite ve 3 vakıf MYO'sundan oluşuyordu. 2008 yılı itibariyle üniversiteler bütün illere yaygınlaştırılmış ve 2012 yılına gelindiğinde devlet üniversitesi sayısı 103'e, toplam üniversite sayısı 168'e ulaşmıştır. Grafik 2'den de görülebildiği gibi üniversite sayıları sürekli bir ivme içerisindedir.

Grafik 2: Türkiye'de Üniversite Sayısının Gelişimi

Kaynak: Tanrıku, s. 5.

2.1.4. Yükseköğretim Kurumlarının Eğitim Harcamalarındaki Yeri

Eğitim vazgeçilmez bir sektör olduğu için bireylerin eğitimlerinin son aşaması olan yükseköğretimin finansman kaynakları çok önemlidir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yükseköğretimin finansmanının büyük bir kısmı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bunun haricinde öğrenci harçları, döner sermaye gelirleri gibi gelir kaynakları da finansmanda yer alır. Üniversitelerin faaliyetlerini etkin ve verimli bir biçimde ve düzenli olarak sürdürebilmeleri için sürekli gelir kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Özellikle küreselleşen bir dünyada yaşayan toplumumuzun eğitim açısından önemli yerlere gelebilmesi buna bağlı olarak ekonomik ve sosyal açıdan kendini ortaya koyabilmesi için eğitim sektörüne aktarılan kaynakların önemi tartışılmaz bir hal almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde yükseköğretime aktarılan kaynaklar ve bu kaynakların yeterliliği incelenecektir.

2.1.4.1. YÖK’ün Eğitim Harcamalarındaki Yeri

Yaşadığımız sosyal çevre, bilim ve teknolojiadaki hızlı değişmelere paralel olarak bilgi toplumu olmanın bir gerekliliği olarak değişim oldukça hızlıdır. Bilgi üretiminin yaratılması ve gelecek kuşaklara aktarılması işlevini yüklenen üniversitelerin, varlığını devam ettirebilmesi bir takım maliyetlere katlanmayı gerektirir. Toplumun diğer toplumlardan üstün olmasını sağlayacak ve çalışanların da teknolojik yeniliklerle birlikte bilgi ve beceri düzeylerini arttıracak yeni eğitim stratejilerinin geliştirilmesi önemli hale gelmiştir. Eğitim harcamaları; eğitim kademeleri itibarıyla öğrenci sayısı, mevcut eğitim altyapısı, ülkelerin gelir seviyeleri, toplumda eğitime verilen önem gibi birçok faktöre bağlıdır.

Yükseköğretim harcamalarının yapılmasına yetki ve izin veren bütçeleme yönteminin belirlenmesi toplumun, eğitim faaliyetlerinden sağlıklı bir şekilde yararlanmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda yükseköğretim kurulunun bütçesini düşünürsek yükseköğretim kurulu özel bütçeli kamu idareleri içerisinde değerlendirilmektedir. Özel bütçe, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen

yükseköğretim kurulunun da yer aldığı bütçedir. 2006 yılından itibaren uygulanmaya başlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanuna ekli her bir kamu idaresinin bütçesidir.⁸³ Bütçeler kurumsal, işlevsel ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Maliye Bakanlığınca uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflamaya tabi tutularak hazırlanır ve uygulanır. Yüksek öğretim kurulunun ve üniversitelerin 5018 sayılı kanun açısından ayrı ayrı yükümlülükleri vardır. Yükseköğretim Kurulu'nun sözü edilen kanun bakımından yükümlülüklerini; yükseköğretim ana stratejik planını ve yıllık ana programlarını yapma, üniversitelerin hazırlamış oldukları kendilerine ait plan ve programların bu ana plan ve programlara uygunluğunu kabul etme ve üniversiteleri kanunun gerekleri yönünden denetleme, şeklinde üç alt başlık altında ele almak gerekir. Bu bağlamda YÖK'ün hazırlamış olduğu plan ve programları üniversitelere göndermesi ve üniversitelerin bu plan ve programlar çerçevesinde kendi planlarını hazırlaması gerekmektedir. Hazırlanan plan ve programlar yükseköğretimin ana hedeflerine uygun olması kadar, üniversitenin olanak ve hedeflerini de yansıtmalıdır. Üniversitelerce hazırlanan bu plan ve programlar tekrardan YÖK'e gönderilip onayına sunulması gerekir. Üniversitelerin stratejik planları ile programları Yükseköğretim Denetleme ve Değerlendirme Kurulu tarafından değerlendirildikten sonra kesin hale gelebilmek için, bunların Yükseköğretim Kurulu tarafından incelenerek karara bağlanması gerekir. Karara bağlamada, üniversitelerin stratejik plan ve programlarının yükseköğretim ana stratejik plan ve programları ile uyumlu ve bir bütün oluşturmasına dikkat edilmelidir. Bunu sağlayabilmek için de, gerektiğinde üniversitelerin ilgili kişilerinin dinlenmesinde fayda bulunmaktadır. Yükseköğretim Kurulunda görüşülerek kesin hale gelen yükseköğretim ana stratejik plan ve programları ile üniversitelerin stratejik plan ve programları, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatına gönderilmelidir. Harcamaların denetlenmesinde yararlı olacağı düşüncesi ile bir kopyanın da Sayıştay'a gönderilmesi gerekir. Yükseköğretim Kurulu ve üniversitelerce hazırlanan plan ve programlar Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan orta vadeli programın hazırlanmasında dikkate alınması gerekir. Orta vadeli program ışığında orta vadeli mali plan Maliye Bakanlığınca hazırlanır. Yükseköğretim Kurulu ve üniversitelerce

⁸³ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007, s. 348.

verilen gider teklifleri ise Maliye Bakanlığınca uluslar arası standartlara uygun olarak, analitik sınıflandırmaya dayanarak ekonomik ve mali analiz yapılmasına olanak sağlayacak şekilde hazırlanır.⁸⁴

Yükseköğretim kurulunun harcama ve gelirlerine yetki ve izin veren bütçenin hazırlanması Maliye Bakanlığı çatısı altında ilgili kurumlar işbirliğiyle gerçekleştirilir. Kurumların harcamalarına yetki ve izin veren bütçelerinin hazırlanmasının ardından harcamalarının bu bütçeye uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Tablo 10’da Yükseköğretim Kurulu’nun 2011 yılında yaptığı harcamaların gruplarının tutarları görülmektedir. 2011 mali yılı Ocak-Aralık dönemi itibariyle bütçe giderleri toplam 83.831.880.- TL.’dir. Bu giderlerin oluşmasında Kurum bütçesine kaydedilen tutardan 05. Cari Transferler tertibinden öğretim üyesi yetiştirme projesi, yurtdışı araştırma bursları ve farabi değişim programı kapsamında üniversitelere ödenek transferi yapılması ve Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının “01. Personel Giderleri” Tertibinde artışa sebep olması etkili olmuştur.

Tablo 10: 2011 Mali Yılı Ekonomik Kodlara Göre Yükseköğretim Kurumunun Bütçe Ödenekleri ve Harcama Tutarları⁸⁵

Gider Türleri	2010			2011		
	Bütçe Ödeneği	Yılsonu Ödeneği	Harcama	Bütçe Ödeneği	Yılsonu Ödeneği	Harcama
01. Personel Giderleri	9.106.000	9.106.000	9.456.473	11.014.000	16.721.246	16.209.178
02. SGK Prim Giderleri	1.636.000	1.636.000	1.650.227	1.806.000	2.941.195	2.934.493
03. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	1.966.000	1.966.000	5.065.945	1.966.000	6.779.917	5.524.973
05. Cari Transferler	2.608.000	2.608.000	12.968.849	1.341.000	57.934.909	54.321.575

⁸⁴ Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, **Türkiye’de Yükseköğretimin Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri**, Ümit Ofset Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 12-20, <http://www.sgb.gov.tr/Yayinlar/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20Y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim%20Ba%C5%9Fl%C4%B1ca%20Sorunlar%C4%B1%20Ve%20Sorunlara%20%C3%87%C3%B6z%C3%BCm%20%C3%96nerileri.pdf>, (20.12.2011).

⁸⁵ Yükseköğretim Kurumu, “2011 Yılı Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, Ankara, Nisan 2012, s. 43. www.yok.gov.tr/...idare.../de2554e7-807f-4b0c-8896-f87b64a3b22c (26.08.2012).

06. Sermaye Giderleri	3.000.000	3.000.000	17.744.739	3.000.000	8.638.000	4.841.661
Genel Toplam	18.316.000	18.316.000	46.886.234	19.127.000	93.015.267	83.831.880

Kaynak: YÖK, 2011 Faaliyet Raporu, s.43.

Tablo 11’de 2011 yılında üniversiteler için ayrılan tutarlar incelendiğinde 1424 araştırma görevlisine 15.000.000 TL, 2380 öğretim görevlisine 42.000.000 TL, 4950 öğrenci ve Farabi değişim programı çerçevesinde 47 öğretim görevlisine toplam 11.600.000 TL kaynak aktarılmıştır.

Tablo 11: Üniversitelere Aktarılan Tutarlar

Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) çerçevesinde Yabancı Dil Eğitimi için (2011 yılında)	Yurtiçinde 882	1.424 Araştırma Görevlisine	Üniversitelere aktarılan destek tutarı yaklaşık 15.000.000.- TL TL’dir.
	Yurtdışında 542		
2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 39. maddesi uyarınca	Yüksek Lisans Araştırma Desteği	2.380 öğretim üyesine	Üniversitelere aktarılan destek tutarı yaklaşık 42.000.000.- TL’dir.
	Doktora Araştırma Desteği		
Yükseköğretim Kurumları Arasında Öğrenci ve Öğretim Üyesi Değişim Programına İlişkin Yönetmeliğin 34. maddesi uyarınca	Doktora Sonrası Araştırma Desteği	4950 Öğrenci	Üniversitelere aktarılan tutar yaklaşık 11.600.000.- TL’dir.
	Farabi Değişim Programı Çerçevesinde	47 Öğretim Üyesi	

Kaynak: YÖK, 2011 Faaliyet Raporu, s.44.

2.1.4.2. Yükseköğretime Yönelik Diğer Kurumların Eğitim Harcamalarındaki Yeri

Yükseköğretim Kurulu ve üniversitelerin işbirliğiyle eğitim harcamalarının temelini oluşturması amacıyla gerçekleştirilen bütçe kanunun maliye bakanlığınca oluşturulmasından sonra bu bütçe kanununa uygun olarak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Her faaliyette ve kurumda olduğu gibi eğitim sektöründe de harcamaların yapılabilmesi için bir takım gelirlere ihtiyaç vardır. Kısaca yükseköğretim kurumlarının gelir kaynakları şunlardır:

* Kurumun ücret karşılığında yaptığı hizmetler,

* Kamu kaynakları: Devlet bütçesinden ayrılan genel ödenekler belirli projeler ve faaliyetler için bütçeye konulan özel ödenekler ve yine bu tür amaçlarla çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarından sağlanan gelirler,

* Kurumun kendi gelirleri: Yapılan yatırımlardan ve varsa vakıflar aracılığıyla sağlanan gelirler, yardımlar ve bağışlar,

* Öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleridir.⁸⁶

Tablo 12’de verildiği üzere Türkiye’de devlet üniversitelerinin geliri ve dağılımı incelendiğinde üniversite gelirlerinin büyük bir bölümünün bütçeden karşılandığı öğrenci katkı payının ise çok az miktarda kaldığı görülmektedir.

Tablo 12: Türkiye’de Devlet Üniversitelerinin Gelirlerinin Kaynaklarına Göre Dağılımı

Yıllar	Devlet Bütçesi (%)	Döner Sermaye ve Diğer(%)	Öğrenci Katkı Payları (%)	Devlet Bütçesi(TL)	Döner Sermaye Gelirleri(TL)	Öğrenci Katkı Payları(TL)
1999	60	35	5	676.899.815	370.935.014	51.198.604
2000	57	38	5	1.054.610.700	646.272.899	91.017.072
2001	52	44	4	1.372.910.550	1.104.871.188	113.783.097
2002	52	44	4	2.495.967.700	2.041.637.912	173.654.572
2003	57	39	4	3.346.669.000	2.207.961.536	245.729.959
2004	56	40	5	3.894.070.670	2.642.872.594	319.619.563
2005	57	38	4	5.218.467.000	3.298.503.832	391.134.188

⁸⁶ Kemal Gürüz, **Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri**, İkinci Baskı, ÖSYM Yayınları, Ankara, 2003, ss. 212-214.

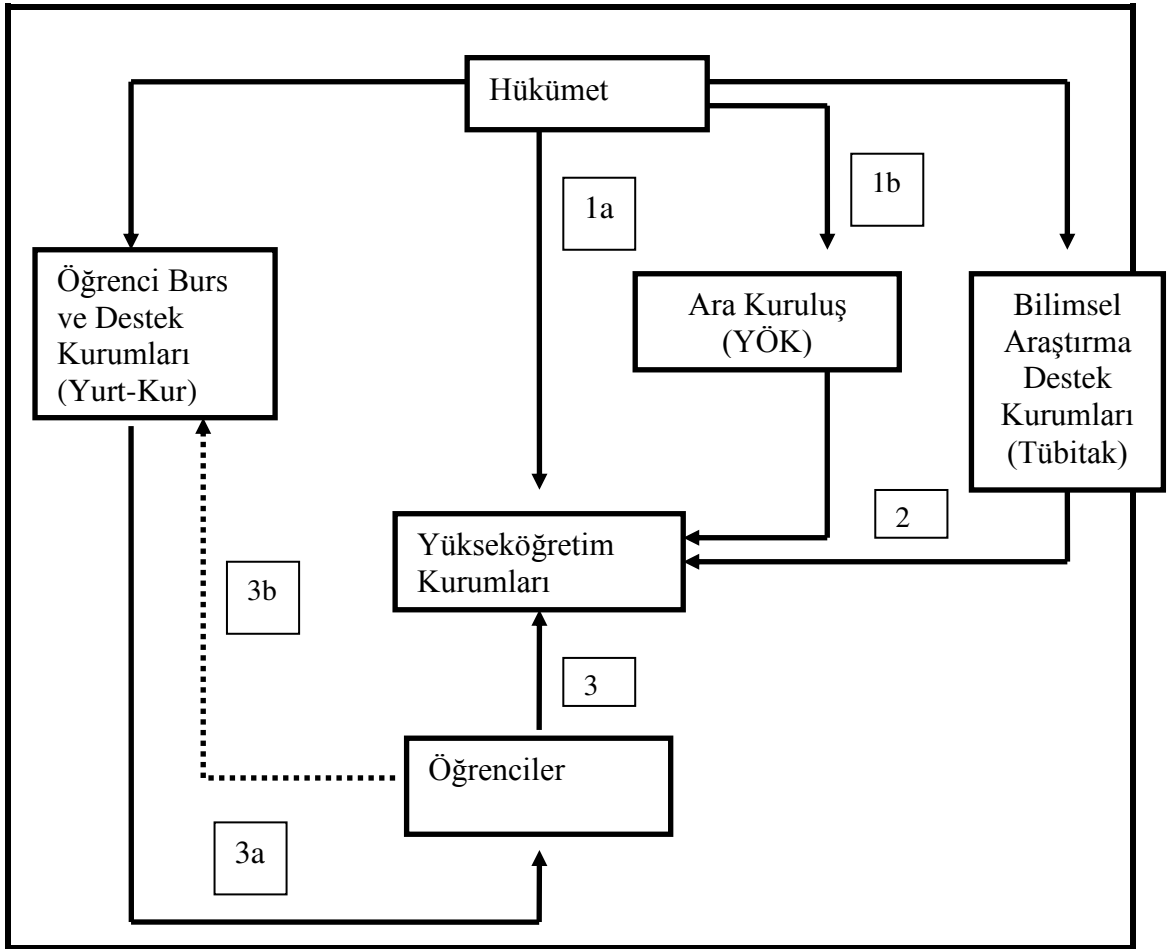
Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Yüksek Öğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2008, s. 55, http://plan9.dpt.gov.tr/oik23_gidaguvanligi/gidaguv.pdf (21.12.2011)

Devlet üniversitelerinin gelir kaynakları Tablo 12’de verildiği gibi genel bütçeden ayrılan ödenekler yanında döner sermaye ve kantin, kafeterya, yurt, kira vb. gelirler ile öğrenci katkı paylarından oluşmaktadır. Devlet üniversiteleri özellikle döner sermaye ve diğer işletme gelirlerini arttırarak, bütçe ödeneklerine yakın öz kaynak yaratmaya başlamışlardır. Ancak yaratılan bu kaynakların büyük oranda tıp fakülteleri olan üniversitelerimizin hastane gelirlerinden oluşmakta, diğer işletme gelirleri ve öğrenci katkı paylarında önemli bir artış gözlenmemektedir. Öğrenci katkı paylarının öğrenci maliyetini karşılama oranı fakülteler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin 2002-2003 öğretim yılı içinde bir tıp fakültesi öğrencisi öğretim maliyetinin % 3.8’ini, mühendislik fakültesi öğrencisi % 12,7’sini, fen ve edebiyat fakültesi % 11’ini iki yıllık meslek yüksek okulu mezunu % 12,3’ünü, cari maliyeti çok düşük olan açık öğretim öğrencisi % 33,7’sini, ikinci öğretim öğrencileri ise % 50’sini karşılamışlardır.

Kamu kaynaklarının kamu yükseköğretim kurumlarına tahsis yolları ise şekil 3’de verilmektedir. Şekil 3’de 1 nolu yol daha ziyade yükseköğretim kurumlarının alt yapı giderlerini kapsamakta ve kamu yükseköğretim kurumlarının gelirlerinin birçok ülkede en büyük kısmını oluşturan ana bütçe ödeneğini oluşturmaktadır. 1a ve 1b yolları devlet bürokrasisi içerisinde yer alan kurumlar aracılığıyla tahsis edilmektedir. Türkiye’de bu kurumlar Devlet Planlama Teşkilatı, Maliye Bakanlığı ve Yükseköğretim Kuruludur. Araştırma ödeneklerinin büyük bir kısmı ise ülkemizde Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve bilimsel ve teknolojik AR-GE faaliyetlerini destekleyen kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir. 3 nolu yol ise ülkemizde Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu (Yurt-Kur) vasıtasıyla öğrencilere sağlanan parasal desteklerden kredi ve burs alan öğrencilere ödenen öğrenim ücretleridir.⁸⁷

⁸⁷ Gürüz, s. 214.

Şekil 3: Kamu Kaynaklarının Yükseköğretim Kurumlarına Tahsis Yolları

Kaynak: Kemal Gürüz, **Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim**, Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri, İkinci Baskı, Ankara, ÖSYM Yayınları 2003, s. 216.

Vakıf üniversiteleri incelendiğinde onların da üç ayrı gelir kaynağı olduğu görülüyor. 1) Kurucu vakfın katkısı, 2) Öğrenci harçları, 3) Devlet yardımı. Bu gelirler de üniversiteden üniversiteye değişmektedir. Bir ve ikinci gruptan elde edilen gelirler fikir olması açısından Tablo 13’de verilmektedir.

Devlet tarafından vakıf üniversitelere ayrılan kaynaklar çok düşük kalmaktadır. Yapılabilecek devlet yardımı kamu yükseköğretim kurumlarına o yıl tahsis edilen toplam bütçe ödeneklerinin örgün eğitimdeki öğrenci sayısına bölünmesiyle elde edilen tutarın, ilgili yükseköğretim kurumunda okuyan örgün öğrenci sayısı ile çarpılması sonucu bulunacak miktarın % 30’unu geçmemektedir. Ancak incelendiğinde bu yardımın % 30’un çok altında kaldığı görülmektedir.

Örneğin 2002 yılında verilen devlet yardımı miktarı % 6 düzeyinde kalmıştır. 2005’te ise vakıf üniversitelerinden 15’i devlet yardımından yararlanmamış 10 üniversitenin aldığı miktar ise % 3,6 ile % 0,9 arasında gerçekleşmiştir.

Yükseköğretimin tümünün finansal durumları incelendiğinde Türkiye’nin yükseköğretime ayırdığı kaynakların azlığı dikkati çekmektedir. Kalitenin yükseltilmesi için finansman modelinde önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir. Kaynakların arttırılması yanında bu kaynakların verimli ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Yapılan harcamaların sadece belirli bir hizmetten yararlanmak için değil hem birey hem de devlet açısından bir yatırım aracı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 13: Vakıf Üniversitelerinin 2005 Yılı Gelirleri

Üniversite Adı	Toplam gelirler (TL)	Hizmet Hasılatları(TL)	Gelirlerinin Toplam Gelire Oranı (%)
Bilkent Üniversitesi	176.368.891,00	83.107.424,00	47,12
Yeditepe Üniversitesi	166.417.903,71	138.216.943,93	83,05
Sabancı Üniversitesi	85.339.721,00	22.914.242,00	26,85
Başkent Üniversitesi	71.619.904,99	48.447.349,47	67,65
Koç Üniversitesi	61.773.957,04	33.896.130,17	54,87
İstanbul Bilgi Üniv.	61.179.272,08	56.177.687,35	91,82
Fatih Üniversitesi	54.793.814,00	24.000.414,00	43,80
İstanbul Kültür Üniv.	34.508.508,00	31.821.745,00	84,84
İzmir Ekonomi Üniv.	29.372.704,42	26.791.531,18	91,21
İstanbul Ticaret Üniv.	28.439.933,98	24.038.418,59	84,52
Kadir Has Üniv.	28.188.117,00	23.537.825,00	83,50
Beykent Üniversitesi	27.804.076,00	24.218.903,00	87,11
	25.097.303,65	23.264.849,90	92,70

Bahçeşehir Üniv.			
Maltepe Üniv.	22.231.383,42	10.968.309,36	49,34
Atılım Üniversitesi	20.299.903,29	19.388.730,77	95,51
Çankaya Üniv.	19.295.378,00	17.879.111,00	92,66
Işık Üniversitesi	18.019.619,00	15.801.709,00	87,69
Haliç Üniversitesi	14.770.174,84	13.373.832,73	90,55
Doğuş Üniversitesi	13.932.168,00	12.840.940,00	92,17
TOBB Ekon. ve Tekn. Üniv.	12.865.522,24	2.705.092,46	21,03
Çağ Üniversitesi	10.063.079,87	8.803.868,33	87,49
Ufuk Üniversitesi	7.791.728,20	3.151.036,41	40,44
Yaşar Üniversitesi	6.937.660,44	6.235.129,95	89,87
Okan Üniversitesi	5.759.815,00	5.282.841,00	91,72

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, Ankara, Şubat 2007 s.66.

Kalkınma sürecinde daha kaliteli insan arayışı yükseköğretime olan talebi arttırmaktadır. Değerlendirilmiş mal özelliği gösteren yükseköğretimin talebinin gelir esnekliği yüksektir bu yüzden daha fazla kaynak aktarımı zorunlu hale gelmektedir. Türkiye’de bütçeden yükseköğretime ayrılan pay ve bu payın milli gelire oranı Tablo 14’de görülmektedir. 2011 yılı için yükseköğretime ayrılacak pay rakamsal olarak 11 milyar 503 milyon 927 bin 500 TL olarak öngörülmüştür ve milli gelirin % 95’ine merkezi yönetim bütçesinin % 3,7’sine denk gelmektedir ve bu oldukça küçük bir pay ayrıldığını göstermektedir. Yükseköğretim bütçesinin % 50,75’i (5 milyar 838 milyon 952 bin TL) personel harcamalarından oluşmaktadır. Sosyal güvenlik devlet primi giderleri ise 1 milyar 576 milyon 618 bin TL olarak öngörülmüştür.⁸⁸

⁸⁸ Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, “Eğitim Sen Merkez Yönetim Kurulu’nun 2011 yılı Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Bütçesi Rakamları ile İlgili Açıklama Metni” 16 Aralık 2010, s. 2, http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_listele.php?sr=1641&bizden_kod=&sube=0&od=6&1=1. (25.02.2012)

Tablo 14: Türkiye’de Bütçeden Yükseköğretime Ayrılan Pay ve Milli Gelire Oranı

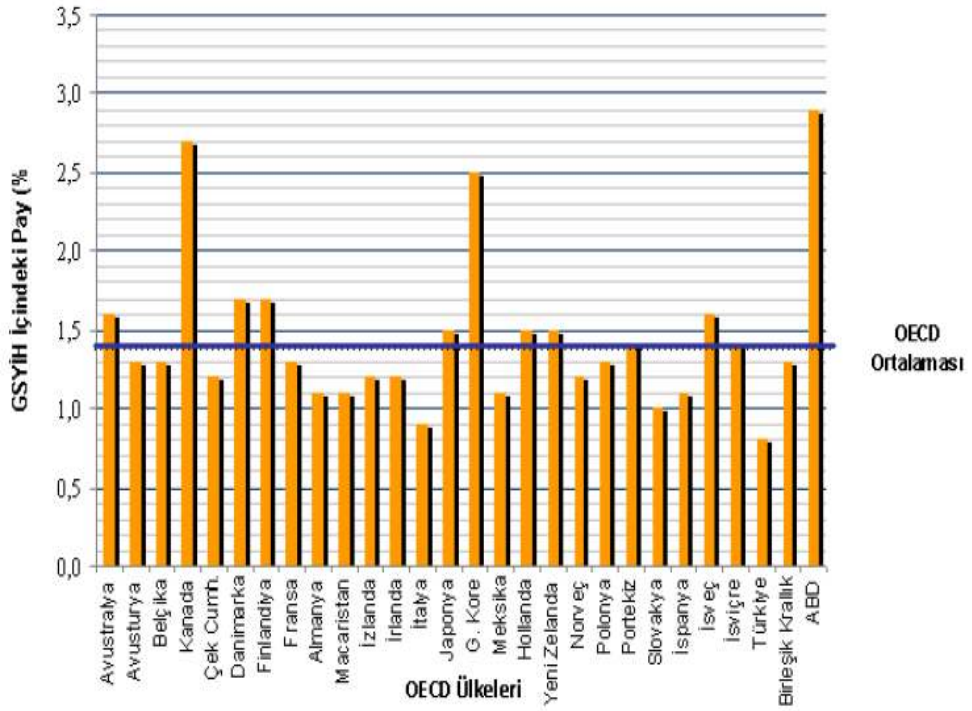
Yıllar	Yükseköğretim Bütçesinin Konsolide Bütçeye Oranı (%)	Yükseköğretim Bütçesinin Milli Gelire Oranı (%)
2002	2,55	0,89
2003	2,27	0,94
2004	2,45	0,86
2005	3,34	1,07
2006	3,35	1,04
2007	3,21	1,05
2008	3,29	1,02
2009	3,33	0,79
2010	3,24	0,91
2011*	3,68	0,95

Kaynak : Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, ss. 1-2.

2010 yılı yükseköğretim bütçesinin milli gelire oranını ifade eden yüzdeliğin % 0.91 olarak oldukça düşük olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri incelendiğinde grafik 3’de Türkiye’nin diğer ülkeler içinde yükseköğretime yaptığı harcamaların azlığı daha da dikkati çekmektedir. Güney Kore ve ABD’de yükseköğretim harcamalarının GSYİH içindeki payı sırası ile % 2,5 ve % 2,9 olup, OECD ülkeleri içinde en yüksek payı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Yeni Zelanda’da bu oran OECD ortalaması olan %1,4’ün üzerindedir. Türkiye ise OECD ortalamasının altında kalmıştır.⁸⁹

⁸⁹ Duygu Tanrıkulu, **Türkiye’de Yükseköğretime Erişim 2025 Yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek Mi?** SETA Yayınları, Ocak 2011, s. 13.

Grafik 3: Yükseköğretim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (2006)

Kaynak: Tanrıkulu, s. 8.

Bazı OECD ülkelerinde öğrenci başına yapılan harcama miktarını gösteren Tablo 15 Türkiye'nin yükseköğretim sistemi içinde bulunduğu durumu göstermektedir. Daha önce incelendiği gibi Tablo 13'de eğitime bütçeden ayrılan pay yıllar itibariyle artış göstermektedir. Ancak eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan harcama incelendiğinde Türkiye'nin OECD ülkelerinin ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Doları)

Ülkeler	İlköğretim	Orta öğretim	Yükseköğretim	İlköğretimden Yükseköğretime
Çek Cumhuriyeti	3.217	5.307	7.989	5.174
Fransa	5.482	9.303	11.568	8.428
Avusturya	8.516	10.577	15.148	10.895

Macaristan	4.599	3.978	6.367	4.588
İtalya	7.716	8.495	8.725	8.263
Meksika	2.003	2.165	6.462	2.460
Polonya	3.770	3.411	5.224	3.868
Türkiye	1.130	1.834	4.648	1.614
OECD Ortalaması	6.437	8.006	12.336	7.840

Kaynak: OECD Education at a Glance, 2009, s. 202'den aktaran Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, s. 3.

Tablo 15'de de incelendiği gibi Türkiye'de devletin öğrenci başına yaptığı yıllık eğitim harcaması miktarı yükseköğretimde 4.648 ABD dolarıdır. Yükseköğretime ayrılan payın hem diğer ülkelerden daha az hem de OECD ülkeleri ortalamasının çok altında olması devletin kamu eğitime verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'nin özellikle yükseköğretim aşamasında eğitime OECD ülkelerinden daha az harcama yapması eğitimin kalitesinin ne derece olduğunu sorgulamaya neden oluyor. Bu noktada eğitimin kalitesinin artırılması için finansman yapısının değiştirilmesi gerektiği söz konusudur fakat bunun için bütçeleme sisteminin de irdelenmesi gerekmektedir. Yükseköğretimin yararlandığı bütçeleme sisteminin bağımsızlaşması yani kendisine ayrılan kaynakları istediği gibi kullanmasını sağlayacak yapıya ulaşması gerekmektedir. Ülkemizde pazarlık ve anlaşma yöntemi adı verilen bütçeleme yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemi Arjantin, Brezilya, Türkiye, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler kullanmaktadır. Bu yöntemin belirgin özelliği, bütçenin hazırlanmasında herhangi bir kriterin göz önüne alınmaması, devlet bürokrasisinin yükseköğretim kurumlarının bütçelerine hakim olmasıdır. Bu yöntemle hazırlanan bütçeler kurumların faaliyetlerinden bağımsızdır ve o yüzden etkinlik artışını sağlayamamaktadır. Bu yöntemin hazırlanmasında en çok başvurulan yol önceki yılın bütçesinin belirli bir oranda artırılmasıdır. Kurumları kaynak kullanımında verimliliği göz önüne almaya teşvik edici hiçbir unsur içermemektedir. Yöntemin diğer bir olumsuz yanı yüksek öğretim kurumlarını toplumun istek ve beklentilerine duyarsız bırakmasıdır. Hazırlanan bütçeler yükseköğretim kurumlarıyla bağdaşmayacak derecededir.

Kullanılan bütçeleme sistemi kurumların ve bireylerin isteklerine cevap veremeyecek olması ve üniversitelerin kendisine ayrılan kaynakları istediği gibi

yönetememesi mali alanda bağımsızlığına gölge düşürmektedir. Bu açıdan bakıldığında yükseköğretim kurumlarımız mali açıdan son derece kısıtlamaktadır.⁹⁰ Devlet üniversiteleri kendilerine verilen kaynakları kullanmakta oldukça katı kurallara bağlıdır. Önceki yılın bütçesi baz alındığı için harcamaların yapılacağı kalemler bir önceki yıldan belirlenmiş olmaktadır ve bu üniversitelerin harcamalarını kısıtlar.⁹¹ Ayrıca üniversitelerin aldığı ödeneklerde önceki yıla bağlı olarak belirlenmektedir. Bu uygulama üniversitelerin istediği gibi faaliyet amaçları geliştirmesine engel olmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatınca yapılan bir öneriye göre yükseköğretim kurumları beş yıllık plan hazırlamalı ve bu planları yükseköğretim kurumları, Maliye Bakanlığı ve Devlet planlama Teşkilatı onayına sunmalıdır.⁹² Bu uygulamayla harcamalar merkez tarafından değil kurumların kendi bünyelerinde oluşturulacaktır. Bütçenin belirlenmesinde performans göstergeleri kullanılmalıdır ve bunlar hem girdilere hem de çıktılara ilişkin olmalıdır.⁹³ Üniversiteler devletten aldığı tüm kaynakları ve elde ettiği tüm gelirleri tek bir havuzda toplamalı harcamalarını da bu gelirlere uygun bağımsız olarak gerçekleştirmelidir. Üniversitelerin mali açıdan sadece devlete bağımlı olmamaları, doğal olarak mali özerkliklerini de arttıracaktır.⁹⁴

Üniversitelerin mali özerkliklerini arttırmaları tamamen özgür olmaları anlamına gelmemelidir. Üniversitelerin tamamen devlet dışındaki kaynaklara bağımlı olmaları mali belirsizliğe yol açabileceğinden yaşanabilecek kriz durumlarında mali durumlarını sürdüremeyecek hale gelmelerine sebep olabilecektir.

⁹⁰ World Bank, **Strategic Directions for Higher Education in Turkey**, 2008'den aktaran Talip Küçükcan ve Bekir Gür, "Türkiye'de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz", Ankara, 2009, ss. 172-174.

⁹¹ Andris Barblan ve diğerleri, **Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society**, Bononia University, 2008, s. 130-154'dan aktaran Küçükcan ve Gür, s. 172.

⁹² Devlet Planlama Teşkilatı, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", **Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/oik550.pdf> (12 Mart 2008)'den aktaran Küçükcan ve Gür, s. 172.

⁹³ Yükseköğretim Kurulu, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, Ankara, Şubat 2007.

⁹⁴ OECD, **Education Policy Analysis**, Paris 2003, <http://www.oecd.org/dataoecd/0/20/35747684.pdf>, (15.04.2011)'den aktaran Küçükcan ve Gür, ss. 172-174.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM YATIRIMLARININ SOSYAL MALİYET FAYDA ANALİZİ, ANALİZİN REFAH TEMELİ VE YÖK ÖRNEĞİ

3.1. MALİYET-FAYDA ANALİZİNİN TEORİK TEMELLERİ ve REFAH İLİŞKİSİ

Maliyet-Fayda Analizi farklı yatırım projelerinin ekonomik açıdan karşılaştırılmasına olanak veren yöntemlerden biridir. Yapılacak harcamalar ve elde edilecek faydalar günümüz değerine indirgenir ve bir fayda-maliyet oranı hesaplanır. Fayda-maliyet analizi, kamu kesimi ve özel kesim yatırım kararlarının alınmasında kullanılan ve yapılacak yatırımdan doğacak fayda ve maliyetlerin karşılaştırılmasına sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntemle, gerçekleştirilmesi düşünülen herhangi bir yatırımın olası fayda ve maliyetlerinin bugünkü değeri tespit edilmeye çalışılmakta, yatırımın gerçekleştirilmesi için hazırlanmış çeşitli projeler karşılaştırılarak en fazla fayda sağlayan proje seçilmektedir.

Fayda-Maliyet Analizi kamu kesiminin bütün alanlarında uygulanmamakla birlikte esasen piyasa değeri olan kamu yatırım projeleri için uygulanabilir. Bu yatırım projelerinin en önemlileri sulama, karayolları, ulaştırma, eğitim, sağlık ve elektrik projeleridir. Bu yatırım projelerinde maliyet-fayda analizinin uygulanmasındaki en önemli neden onların “bölünebilir” nitelikte olmalarıdır çünkü ancak bölünebilir nitelikteki malların fayda ve maliyetleri parasal olarak ölçülebilir. Bölünemez nitelikteki mallar için fayda-maliyet analizi uygulanamaz. Fayda-maliyet analizi sınırlı sayıda uygulama alanı bulur yani dar anlamda uygulanır ve etkinlik yönünden önem taşır.⁹⁵

Tarihi açıdan Maliyet-Fayda Analizinin kökeni XIX. yüzyıla kadar gider. Maliyet-Fayda Analizine yönelik ilk katkı kamu yatırımlarının 1840’larda kamu mallarının sosyal faydasını ölçmeyi amaçlamış olan Fransız mühendis-iktisatçı J.Dupuit tarafından yapılmıştır.⁹⁶ Sosyal ve kişisel maliyetler ve faydalar arasındaki

⁹⁵ Can Aktan ve Mustafa Sakal, **Fayda-Maliyet Analizi**, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/fayda/fayda-maliyet1.htm (14.05.2011)

⁹⁶ Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:44, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, s. 34.

farklılık ise daha sonraları Pigou tarafından vurgulanmıştır.⁹⁷ Pigou bireysel fayda ve toplumsal faydanın ve özel maliyetlerle toplumsal maliyetlerin hangi hallerde birbirlerinden farklı olacağını incelemeye yönelmiş ve bazı ilginç örnekler vermiştir. Pigou'ya göre bir fert eğitimden sağladığı özel fayda ile eğitime yaptığı özel maliyeti kıyaslayarak eğitim harcamalarını arttırabilecekti. Eğitimin özel faydası yanında çeşitli toplumsal faydalarının da olacağı bilinmektedir. Bu nedenle eğitimin sosyal faydasının özel faydasından yüksek olacağı sonucu çıkarılabilir. Bu durumda Pigou'ya göre eğitimin sadece özel faydasını yansıtan bireysel eğitim talep eğrileri, toplumsal eğitim talep eğrilerine göre daha dik eğimli olduğu için toplum açısından daha az insanın eğitilmiş olmasına neden olacaktır. Sonuç olarak eğitim harcamalarının mali yardımlarla desteklenmesi, daha çok insanın eğitim alması yani ekonomik refahın artması sonucunu doğuracaktır.⁹⁸

Analizin teorik temellerinin bu kadar geriye gitmesine karşın kamu yatırımlarında bir karar alma tekniği olarak ve verimlilik ölçütü olarak 1930'lu yıllarda uygulanmaya başlamıştır. Fayda-maliyet analizi ilk olarak ABD'de sulama alanında 1936 tarihli "Taşkın Önleme Yasası" ile uygulanmış ancak yasa fayda ve maliyetlerin değerlendirilmesine dair önemli yenilik getirememiştir. 1937 yılında bir karayolu projesinde uygulanmıştır. Fayda-maliyet analizinin gerçek anlamda uygulanması 1950'li yıllarda olmuş ve bu yıllardan itibaren ABD dışında da uygulanmaya başlamıştır. İngiltere'de ilk önemli uygulama 1969 yılında bir karayolu projesinde ve 1963 yılında Londra metrosun da olmuştur. İngiltere'den sonra Fransa ve Sovyetler Birliğinde uygulanmış ülkemizde ise ilk ciddi çalışma planlı dönemde yapılmıştır.

3.1.1. Maliyet Fayda Analizinin Refah Temeli

Maliyet-fayda analizi kamu yatırımları için karar alma sorunu gibi pratik bir gerekçeden olmakla birlikte teorik temelleri Yeni Refah İktisadına dayanmaktadır. Maliyet-fayda analizinin Refah İktisadından borç aldığı teorik yapının dayandığı

⁹⁷ Arthur Cecil Pigou, **The Economics of Welfare**, London, 1962, ss. 131-136'dan aktaran Akalın, s. 34.

⁹⁸ Recep Kök, **İktisadi Düşünce Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, ss. 217-218.

temel konular şunlardır: 1. Bireyin kendi refahı konusunda en iyi hakem yine kendisidir. 2. Sosyal refah fonksiyonu bireylerin kendi refahlarının artan bir fonksiyonu olup başka bir şeye bağlı değildir. 3. Maliyet-fayda analizi bölüşüm hususları bir yana etkinlik sorununu içerir⁹⁹. Maliyet-fayda analizi, Refah İktisadının Kamu Maliyesi'ne sakladığı bir planlama tekniği, bir analitik araç olarak nitelendirilebilir. Maliyet-Fayda Analizi, kaynak dağılımında etkinlik ve bölüşüm adaletini sağlayan bir analitik araç olarak Kamu Ekonomisindeki yerini almakta, projeler arasında birim maliyetlerine karşılık faydalarını göz önünde tutarak seçim yapmaktadır.

Maliyet-fayda analizi net sosyal faydayı maksimize etmeyi amaçlayan bir yatırım ölçütüdür.¹⁰⁰ Yükseköğretim kurumları da net sosyal fayda azamileştirilmesine dayalı faaliyet gösterirler. Net sosyal fayda fonksiyonunu şu şekilde ifade edebiliriz¹⁰¹;

Max Net Sosyal Fayda: Top. Gelir - Toplam Maliyet + Dışsallıklar + Tüketici Fazlası

Özel Fayda ise; Max kar: Toplam Gelir - Toplam Maliyettir.

Yükseköğretimden elde edilen gelir, katlanılan maliyet eğitim ile sağlanan pozitif dışsallıklar ve denge durumunda oluşan tüketici fazlası net sosyal faydaya etki etmektedir. Eğitim sektöründe dışsallıkların pozitif olacağı düşünülür çünkü eğitim katlanarak devam eder ve eğitimi artan kişinin kendine, ailesine ve topluma olumlu etkileri olur. Devletin maliyetleri azaltmak amacıyla eğitim sektöründe oluşan denge fiyatını azaltmak için oluşturacağı tavan fiyat uygulamasıyla bireylerin katlanmaya razı oldukları fiyattan daha düşük bir denge fiyatıyla karşılaşmaları tüketici fazlasının da artmasına sebep olmaktadır. Devletin oluşan denge fiyatına müdahalesi ve tavan fiyatı tespiti genelde marjinal maliyet fiyatlandırması olarak bilinir ve etkinsizliğin önemli ölçüde telafi edilmesi sonucunu doğurur.¹⁰²

⁹⁹ Akalın, s. 35.

¹⁰⁰ David Pearce, **Cost-Benefit Analysis**, London, 1972, s. 11'den aktaran Akalın, s. 36.

¹⁰¹ Michael Webb, **Pricing Policies Enterprises**, London, 1976, ss. 45-52'den aktaran Akalın, s.10'dan aktaran Recep Kök, **Kit-Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 748, İİBF Yayınları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1993, ss. 3-15.

¹⁰² Recep Kök, **Kit-Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 748, İİBF Yayınları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1993, ss. 9-11.

Net sosyal fayda bir objektif fonksiyon olarak; kazanç ve zararların ortak bir birim ile değerlendirilmesini gerektirir. Buradaki sosyal sözcüğü; elde edilecek her sonuç için toplumsal tercihin şiddetini yansıtan bir birimin varlığını talep eder. İktisatçılar bu tercihi ölçmede, tüketicilerin mallar için ödeme arzusunu ölçüt olarak kullanırlar. Malların fiyatlarının, tamamen olmasa bile bu arzu edilen ödemeyi yansıttığı varsayılır.¹⁰³

Sosyal faydayı ölçmek üzere refah iktisadından borç alınan “arzu edilen ödeme” ölçütü, maliyet-fayda analizinin refah temelini teşkil eder. Sosyal tercihin şiddetini ölçmede, “arzu edilen ödeme” ölçüt kabul edildiğinden; net faydanın maksimizasyonu, sosyal faydanın veya refahın maksimize edildiğini ifade eder.¹⁰⁴

Maliyet-fayda analizinin teorik temellerine ilişkin bilgi verilirken göz önüne alınması gereken bir diğer konu insan faktörüdür. İnsan sermayesinin sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerinin anlaşılmasında fayda-maliyet analiziyle değerlendirmeler yapılabilmektedir.

3.1.2. Maliyet Fayda Analizinde Beşeri Sermayenin Yeri ve Önemi

Yüksek öğretim yatırımlarında Maliyet-Fayda Analizi'nin uygulanması Beşeri Sermaye Teorisi'ne olan yaklaşımlardan birisidir.¹⁰⁵ Kavram veya tanım olarak beşeri sermaye, bireye mal olmuş hünerler ve kazanılmış diğer vasıfların değeridir.¹⁰⁶ Beşeri sermaye yaklaşımına katkıda bulunan iktisatçılar Fisher, H. Johnson ve daha sonra ilk olarak gündeme getirip araştıranlar S.Kuznets ve M. Friedman'dır. Analizin teorik çitasını ilk kuran iktisatçı ise T.W.Schultz olmuştur. Beşeri Sermaye Teorisi'ne bilinen yaklaşımlardan biri Maliyet-Fayda Analizidir.¹⁰⁷ Bu çalışma da yer alan maliyet fayda analiziyle irdelenecek olan yükseköğretim harcamaları da beşeri sermaye yoluyla yapılan bir eğitim yatırımdır.

Günümüz toplumlarında insan faktörü belki de her sektör için yapılacak olan yatırımların başında gelmektedir. Ekonomik değişimi ve gelişimi ele alırken

¹⁰³ Kök, 1993, s. 37.

¹⁰⁴ Akalın, s. 37.

¹⁰⁵ Mark Blaug, “Human Capital Theory”, *Journal of Economic Literature*, Volume XIV, 1976, ss. 200-234'den aktaran Akalın, s. 67.

¹⁰⁶ Anthony Culyer, *The Economics of Social Policy*, London, 1973'den aktaran Akalın, s. 67.

¹⁰⁷ Theodore William Schultz, *The Economic Value of Education*, Colombia U.P., New York, 1963'den aktaran Akalın, s. 68.

toplumda var olan önemli bazı öncü sektörlerin ve kuvvetlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu öncü kuvvetlerin başında eğitim gelmektedir. Eğitim sektörünün vazgeçilmez ana kaynağı da insan faktörüdür. Eğitim sektörünü geliştirmek insani faktörün geliştirilmesi, kalitesinin artırılması gerektiği anlamına gelmektedir. İnsan faktörünün kalitesinin artırılmasını, bilgi düzeyinin yükseltilmesini sağlayacak en önemli kurum yükseköğretim kurumudur. Yükseköğretim kurumları insani geliştirmeyi, bilgi düzeyini arttırmayı ve topluma faydalı olacak bireyleri yetiştirmeyi hedef alır. Bilgi düzeyi yüksek bireyler topluma her bakımdan faydalı olurlar. Yaşadığımız son yüzyılda da bilgi toplumunun vazgeçilmez unsuru da insan sermayesidir. Üniversitelerin artması, insan sermayesinin kalitesinin artmasını sağlayacak; bu ise bir başka yönden teknoloji düzeyinin artmasını sağlayacak ve ekonominin çıtası yükselecek ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak süreç işleyecektir. Ekonominin temelinde insan faktörü yatmaktadır. Konumuzda toplumsal dinamiklerden biri olan eğitim sektörü ele alındığından ve eğitiminde temelinde birey olduğundan ve bu yansımaların birinci derece etkili olduğu alan ekonomi olduğundan bu şekilde bir açıklama yapılmıştır. Diğer bir deyişle eğitim sektörünün geliştirilmesi bireyin geliştirilmesini gerekli kılar. Bireyin gelişmesi öncelikli ekonomiyi etkilemekle diğer sektörleri de etkiler.

Üniversitelerin geliştirilmesi kalitesinin artırılması için bir takım yatırımların yapılması gerekli olmaktadır. Bu yatırımların ileriki aşamalarda toplumda önemli ilerlemeler yaratacağı kuşkusuzdur. Bu yatırımlarla bilgi toplumunda ilerleme kat edilecektir. Bilgi toplumunun en önemli unsuru olan beşeri faktör gelişerek teknolojinin gelişmesini sağlayacaktır. Bilgisayar sistemleri gelişecek zihinsel emek ikamesi olacak bilgi üretme gücü artacak ve iletişimsel bilgi, teknoloji, bilimsel bilgi ve bilgi kullanımı artacaktır. Bilgi sınırları alanı genişleyecektir. Bilgi üretim ve kullanımında paylaşımcılık artacak amaç ikamesi gelişecek sinerjik ileri besleme prensibi uygulanacaktır. Gönüllü topluluklar artacaktır. Bilginin kullanımının artması faydalarının farkına varılması toplumda yayılma etkisi gösterecek ve toplumsal gelişmeler hızlanacaktır.¹⁰⁸

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişim ile yaşanan küreselleşme olgusu sadece ekonomi alanında değil sosyal ve kültürel alanda da değişimler olmasını

¹⁰⁸ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İzmir, 1994, ss. 96-103.

sağlamıştır. Ekonomik ve sosyal alanda birçok yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerden biri bilgi toplumu sürecinin ortaya çıkmasıdır. Bu geçişin en önemli yatırımı bilgiye olan yatırımdır. Bilgiye olan yatırımları tam ve yerinde yapan ülkeler yeni alanlarda istihdam ve üretim yaratabilmişlerdir. Bu ülkeler vatandaşlarına daha kaliteli eğitim, sağlık ve diğer sosyal alanlarda daha iyi hizmet sunmayı sağlamışlardır. Bilgi toplumuna geçişin en önemli aşamalarından birisi olan nitelikli işgücünün oluşturulmasının temel şartı kişilere örgün ve yaygın eğitim kurumlarında hayat boyu öğrenmeyi esas alan bir yaklaşımla, uluslar arası rekabet ortamında uyum sağlayabilecekleri bir eğitim verilmesiyle mümkün olacaktır.¹⁰⁹ Yaşanan toplumsal süreçlerde özellikle 1960'ların ilk yarısından başlayarak iktisat literatürü iktisadi düşünce de insana yatırım devrimine şahitlik yapmıştır. Birçok eğitim iktisatçısına göre ekonomik kalkınmanın temel noktası eğitimidir. Bu konuda en çok verilen örnek Uzak Doğu ülkelerinin insan kaynaklarının geliştirilmesi için eğitim harcamalarında yaptıkları artışla, kaydettikleri ekonomik gelişmedir. Gelişmiş ülkeler için Kim ve arkadaşlarınca yapılmış bir çalışma teknolojiye ve yeni ürünlere yapılan yatırımın iktisadi gelişmenin hemen hemen yüzde ellisindeki kısmı oluşturduğunu göstermektedir.¹¹⁰ Wheeler tarafından yapılan diğer bir çalışma da seksen sekiz ülke üzerinde insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiş ve okuma yazma oranındaki yüzde 20'den yüzde 30 oranına bir artış GSYİH'da yüzde 8'den yüzde 16'ya kadar bir artışa yol açmıştır.¹¹¹ Yapılan çalışmalarda ekonomik büyümenin temelinde “içsel büyüme” vardır. İçsel büyümenin hareket noktası ise beşeri sermaye ve bir kez üretildikten sonra kullanılırken ek bir maliyete katlanılması gerekmeyen bilgidir.¹¹² Fakat bilginin ortaya çıkışında bir takım maliyetlere katlanılmaktadır. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde kıt olan kamu kaynaklarının uygulama alanı bulduğu alanlarda yapılan harcamaların belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu bakımdan eğitime ayrılan kaynakların verimliliğinin ve etkinliğinin ölçülmesi ve kalkınma planlarında

¹⁰⁹ Fatih Türkmen, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Uzmanlık Tezleri, (Yayın No: DPT: 2655), Ankara, Eylül 2002, s. 2.

¹¹⁰ Boston and Massachusetts, **Imitation to Innovation, The Dynamics of Korea’s Technological Learning**, Harvard Business School Pres, 1997’den aktaran Türkmen, 2002, s. 3.

¹¹¹ Fatih Türkmen, **A Comprehensive Study on Education**, 1999, Ankara, s. 2’den aktaran Türkmen, 2002, s. 3.

¹¹² Julian McMahon ve Walter Willigan, **Education and Development: Measuring the Social Benefits**, Oxford University Pres, 1999’dan aktaran Türkmen, s. 3.

hedeflenen rakamlara ve amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı belirlenmesi gerekmektedir. Eğitim kademeleri itibariyle öğrenci başına yapılan harcamaları gösteren ve bir önceki bölümde olan Tablo 15’de Türkiye’nin OECD ülkeleri ortalamasının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Ancak eğitime ayrılan kaynakların artırılması gerektiğini ortaya koyabilmek için kişilerin alacakları ilave eğitimlerin bireylerin gelir seviyelerinde ve sosyal yaşam standardında iyileşmeye yol açtığı sonucu ortaya konmalıdır. Eğitim harcamaları, eğitim yatırımlarının maliyetlerinin bu yatırımların karlılığının hem birey hem de devlet için doğru olarak hesaplanmasında önemli bir girdi teşkil etmektedir. Eğitim harcamalarının yükseköğretimin kalitesinin yükseltilme amacı düşünülerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Son 10 yıllık döneme bakıldığında hem üniversite hem de öğrenci sayısında belirgin bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışın olumlu yansıması kaynakların etkin ve etkili kullanımına bağlıdır. Yükseköğretim hizmeti sunan üniversite sayısının 2000 yılında 70 iken bugün 156’ya ulaşması öğrenci sayısının 1.1 milyondan 1.8 milyona ulaşması bu gelişmenin ve ihtiyacın temel göstergeleri olmaktadır.¹¹³

3.2. SOSYAL VE KİŞİSEL YATIRIMLARIN İŞLEVSELLİĞİ: EĞİTİM

Eğitimin yatırım olduğuna ilişkin iddiaların en ikna edici yanı, bireye yapılan eğitim harcamaları miktarı ile kişisel kazanç arasındaki pozitif korelasyondur. Örneğin her eğitim kademesinin aşılması, bir öncekine bakışla bir ücret farkı yaratarak, kişinin ömür boyu net gelirini artırır. Yüksek öğrenim genel eğitim’dir. Yani eğitim eğitilen kişinin verimliliğini istihdam edilebileceği bütün işletmeler açısından, makro düzeyde yükseltir. Bu bakımdan önemli olan konu işletmelerin değil, yüksek öğretimden yararlanan bireyin veya devletin finanse etmesi gereken bir eğitim olması gerekmektedir.¹¹⁴ Yalnız bazı yüksek öğretim tipleri spesifik eğitim olup, eğitilen kişinin verimliliğini yalnızca istihdam edileceği belli işletme açısından artırır. Örneğin Harp Okullarında muharip sınıfların eğitimi, veya Polis Koleji gibi. Spesifik eğitimi ise bu belli işverenin finanse etmesi gerekir. Burada basitleştirici bir

¹¹³ Hakan Yılmaz ve Ahmet Kesik, “Yüksek Öğretimde Yönetmelik Yapı ve Mali Konular: Türkiye’de Yükseköğretimde Yönetmelik Etkinliği Artırmaya Yönelik Bir Model Önerisi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, s. 125.

¹¹⁴ Garry BECKER, **Human Capital, Second Edition**, New York, 1975, s. 26’dan aktaran Akalın, s. 70.

varsayımda bulunduğumuza dikkati çekelim; eğitilen kişinin marjinal verimliliği ile ücreti arasında bir eşitlik bulunduğunu kabul etmekteyiz.

*Bir yüksek öğretim mezununun ömür boyu net kazancı iki parçadan meydana gelir:¹¹⁵

a) Yüksek öğretim görmeseydi lise mezunu olarak elde edeceği ömür boyu net kazanç

b)Yüksek öğretim mezunu olarak, lise mezunlarına bakışla elde edeceği, ömür boyu kazanç farkı

Burada kısaca yüksek öğretim maliyetleri üzerinde duralım:

a) Yüksek öğretim gören kişiye, devlet ve aile bütçesinden, öğrenimi dolayısıyla yapılan doğrudan harcamalar: Yüksek öğretimin doğrudan maliyeti

b) Yüksek öğretim gören kişinin, bu öğrenimi dolayısıyla vazgeçtiği, lise mezunlarına ödenen asgari dört yıllık ücret toplamı; yüksek öğretimin dolaylı maliyeti

Lise ve yüksek öğretim mezunlarının ömür boyu net kazanç profillerinin farklı olmasını doğuran iki öge; ücret farkı ve yüksek öğretimin toplam maliyetidir.

Beşeri sermaye teorisinin katkısı bu kazanç farklarının bir kısmının eğitimin getirisi ile açıklanabileceğidir. Örneğin biri üniversite diğeri lise mezunu iki kişinin “ikiz erkek kardeş” olduğunu varsayalım. Bu takdirde yukarıda kazanç farklarını açıklamada rol aldıkları varsayılan faktörlerden çoğunun; cinsiyet, ırk, aile olanakları, sosyal çevre, eğitimin kalitesi-hatta doğal yetenek gibi hususların etkisi yok olmaktadır. Farklı eğitim düzeylerindeki kişiler arasındaki kazanç farkının hepsinin, eğitimin getirisinden doğmadığı da açıktır. Denison ve Becker gibi yazarlar, ABD için yapılmış bazı araştırmaları temel alarak, eğitim düzeyleri farklı kişiler arasındaki kazanç farklarının ancak % 66'sının eğitimin getirisine atfedilebileceğinde birleşiyorlar.¹¹⁶ Bir başka deyişle lise ve üniversite mezunları arasındaki kazanç farkının % 33'ü baba meslekleri, lise bitirme derecesi, zekâ-yetenek testi sonucu, dikkate alındığında yok olmaktadır. Bu nedenle kazanç-farklarının ancak % 66'sının yani 2/3'nin eğitimin getirisinden doğduğu % 33'ünün 1 /3'nin ise eğitim dışı nedenlerle meydana geldiği kabul edilmektedir. Yalnız eğitimin toplam kazanç içerisindeki payını saptayan bu oranlar A.B.D.'ne ilişkindir ve

¹¹⁵ Akalın ss. 70-71.

¹¹⁶Mark BLAUG, **Economics of Education**, London, 1972, s. 52'den aktaran Akalın, s. 76.

evrensellik taşıdıkları iddia edilemez. Çünkü eğitimde fırsat eşitliğinin bulunmadığı ve üniversitelere girişin sınavlarla sınırlandırıldığı az gelişmiş ülkelerde; lise ve üniversite mezunları arasındaki ücret farklarına, eğitimin katkısının %66'nın altına düşmesi beklenebilir: Yani, baba mesleği, zekâ yetenek testi derecesi, sosyal çevrenin; % 33'lük payı artmaktadır.

3.3. YÜKSEKÖĞRETİMİN SOSYAL MALİYETİ VE SAĞLANAN FAYDA OLGUSU

Sosyal maliyet ve faydalar bireyin kendine mal edemediği toplumun diğer fertlerine veya devlete mal olan olgulardır. Maliyet fayda analiziyle eğitim harcamalarının sosyal getirileri hesaplanarak kıt kaynakların etkin kullanımını sağlayacak verilere ulaşılmaktadır. Sosyal getiri oranıyla toplumun tamamının eğitimin sürdürülmesi amacıyla katlanması gereken maliyetlerle, bu maliyetlerin topluma sağlayacağı olası faydalar arasındaki ilişki ölçülmektedir. Bulunan sonuçlar yanında eğitimin toplumsal ve ölçülemeyen bir çok faydasının da olduğu kuşkusuzdur. Çalışmanın bu bölümünde anlaşıldığı gibi eğitimin sosyal fayda ve maliyetleri incelenmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Yükseköğretimin Sosyal Maliyeti

Yüksek öğretimin sosyal maliyeti(=Ct) ifadesinde yükseköğretim için yapılan dolaylı(=Σmt) ve doğrudan(=Σht) tüm harcamalar yer almaktadır. Bu harcamaların içerisinde kişisel doğrudan ve dolaylı maliyetler toplamı(=Σöt) ile devletin doğrudan harcamaları(=Σdt) toplamından oluşmaktadır. Burs ve mali yardım gibi transferler dikkate alınmaz. Yükseköğretimin sosyal maliyetinin formülle ifadesi şu şekildedir:¹¹⁷

$$\sum Ct = \sum (\text{Öt} + dt) = \sum (mt + ht)$$

Yükseköğretimin sosyal maliyetinin ifade edildiği eşitlikte yer alan dolaylı, doğrudan ve kişisel tüm harcamaları oluşturan kalemler şu şekildedir:

¹¹⁷ Akalın, ss. 80-90.

Yükseköğretimin sosyal maliyetleri içerisinde yer alan doğrudan ve dolaylı maliyetleri:

Yükseköğretimin sosyal doğrudan maliyetleri (=Lt)

a) Muhafaza ve işletmeye giren toplam faktörlerin maliyetleri (zımni kira, öğretmen ve idari personelin maaşları)

b) Amortismanlar

c) Fiziki yatırımlar üzerinden hesaplanacak faiz tutarı-zımni gideri

Doğrudan maliyetler üzerinde durulduğundan, spor tesisleri, yurt, kafeterya olanakları gibi yardımcı hizmetler ve burs ve diğer mali yardımlar biçimindeki transferler bu kaleme sokulmamalıdır.¹¹⁸

Yükseköğretimin kişisel doğrudan maliyetleri (=ft)

a) Kayıt ve dönem harç ve resimleri,

b) Kitap ve ders araçları masrafları,

c) Okul için gerekli taşıt masrafları.

Böylece yüksek öğretimin doğrudan maliyeti:

$$\sum ht = \sum (Lt + ft)$$

Yükseköğretimin dolaylı maliyetleri (=mt)

Yükseköğretimin dolaylı maliyetleri yükseköğretim öğrencilerinin eğitimleri süresince çalışmayarak vazgeçtikleri kazanç tutarını gösterir. Bu tutar şu şekilde hesaplanır:

$$\sum mt = \sum (Et_0 - et_0)$$

$$\sum mt = \text{Vazgeçilen fiili kazanç}$$

$$\sum Et_0 = \text{Vazgeçilen tüm fırsat kazancı}$$

$$\sum et_0 = \text{Eğitime devam edilirken kazanılan tutar}$$

Yükseköğretimin kişisel maliyetleri ($\sum \text{öt}$)

Burada kişisel doğrudan maliyetin kalemleri olan (harç, resim, kitap, ders aracı masrafları ve taşıt masrafları (=ft) ile dolaylı maliyet (= mt) vazgeçilen kazancın toplamından, öğrencilere devlet ve vakıflarca sağlanan burs ve mali yardımları (=jt) düşmek gerekir.¹¹⁹

¹¹⁸ Theodore William Schultz, **Investment in Human Capital**, New York, Free Press, 1971, s. 90'dan aktaran Akalın ss. 79-80.

¹¹⁹ Blaug, s. 49'dan aktaran Akalın, s. 81.

$$\sum \text{öt} = (\sum m_t + \sum f_t) - \sum j_t$$

3.3.2. Yükseköğretimin Sosyal Faydaları

Yükseköğretimin sosyal maliyetlerinin oluşumunu inceledikten sonra sosyal faydalarının irdelenmesi konunun açıklığa kavuşmasına faydalı olacaktır. Eğitim yatırımlarının geri dönüşü hesaplamalarında yapılan harcamaların faydası kişisel ve sosyal fayda olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Kişisel fayda, bireyin aldığı eğitimin daha düşük eğitim seviyesindeki bir bireyin kazandığı gelirden farkıdır. Sosyal fayda ise, eğitimin GSMH'ya ve topluma kazandırdığı olumlu etkileridir. Sosyal faydanın rakamlarla ifade edilmesi daha güçtür. Çünkü bir toplumda bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi, toplumda suç oranlarının azalması, nüfus planlamasına verilen önemin artması, çocukların daha iyi bir aile eğitimi alması, sosyal ve kültürel açıdan daha bilinçli bir yaşam gibi rakamsal olarak hesaplanması güç, topluma getirisi olan birçok etkisi olacaktır. Dolayısıyla, hesaplamalarda elde edilmiş sosyal dönüş oranları, sosyal faydanın en az düzeyini yansıtacaktır. Eğitimin sosyal faydalarına yönelik açıklamalar eğitimin toplumsal refaha etkileri başlığı altında daha ayrıntılı yer almaktadır.

3.4. FAYDA MALİYET ANALİZİ VE REFAH TEORİSİ

Fayda maliyet analizinin temel amacı, kaynakları topluma en yüksek net faydayı sağlayacak biçimde yönlendirmede karar alıcı birimlere yardımcı olmaktır. Bu yönden bakıldığında fayda maliyet analizi kaynak dağılımı teorisinin özel bir uygulaması halini almıştır. Analizin genel yapısı ancak kaynak dağılımında etkinlik sorununu inceleyen refah teorisinden hareketle açıklanabilir. Refah ekonomisi çeşitli ekonomi politikalarının toplumun refahı üzerindeki olası etkilerini inceleyen ekonomi dalıdır.¹²⁰ Tanımdaki refah sözcüğü iyi olma mutlu olma anlamına gelir ve tercih edilen arzu edilen bir durumu belirtir. Refah teorisine bakıldığında inceleme alanının toplumun bütününe ilgilendirdiğini yani toplumsal refahın analizinin yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan bireysel refahın artması her zaman toplumsal

¹²⁰ Tamer İşgüden, *Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda- Maliyet Analizi*, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, Sermet Matbaası, 1980, s. 13.

refahı da arttıracak şeklinde bir çıkarsama yapılamamakta fakat toplumsal refahın artması bireysel refahı da arttıracak şeklinde bir yorumlama yapılabilmektedir. Refah teorisinin temel amacı toplumun refahını maksimum düzeye çıkarmaktır.¹²¹ Fayda maliyet analizi bu konuda refah teorisine yardımcı olmaktadır.

Devletin bakış açısıyla eğitim yatırımlarının maliyet ve faydalarını sosyal dönüş oranı özetler. Bu oran sadece eğitim hizmetini alan kişilerin harcamalarını değil eğitime yapılan tüm harcamaları kapsar. Dönüş oranlarının sosyal boyutunda eğitim ile ilgili tüm harcamalar dikkate alındığı için fayda bakımından da parasal ve dahili olmayan tüm faydaları içerir. Bireysel dönüş oranlarının hesaplanmasında kullanılan eğitim harcamaları, bireyin yapmak zorunda olduğu harcamalar, eğitime devam etmiyor olsa idi kazanacağı ücret ve eğitim ile ilgili harcamalardır. Eğitim yatırımlarının geri dönüş oranlarının hesaplanmasında şu kısa yol metodu kullanılabilmektedir.¹²²

$$\text{Özel Dönüş Oranı (Rp)} = \frac{W_{uort} - W_{Sort}}{t^* (W_{Sort})}$$

* $(W_{uort} - W_{Sort})$ = Üniversite mezunu ile lise mezunu bireylerin ortalama gelirleri arasındaki fark

* W_{Sort} = Lise mezunu bireyin ortalama geliri

* t = Eğitimin beklenen süresi

$$\text{Sosyal Dönüş Oranı (Rs)} = \frac{W_{uort} - W_{Sort}}{t * (W_{Sort} + C_{uort})}$$

* $(W_{uort} - W_{Sort})$ = Üniversite mezunu ile lise mezunu bireylerin ortalama gelirleri arasındaki fark

* C_{uort} = Üniversite eğitiminin direkt maliyetleri (harç, kitap ücretleri gibi)

Sosyal dönüş oranlarının hesaplanmasında maliyetler özel dönüş oranları ile kıyaslandığında daha yüksek olduğu için, sosyal dönüş oranları genellikle daha düşüktür.

¹²¹ İşgüden, 1980, s.14.

¹²² Türkmen, 2002, s. 32.

3.4.1. Eğitim Yatırımlarının Bireysel Refaha Etki ve Katkısı

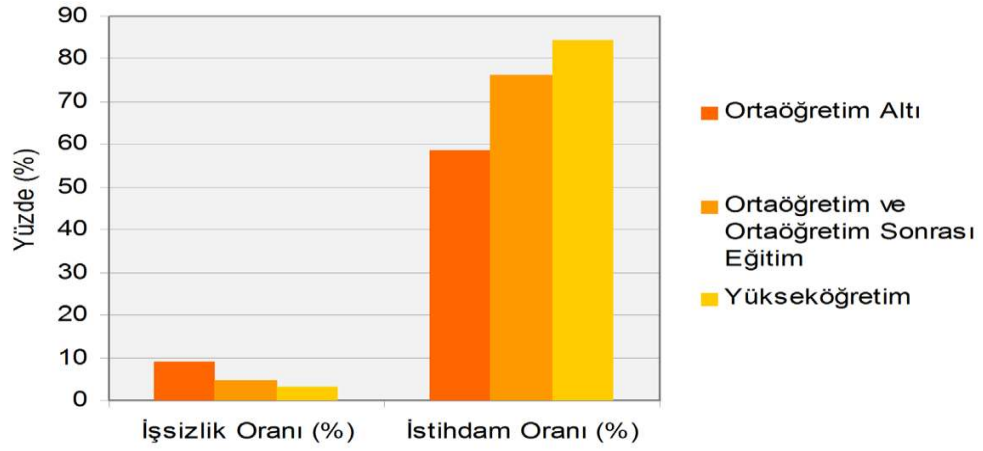
Ülkelerin gelişmesi için gerekli olan faktörlerin belirlenmesi ve bunların nasıl kullanılacağına ifade edilmesi iktisatçılar tarafından araştırılan konular olmuştur. İktisatçılar bu araştırmaları yaparken en önemli faktörün beşeri sermaye olduğu vurgusunu yapmışlardır. Günümüzde beşeri sermaye, hızla değişen ve küreselleşen dünyanın en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Kümülatif bir şekilde artan teknolojik ilerlemeler ve buna bağlı olarak gün geçtikçe çağdaşlaşan, refah seviyesi artan toplumların hemen hemen tamamı, geldikleri bu durumu, beşeri sermayenin artması için yaptıkları yatırımlara borçludurlar. Beşeri sermaye olarak bilinen yetişmiş insan gücü ülkelerin ekonomik ve sosyal refahının artırılmasında büyük rol oynamaktadır. Bu çerçevede, bireylerin gerekli bilgi, beceri ve yeterliklerle donatılarak topluma ve ekonomiye kazandırılmasında en etkili araç olan eğitimin, özellikle de yükseköğretimin önemi giderek artmaya başlamıştır.¹²³

Yükseköğretim, yüksek nitelikte insan gücü yetiştirmek suretiyle ülkelerin toplum refahına sağladığı katkının yanında, kişilerin gelir düzeyini ve istihdam edilebilirliğini artırmak suretiyle bireysel refaha da büyük katkı sağlamaktadır. Daha yüksek ve daha iyi eğitim almış bireylerin istihdam edilebilirliği daha yüksektir. Bu bireyler aktif oldukları sürece işsiz kalma ihtimalleri daha düşüktür. Bireylerin eğitim düzeyleri arttıkça işsiz kalma ihtimalleri düştüğünü ve daha yüksek gelir elde etme imkânına ulaştığını kanıtlayan çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹²⁴ Eğitim-istihdam ve eğitim-gelir ilişkisini ortaya koyan uluslararası göstergeler de bu düşünceleri ve çalışmaları doğrular niteliktedir. Grafik 4'e göre OECD ülkelerinde 25-64 yaş grubu içinde eğitim düzeyi ortaöğretimin altında olanların %9'u işsiz kalırken, bu oran yükseköğretim düzeyinde eğitim almış kişiler için %3,3'tür. Benzer şekilde istihdam oranları incelendiğinde, ortaöğretim düzeyinin altında eğitim almış yetişkin nüfusun %58,4'ü istihdam edilirken, yükseköğretim almış kişiler için bu oran %84,5'tir. Buna göre, eğitim düzeyi arttıkça kişilerin istihdam edilebilirliği artmaktadır.

¹²³ Umut Taş ve Füsün Yenilmez, "Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 165-167.

¹²⁴ UNESCO ve OECD, "Financing Education-Investment and Returns: Analysis of the World Education Indicators 2002 Edition Executive Summar", UNESCO Publishing, Paris, 2003'den aktaran Tanrıku, s. 7.

Grafik 4: OECD Ülkelerinde Yükseköğretimin İstihdama Etkisi (2007)

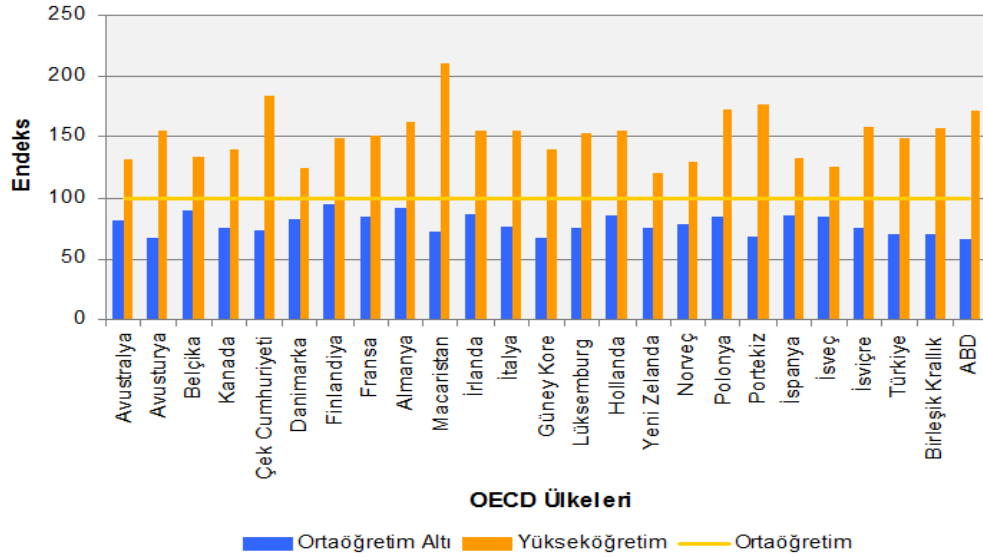
Kaynak: Tanrıkulu, s. 8.

OECD ülkelerinde eğitim düzeyi ile kişilerin gelirleri arasındaki ilişkiyi göstermek üzere oluşturulan endeks çerçevesinde, ortaöğretim ve ortaöğretim sonrası eğitim kademelerinden (yükseköğretim hariç) mezun olan kişilerin geliri 100 kabul edilmiş ve bu eğitim kademesinin altındaki ve üzerindeki kişilerin gelirlerindeki farklar Grafik 5’de gösterilmiştir. Grafik 5’e göre, yükseköğretim düzeyinde eğitim almış olmak bütün OECD ülkelerinde kişilerin gelirlerini artırmaktadır; ancak bu artış ülkeden ülkeye farklılaşmakta ve bazı ülkelerde yükseköğretim mezunu olmanın gelir üzerindeki etkisi çok daha büyük olmaktadır.

Gelişmişlik düzeyleri farklı ülkeler arasında yapılan bir çalışmada yüksekokullaşma oranıyla gelir düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yükseköğretim okullaşma oranları çeşitli gelir grubundaki ülkeler arasında önemli düzeyde farklılıklar göstermekte olup, bu farklar özellikle yüksek gelirli ve az gelirli ülkeler arasında çok fazladır. Buna göre yüksek gelirli ülkelerde yükseköğretim okullaşma oranı 2008 yılı itibarıyla % 67 iken, orta üstü gelir grubundaki ülkelerde % 42, orta gelirli ülkelerde % 24, orta altı gelir grubundaki ülkelerde % 19 ve az gelirli ülkelerde ise % 6’dır. 1985-2008 yılları arasında dikkati çeken bir durumsa bütün gelir gruplarında yüksekokullaşma oranlarında belirgin bir artış olmakla birlikte orta gelirli ve az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için yüksekokullaşmayı teşvik edecek şekilde çalışmaların yapılması gerektiğidir.

Türkiye’de eğitim düzeyinin gelirdeki etkisi incelendiğinde fert başına ortalama geliri en düşük olan kesimin, okur-yazar olmayanlar ve en yüksek olanların ise yüksek okul ve fakülte mezunu oldukları görülmüştür.¹²⁵

Grafik 5: Yükseköğretimin Kişilerin Gelirlerine Etkisi

Kaynak: Tanrıkulu, s. 8.

Ekonomik refah, sosyal statü ve yaşam kalitesi büyük oranda bireyin istihdam sistemindeki konumuna bağlıdır. Bireylerin istihdama geçişi, toplumdaki konumu ve refah düzeyi ise eğitim düzeyi ile yakından ilişkilidir. Ekonomik kalkınma ve büyüme günümüzde yüksek nitelikli işgücünü gerektirmekte; yüksek nitelikler ise yükseköğretimde kazanılmaktadır. Dünyadaki bu gelişmeler birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yükseköğretime erişim konusunu ön plana çıkarmıştır.¹²⁶

Eğitim yatırımlarının ileriki dönemlerde bireylerin istihdamına ve gelir seviyelerine olumlu iyileşmeler yapmasının yanında bireyde meydana getireceği gelişmeler de vardır.¹²⁷ Eğitim bireyin bütün niteliklerini uyumlu bir biçimde geliştirir. Bireyin kişisel yeti ve becerilerini yükseltir. Sorumluluk duygusuyla donatılmış, bilinçli bir toplumsal varlık yaratır. Bireyi değişken ve çok boyutlu bir

¹²⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2001’den aktaran Taş ve Yenilmez, s. 165.

¹²⁶ Tanrıkulu, s.26.

¹²⁷ Türkmen, 2002, s. 51

yaşama hazır hale getirir. Günümüzde eğitimin önemi her geçen gün artmaktadır. Eğitimin çıtasının yükselmesinden dolayı bireylerin kendi farklılıklarını ortaya koymaları için bir üst eğitimi almaları yani lise mezunu diğer bireylerin önüne geçebilmek için üniversite eğitimini almaları gerekmektedir. Üniversite mezunu bir birey ile lise mezunu bir bireyin kişisel özelliklerinden gelir seviyesine kadar her bakımdan eğitim almışlığın üstünlüğü görülebilmektedir.

3.4.2. Eğitim Yatırımlarının Toplumsal Refaha Etki ve Katkısı

Eğitim yatırımlarının bireysel refaha olan katkıları toplumsal refahın bir yansımasıdır. Eğitim, bireysel gelişmeye katkı yapan en önemli unsur olup; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin temel araçlarından birisidir. Refah konusu toplumun mutluluğu huzuru anlamına gelmesinden dolayı toplumda ekonomik, sosyal ve kültürel her bakımdan olan iyileşmeler de toplumsal refahı artırır. Eğitim de yaşanan ilerlemeler bireylerin orta öğretimden yüksek öğretime geçmeleri toplumsal hayatın da gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar daha çok eğitim ve kalkınma açısından gelişme göstermiştir. Birçok eğitim iktisatçısına göre ekonomik kalkınmanın temel noktası eğitimidir. Eğitim harcamalarının sosyal refaha olan katkılarının ölçülmesi de yoğun uğraşlar gerektirmektedir. Yapılan ölçümler sosyal refahta olan artışlardan daha küçük bir netice yaratabilmektedir. Bunun sebebi ise bazı ölçülemeyen toplumda meydana gelen iyileşmelerdir. Sayısal olarak bir kısmının ölçülebildiği bir kısmının ölçülemediği sosyal refahı arttıran bu iyileşmeler şunlardır: Toplumsal gelirdeki artışlar, daha iyi birey ve halk sağlığında yaşanan gelişmeler, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesiyle daha düşük doğurganlık oranlarının olması, demokratikleşmenin gelişmesi, siyasi istikrarın oluşması, gini katsayısı ve yoksulluk indeksi ile ölçülen yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması, eğitimle birlikte çevre bilincinin de artması ve suç oranlarında düşme gerçekleşmektedir.¹²⁸

Yükseköğretimin sosyal faydasının ölçülmesinde bazı eksik sonuçlara ulaşılabilmesi ihtimaline rağmen hesaplama da iki yöntem uygulanmaktadır. İlk yöntemle göre yükseköğretimin sağladığı ömür boyu kazancın vergiden önceki

¹²⁸ Türkmen, 2002, ss. 4-5.

durumunu yükseköğretimin getirisi olarak düşünen yöntemdir. Bu yöntem yükseköğretimin sosyal getirisinin alt sınırıdır. İkinci yöntemle göre Becker'in ve Denison'un hesaplamalarına dayanarak vardığı üst sınırdır. Denison'un hesaplamalarına göre ABD'de 1929-1957 tarihleri arasında adam başına ortalama gelirin artışı %1.60'dır ve bunun %0.67'si eğitimdeki büyüme ile geri kalandan %0.58'zi bilgidaki ilerlemeyle açıklanabilir. Becker'e göre bu bilgidaki ilerlemeyi de eğitimin bir fonksiyonu sayarsak eğitimin katkısı iki misline çıkabilir. Böylece vergiden önceki sosyal getiri haddi bir kat artar. Bu yaklaşım ise eğitimin sosyal getirisinin yukarı sınırıdır.¹²⁹

Eğitim yatırımlarından olan beşeri sermaye yatırımların getirileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiziki sermaye yatırımlarının getirilerinden daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Örnek olarak verecek olursak Brezilya'nın 1970-1980 yılları arasındaki büyümesinin kaynaklarının tespit edildiği bir çalışmada teknolojik gelişme ve beşeri sermayenin fiziki sermaye ve emeğe göre daha yüksek katkısı olduğu bulunmuştur. Gerçekleşen büyümenin kaynakları yüzdelik paylar olarak fiziki sermaye %19, emek %1.8, beşeri sermaye %24 ve teknolojik gelişme %40 olarak bulunmuştur.¹³⁰ Yapılan diğer bir çalışma eğitim yatırımlarının geri dönüş oranlarının güzel örneklerinden biri olarak tarım sektöründeki verimlilik artışı ile ilgili Jamison ve Lau'nun 1982 yılında yaptıkları çalışmadır. Yapılan analize göre, diğer değişkenler aynı olduğunda, çiftçilerin dört yıllık ilave eğitimlerinin fiziki tarımsal çıktıları yaklaşık %10 artırdığı sonucuna varılmıştır. Yine benzer bir çalışma sonucu, bir yıllık ilave bir eğitim süresinin GSYİH'ya %3'lük bir katkı sağladığı belirlenmiştir.¹³¹

Kruger 1980 yılında yaptığı çalışmayla, eğitim harcamalarına Maliyet-Fayda Analizini uygulayarak sonuçlarını uluslararası tartışmaya açmış ilk araştırmacı olmuştur. Tek ise 1987 yılında yaptığı çalışmayla, Türk yükseköğretim harcamalarına Maliyet-Fayda Analizini uygulayarak, sosyal ve kişisel getiri oranlarını hesaplamıştır. Konuya spesifik açıdan yaklaşılarak okul öncesi eğitime, kadın eğitime ve mesleki eğitime yapılan yatırımların getirisi de birçok iktisatçı

¹²⁹ Akalın, s. 82.

¹³⁰ Erkan Karaarslan, "Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı: 149 Ankara, 2005, s.25'den aktaran Taş ve Yenilmez, s. 172.

¹³¹ Türkmen, 2002, ss. 8-11.

tarafından ele alınmıştır. DPT'nin yayınlamış olduğu Türkmen'nin 2002 yılında yaptığı çalışmayla, uzmanlık tezinde eğitimin ekonomik ve sosyal faydalarını ele almış ve Türkiye'de eğitim harcamalarına Maliyet-Fayda Analizi uygulanarak yatırımların geri dönüş oranları hesaplanmıştır. Konuyla ilgili bir diğer çalışma da Özgür'ün 2005 yılında Türkiye'de eğitim yatırımlarının geri dönüşü ile ilgili yapmış olduğu çalışmadır. Tüm bu çalışmalar, eğitime yapılan yatırımın, bilginin üretilmesi ve yayılması yoluyla daha büyük bir ekonomik kalkınma hızının yakalanmasındaki rolünü somut olarak ortaya koymaktadır.¹³² Eğitimin amaçları dikkate alındığında sosyal ve ekonomik kalkınma ile eğitim arasında doğrudan bir etkileşimin varlığı kendiliğinden görülür. Bundan dolayı eğitim, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak çaba ve umutları olan kalkınmalarının gelişmesinde ve alt gelir gruplarındaki sosyal katmanları üst gelir düzeyine yükselterek ulusal gelirin dengelenmesine de yardımcı olmaktadır.

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, toplumsal ve bireysel refah düzeyinin artması, doğa ve insan kaynaklarının etkili bir şekilde geliştirilmesine ve değerlendirilmesine bağlıdır. Bu çerçevede iyi yetiştirilmiş insan kaynağımız, giderek dünyaya daha fazla açılan ülkemizin rekabet gücünün artmasını sağlayacaktır. Genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde, insana yapılan yatırım en verimli yatırım olarak görülerek, hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, 1963 yılından bu yana her beş yılda bir hazırlanan kalkınma plânları ve bu plânların uygulama dilimleri olan yıllık programlar yapılmakta, tüm sosyal ve ekonomik sektörlerin yanında yüksek öğretim sektörü de plânlanmaktadır. Plânlı dönemde eğitim seviyesi ve kalitesinin yükselmesiyle birlikte, ülkenin ekonomik ve sosyal düzeyi hızla yükselmiş bulunmaktadır. Plânlı dönemde eğitim göstergelerinde kaydedilen önemli gelişmelere kısaca bakılırsa; okuma yazma oranının 1960'da yüzde 39,5 iken 2001'de 86,6'ya, yüksek öğretimdeki öğrenci sayısının 1961'de 61.000 iken 2001'de 1.664.000'ne, öğretim elemanı sayısının 1961'de 4.071 iken 2002'de 70.012'ye yükselmiştir. Toplam fakülte, enstitü ve yüksek okul sayısının 1960'da 49 iken 2002'de 1.667'ye, üniversite sayısının 1960'da 7 iken 2002'de

¹³² Taş ve Yenilmez, s. 173.

77'ye, yüksek ğretim okullaşma oranının 1961'de yüzde 4,1 iken 2001'de yüzde 28,7'ye yükseldiği görülecektir.¹³³

Eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim incelendiğinde yapılan çalışmalar da ortaya çıkan en önemli husus; eğitimin, başka bir ifadeyle beşeri sermayenin hangi mekanizmalarla ekonomik büyümeyi tetiklediğidir. Bu konu özellikle içsel büyüme modellerinde teorik ve uygulamalı olarak incelenme alanı bulmuştur. Bu modele göre işgücü, sermaye, toprak gibi geleneksel üretim faktörleri azalan getiriye sahip olmalarından dolayı büyümenin dinamizmini oluşturamamakta ve artan getiriye sahip olan "bilgi" toplam faktör verimliliği çerçevesinde büyümenin sürükleyici gücü olmaktadır. Bu modelde "bilgi"nin kaynağını araştırma geliştirme ve teknolojik yenilikler ile beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, başka bir ifadeyle eğitim oluşturmaktadır. Eğitim ve sürdürülebilir büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya ve İsveç'te toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısının sermaye birikimi ve istihdamın katkısından daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır. Türkiye'nin ise 1972-2003 döneminde zayıf bir büyüme ve verimlilik artışı performansı sergilediği ve dolayısıyla beşeri sermayenin nitelik olarak geliştirilmesinde dünyadaki konumunun oldukça yetersiz kaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Tablo 16'da bu durum görülebilmektedir.¹³⁴

¹³³ Yılmaz Tuna, "Kalkınma Planlarında Yükseköğretim", **Milli Eğitim Degrisi**, Sayı 160, 2003, s.25.

¹³⁴ şeref Saygılı, ve diğerleri, **Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme**, İstanbul, 2005'den aktaran, Tanrıkulu, s. 6.

Tablo 16: Bazı OECD ülkelerinde Büyümenin Kaynakları (%)

Ülkeler	Dönem Aralığı	Milli Gelir Artışı	Sermaye Birikiminin Katkısı	İstihdamın Katkısı	Toplam Faktör Verimliliğinin Katkısı
ABD	1970-2000	3,1	33,8	40,5	25,1
Kanada	1970-2000	3,2	30,4	49,0	18,7
Japonya	1970-2000	3,5	62,2	12,2	26,0
Belçika	1970-2000	2,6	36,8	5,8	57,0
Danimarka	1970-2000	2,5	23,5	14,4	61,7
Finlandiya	1970-2000	3,1	30,0	0,4	69,3
Fransa	1970-2000	2,6	44,7	-8,0	63,2
Almanya	1970-2000	1,7	52,7	-15,9	64,2
İtalya	1970-2000	1,6	55,4	9,5	35,3
İsveç	1970-2000	2,2	29,9	4,9	63,5
Türkiye (1)	1972-2000	4,1	69,2	19,5	11,3
	1972-2003	3,9	68,0	17,9	14,1

Kaynak: Tanrıku, s. 6.

3.5. TÜRKİYE ÖZELİNDE SOSYAL FAYDA-MALİYET ANALİZİ VE YÖK ÖRNEĞİ (2002-2006-2010)

Geçmişten günümüze kadar eğitimin ekonomik ve sosyal kalkınma ile yakından ilişkili olduğuna dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Eğitimin bireylere ve topluma olan faydaları yanında onlara çeşitli maliyetler de yüklediği kuşkusuzdur. Eğitimin bireylere ve topluma ne kadar fayda sağladığını ölçmek için fayda maliyet analizi ışığı altında özel ve sosyal getiri oranlarından faydalanılmaktadır. Özel ve sosyal getiri oranlarının hesaplanması topluma eğitim aşamalarında uygulanacak programlara dair yön gösterecektir.

3.5.1. Araştırmanın Amacı

Yükseköğretime yapılan yatırımların bireysel ve toplumsal faydalarının ölçülmesi ve eğitimin öneminin anlaşılması bakımından yapılan çalışma önem arz etmektedir. Çalışmada yüksek öğretime devam etmenin bireye ve topluma olan maliyetleri ve getirileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla özel ve sosyal

dönüş oranları hesaplanarak, DPT'nin 2002 yılında yaptığı ve 1987-1994 yılı verilerinden faydalanarak ortaya koyduğu sonuçlar ile karşılaştırılma yapılacaktır. Çalışma da yüksek öğretimin önemi vurgulanırken bireylerin liselerarası seçimlerinin de kendi arasında değerlendirilmesi yapılacaktır. Dolayısıyla çalışmanın amaçları arasında meslek lisesi ve genel liselerin karşılaştırılmasına da yer verilecektir. Özet olarak çalışma da eğitimin katkılarını somut olarak kanıtlayabilmek zor olsa da veriler ışığında somutlaştırılabileceğimiz bazı ampirik bulgular politika önermesi geliştirmeye yardımcı olacaktır.

3.5.2. Araştırmada Kullanılan Veri Tabanı

Çalışmanın uygulama bölümünde faydalandığımız formül için mezun olunan eğitim kademeleri itibariyle kişilerin gelirleri, çeşitli eğitim kademeleri için kamunun ve bireylerin yaptığı harcamalar gibi verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada kullanılan eğitimin kamu maliyeti verilerine DPT veri tabanlarından, eğitime yapılan özel harcamalar TÜİK veri tabanlarından, öğrenci sayılarına ise ÖSYM veri tabanlarından erişilmiştir. Gelir elde eden bireylerin eğitim durumuna göre yıllık ortalama gelirleri; 2002 yılı için Hanehalkı Bütçe Anketinden, 2006- 2010 yılları için ise Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir.

Özel ve sosyal getiri oranlarına dair daha önce DPT uzmanlarından Fatih Türkmen bir çalışma yapmıştır. Onun çalıştığı yıllar 1987-1994 yıllarıdır. Bu çalışmada 2002-2006 ve 2010 yıllarına ait verilerden yararlanılarak özel ve sosyal dönüş oranlarına ulaşılmıştır. Dönüş oranları formüllerindeki istenen bilgilere bazı yollarla ulaşılmıştır. Ortalama kamu maliyeti ve ortalama özel harcama sonuçlarına; toplam kamu maliyeti ve toplam özel harcama verilerinin öğrenci sayılarına bölünmesiyle ulaşılmıştır. Ortalama gelir verisine ise; yıllık toplam gelir verisi (TÜİK veri tabanlarında elde edilen işgücü istatistikleri veri tabanından) eğitim durumuna göre istihdam edilen kişi sayısına bölünerek elde edilmiştir.

3.5.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Değişkenlerin Tanımı

Bu çalışma da eğitimin katkısını ölçmek amacıyla fayda maliyet analizi yardımıyla bireysel ve sosyal dönüş oranı formüllerinden faydalanılmıştır. Özel ve sosyal getiri oranlarının hesaplanmasında kullanılacak olan kısa yol metotları DPT tarafından yapılan uzmanlık tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Türkiye’de bireylerin eğitim seviyeleri ile gelirlerinin kıyaslanarak eğitim seviyelerinin geri dönüş oranlarının hesaplanmasında kullanılan formül daha önce de incelendiği gibi burada hatırlatılacaktır. Özel dönüş oranını ve sosyal dönüş oranını hesaplarken yararlanılacak formüller şu şekildedir.

$$\text{Özel Dönüş Oranı (Rp)} = \frac{W_{\text{Uort}} - W_{\text{Sort}}}{t * (W_{\text{Sort}})}$$

* $(W_{\text{Uort}} - W_{\text{Sort}})$ = Üniversite mezunu ile lise mezunu bireylerin ortalama gelirleri arasındaki fark * t =Eğitimin beklenen süresi

* W_{Sort} = Lise mezunu bireyin ortalama geliri

$$\text{Sosyal Dönüş Oranı (Rs)} = \frac{W_{\text{Uort}} - W_{\text{Sort}}}{t * (W_{\text{Sort}} + C_{\text{Uort}})}$$

* C_{U} = Üniversite eğitiminin direkt maliyetleri(harç, kitap ücretleri gibi)

Özel ve sosyal dönüş oranlarının hesaplanmasında kullanılan formülde okul süresi lise aşamasında 2002-2006 yılları için 3 yıl, 2010 yılı için 4 yıl, üniversitelerde 5 yıl, ilköğretim de 8 yıl olarak alınmıştır.

3.5.4. Analitik Bulgular

Fayda maliyet analizi yardımıyla 2002-2006 ve 2010 yılları verileriyle elde edilen bireysel ve sosyal dönüş oranları ayrı başlıklar halinde aşağıdaki şekilde analiz edilmiştir.

3.5.4.1. 2002 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları

2002 yılı verileriyle oluşturulmuş dönüş oranları Tablo 17’de verilmiştir. Toplam maliyet verilerine ulaşmada Ek 3 ve Ek 4 verilerinden yararlanılmıştır.

Tablo 17: 2002 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları

ÖĞRENİM DURUMU	KİŞİ SAYISI	YILLIK GELİR (TL)	ORTALAMA GELİR (TL)	ÖZEL DÖNÜŞ ORANI	TOPLAM MALİYET	SOSYAL DÖNÜŞ ORANI
BİR OKULU BİTİRMEYEN	1.282	3.089.620	2.410			
İLKÖĞRETİM	10.028.000	36.822.816.000	3.672	0,065	71	0,064
GENEL LİSE	1.956.000	12.543.828.000	6.413	0,249	125	0,241
MESLEK LİSESİ	1.484.000	10.907.400.000	7.350	0,334	255	0,312
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	2.102.000	24.217.142.000	11.521	0,159	256	0,153

Kaynak: Gelir elde eden bireylerin eğitim durumuna göre yıllık ortalama gelirleri Hanehalkı Bütçe Anketinden elde edilmiştir. Hane Halkı Araştırması Sonuçları, TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğünün 13.01.2012 VE b.22.1.TÜİ-1-13-07-03-622-02 sayılı yazı ekiyle bizzat elde edilmiştir. Öğrenim durumuna göre kişi sayısı verilerine TÜİK veri tabanlarından ulaşılmıştır. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5 (05.05.2011)

2002 yılı verilerine göre özel ve sosyal dönüş oranları incelendiğinde meslek lisesi ve genel liselerin dönüş oranlarının üniversite dönüş oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonucun 2 nedeni olabilir. İlk neden olarak 2000-2001 yılları kriz yıllarıdır ve krizden çıkmış bir ülkenin bireylerinin gelecekte beklenenleri olumsuzdur ve kısa sürede hayata atılmak için ve bir meslek sahibi olmak için meslek liselerine yönelme artmış olabilir ve üniversite taleplerinde bir azalma gerçekleşmiş olabilir işte o yüzden üniversite eğitimin dönüş oranında bir azalma meslek lisesi ve genel liselerin dönüş oranında bir artma gerçekleşmiş olabilir. Dikkat edilirse meslek lisesinin dönüş oranları genel lisenin dönüş oranlarından daha fazladır. Bu sonucun ikinci nedeni olarak meslek liselerine yönelik olumlu çalışmaların yapılmasıdır. 1998 yılında meslek liselilerin seçtikleri bölüme girmelerini kolaylaştıracak katsayı farklılaşmasının uygulamaya geçmesi sağlanmıştır. Daha sonra ise 2001 yılında yapılan bir düzenleme ile mesleki ve teknik

ortaöğretim kurumlarından mezun olanlara kendi alanlarının devamı niteliğinde olan meslek yüksekokullarına sınavsız geçiş imkânının sağlanmasıdır. Meslek liselilerin üniversiteye sınavsız geçmesini sağlayacak bu çalışmaların yapılmış ve 2002 yılında bu yönde kanun çıkarılmıştır. Bu nedenlerle meslek liseleri, o yıllarda bir grup öğrenciye ve onları yönlendiren ailelerine cazip gelip bizi bu sonuca götürmüştür.

3.5.4.2. 2006 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları

2006 yılı verileriyle oluşturulmuş dönüş oranları Tablo 18’de verilmiştir. Bu sonuçlara ulaşmayı sağlayan veriler Ek 5 ve Ek 6’da verilmiştir.

Tablo 18: 2006 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları

ÖĞRENİM DURUMU	KİŞİ SAYISI	YILLIK GELİR (TL)	ORTALAMA GELİR (TL)	ÖZEL DÖNÜŞ ORANI	TOPLAM MALİYET	SOSYAL DÖNÜŞ ORANI
BİR OKULU BİTİRMEYEN	1.286	5.100.276	3.966			
İLKÖĞRETİM	9.294.000	58.589.376.000	6.304	0,074	104	0,072
GENEL LİSE	2.121.000	19.778.325.000	9.325	0,160	135	0,156
MESLEK LİSESİ	1.949.000	18.197.813.000	9.337	0,160	378	0,151
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	2.648.000	39.370.464.000	14.868	0,118	335	0,114

Kaynak: Gelir elde eden bireylerin eğitim durumuna göre yıllık ortalama gelirleri; Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğünün 13.01.2012 VE b.22.1.TÜİ -1-13-07-03-622-02 sayılı yazı ekiyle bizzat elde edilmiştir. Öğrenim durumuna göre kişi sayısı verilerine TÜİK veri tabanlarından ulaşılmıştır. [http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5\(05.05.2011\)](http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5(05.05.2011))

2006 yılı sonuçlarına baktığımızda yine meslek liseleri ve genel liselerin dönüş oranlarının üniversitelerden daha yüksek olduğu görülmekle birlikte iki lise türünün dönüş oranları özel dönüş oranında birbirine eşit sosyal dönüş oranında genel liseler daha yüksek çıkmıştır. Bu sonucun nedeni ise meslek liselerinin maliyetinin genel liselerden daha yüksek olmasıdır. Bu sonuçların ortaya çıkmasında

1998 ve 2002 yıllarında MYO'na yönelik yapılan iyileştirme çalışmalarının etkisinin görülmesidir.

3.5.4.3. 2010 Yılı Verilerine Göre Dönüş Oranları

2010 yılı verileriyle oluşturulmuş dönüş oranları Tablo 19'da verilmiştir. Bu sonuçlara ulaşmayı sağlayan veriler Ek 7 ve Ek 8'de verilmiştir.

Tablo 19: 2010 Yılı Verilerine Göre Özel Ve Sosyal Dönüş Oranları

ÖĞRENİM DURUMU	KİŞİ SAYISI	YILLIK GELİR (TL)	ORTALAMA GELİR (TL)	ÖZEL DÖNÜŞ ORANI	TOPLAM MALİYET	SOSYAL DÖNÜŞ ORANI
BİR OKULU BİTİRMEYEN	1.341	6.267.834	4.674			
İLKÖĞRETİM	9.127.000	73.819.176.000	8.088	0,091	160	0,088
GENEL LİSE	2.121.000	23.318.274.000	10.994	0,090	231	0,087
MESLEK LİSESİ	2.059.000	25.521.305.000	12.395	0,133	294	0,128
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	3.553.000	72.790.311.000	20.487	0,172	445	0,165

Kaynak: Gelir elde eden bireylerin eğitim durumuna göre yıllık ortalama gelirleri; Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğünün 13.01.2012 VE b.22.1.TÜİ -1-13-07-03-622-02 sayılı yazı ekiyle bizzat elde edilmiştir. Öğrenim durumuna göre kişi sayısı verilerine TÜİK veri tabanlarından ulaşılmıştır. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5(05.05.2012).

2010 yılı dönüş oranlarına baktığımızda meslek liselerinin dönüş oranları burada da genel liselerden yüksek olmakla birlikte üniversitelerin dönüş oranları meslek liseleri dönüş oranından daha yüksektir. Bu sonucun nedeni de yıllar itibariyle üniversiteyi bitiren kişilerin gelirlerinde meydana gelen artış meslek lisesi ve genel liselere oranda daha fazla olmuştur ve üniversite talebi gittikçe artmıştır.

3.5.5. Ampirik Bulgular ve DPT Sonuçlarının Karşılaştırılması

DPT uzmanlarından Fatih Türkmen 1987-1994 yılı verilerini kullanarak bu yılların dönüş oranlarını bulmuştur. Bizim çalışmamızda ise 2002-2006-2010 yılları

verileri kullanılarak dönüş oranları hesaplanmıştır. Tablo 20’de bu iki çalışmanın sonuçları karşılaştırılmıştır.

Tablo 20: DPT Ve Tez Sonuçlarının Karşılaştırılması (Sosyal Dönüş Oranı: SDO, Özel Dönüş Oranı: ÖDO)*

	DPT				TEZ SONUÇLARI					
	1987		1994		2002		2006		2010	
	ÖDO	SDO	ÖDO	SDO	ÖDO	SDO	ÖDO	SDO	ÖDO	SDO
Bir Okulu Bitiremeyen										
İlköğretim	0,080	0,058	0,086	0,073	0,065	0,064	0,074	0,072	0,091	0,088
Genel Lise	0,087	0,066	0,189	0,157	0,249	0,241	0,160	0,156	0,090	0,087
Meslek Lisesi	0,088	0,061	0,081	0,044	0,334	0,312	0,160	0,151	0,133	0,128
Yüksek Okul ve Fakülte	0,276	0,117	0,265	0,190	0,159	0,153	0,118	0,114	0,172	0,165

Tablo 20’de 2002 yılında DPT tarafından yapılan ve 1987-1994 yıllarına ait özel ve sosyal dönüş oranları ve bu çalışmada yapılan 2002-2006-2010 yıllarına ait özel ve sosyal dönüş oranları verilmiştir. Yıllar itibariyle incelendiğinde oranlardaki fark görülebilir. 1987-1994 yıllarında hem özel hem de sosyal dönüş oranında yüksekokul ve fakülte, meslek lisesi ve genel liselerden daha yüksek bir orana sahiptir. 2006 yılında genel lise ve meslek liselerinin özel dönüş ve sosyal dönüş oranları birbirine yakındır. 2010 yılı incelendiğinde özel ve sosyal dönüş oranlarında yüksek okul ve fakültelerin oranı 1987 ve 1994 yıllarındaki gibi liselerin getirisinden kısmen daha yüksek çıkmıştır. Bu yükselmeye üniversite mezunu bireylerin elde ettiği gelirdeki yükseklik etkilidir. Refah artışını etkileyen bu uygulamaların sonucun

* 1987-1994 sonuçları DPT yayınlarından Türkmen’nin 2002 yılında yaptığı çalışmadan alınmıştır. 2002-2006-2010 yılı sonuçları tez sonuçlarımızdır. Ancak 2002 yılı verilerinin tanım farklılığına bağlı olarak 2002 yılı sonuçları karşılaştırmalarda dikkate alınmamıştır.

da yükseköğretimin bireylere ve topluma olumlu yansıması şeklinde değerlendirilecek bu oranlar yükseköğretimde liselerden daha yüksek çıkmıştır.

Bu sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki yönetim ve toplum iradesindeki algı farklılığı zaman zaman istenen potansiyel katkının sağlanmasını engellemiştir. Nitekim yetenekli öğrencilerin üniversitelerde erişebilecekleri yerler, meslek yüksek okulları içinde yer alan imam hatip lisesi gerçeğinden hareketle, siyasi kaygı ve manipüle temelli politikalar sonucunda kısmi kayıpların doğduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye gerçekleri ile okullaşma sürecine yönelik stratejilerden beklenen sosyal fayda yeterince sağlanamamıştır. Diğer bir deyişle siyaset kurumlarındaki uzlaşmazlık Türk toplumuna dolaylı bir şekilde sosyal bir maliyet yaratmıştır denebilir.

SONUÇ

Türkiye’de 1933 yılında İstanbul Üniversitesi’nin kurulması ile yükseköğretime ilk adım atılmıştır. Bu tarihten itibaren üniversitelerin işleyişine yön verecek çeşitli yasalar çıkarılmış ve bu tarihten itibaren üniversite sayıları artmaya başlamıştır. Üniversite sayısındaki belirgin artış ise 1982 ve 1992 yıllarında olmuştur. 1981 yılında YÖK kurulmuştur. YÖK’ün kurulmasında etkili olan en önemli faktörlerden biri yüksek öğretim talebinin hızla artmasıdır. Bir diğer önemli faktör ise üniversitelerde yaşanan sorunlar ve bu sorunların aşılamaı üniversite kurumunun kendi içerisinde parçalanmaya yönelmesidir. YÖK kurulduktan sonra üniversiteler tek bir çatı altında birleşmiş ve kurulduğu yıldan günümüze kadar altı başkan ile yönetilmiştir. YÖK kurulduktan sonra üniversite sayısı on dokuzdan yirmi yediye, fakülte sayısı yüz on altıdan yüz yetmişe yükselmiştir. YÖK kanunu ile vakıf üniversitelerinin de kurulmasına zemin hazırlanmıştır. Vakıflarca kurulacak yüksek öğretim kurumlarına mali kolaylıklar sağlanmıştır. Bu anlamda yapılan teşvikler ile kurulan ilk vakıf üniversitesi 1984 yılında Bilkent Üniversitesi olmuştur. YÖK’ün kurulmasında sonra üniversite talebi artarak devam etmiştir. Bu üniversite sayısının daha da artmasını sağlamıştır. Üniversite ve öğrenci sayısının artması öğretim elemanı sayısının da artmasını gerek kılmıştır. Bu amaçla 1996 yılında öğretim elemanı yetiştirme programları uygulanması için bir kurul oluşturulmuştur. Öğretim elemanı yetiştirmeye verilen önem her geçen yıl daha da artmıştır. Öğretim elemanı yetiştirmek için yapılan bir diğer uygulama öğretim elemanı olacak bireyleri yurtdışına yöneltme olmuştur. 1991 yılında KPDS uygulanmaya başlanmıştır. Üniversite talebini karşılama için yapılan bir diğer uygulama ikinci öğretimi başlatmak olmuştur. Bu amaçla ikinci öğretime ilk öğrenciler 1992-1993 öğretim yılında alınmıştır. Öğrencilerin talebini karşılamada başvuru alan diğer uygulama açık öğretim sisteminin uygulanmasıdır. Meslek yüksek okullarında yapılan faaliyetlerle öğrencilerin meslek edinmeleri için yönlendirme yapılmıştır. Bu amaçla MYO’ların sayıları artmıştır. 2002 yılında 438 aktif MYO bulunmaktadır. 1998 yılında katsayı farkı getirilmesiyle MYO öğrencileri farklı bir alanı seçememeleri nedeniyle olumsuz etkilenmişlerdir. 2001 yılında ise MYO öğrencilerine ön lisans bölümlerine sınavsız geçiş olanağı sağlanmıştır.

Avrupa ülkeleri ile Türkiye'deki üniversiteler arasındaki kalite farklılıklarını ortadan kaldırmaya yönelik yapılan en önemli girişim 1999 yılında Bologna bildirisi'dir. Türkiye bu sürece 2001 yılında resmi olarak katılmıştır. 2005-2006 yılından itibaren Bologna sistemi aktif olarak uygulama alanı bulmuştur. Bu amaçla Avrupa Kredi Transfer Sistemi uygulaması olarak öğrencilerin sürece aktif katılımı sağlanarak Avrupa düzeyinde ilke ve esaslara, kalite düzeyine gelmesi için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

Üniversitelerin varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bir takım gelirlere ihtiyaçları vardır. Bu çalışmada yüksek öğretimin tamamı incelendiğinde devlet üniversitelerine ve vakıf üniversitelerine ayrılan gelir kaynaklarının azlığı dikkat çekmektedir. Gelir kaynaklarını arttırma düşüncesi kalitenin yükselmesinin amaçlanmasıdır. Var olan kaynakların artırılması yanında bu kaynakların verimli ve etkin şekilde kullanılması gerekmektedir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yüksek öğretim ile ilgili maddesinde yer aldığı gibi Yükseköğretim Kurulu kısa ve uzun vadeli planlar hazırlayıp üniversitelere tahsis edilen kaynakların bu plan ve programlar çerçevesinde etkili bir biçimde kullanılmasını sağlayacak denetim ve gözetimi yapmak durumundadır. Burada dikkati çeken husus Yükseköğretim Kurulunun, her şeyden önce kalkınma plan ve programlarına uygun olarak yükseköğretim ana stratejik planını hazırlayarak hedeflerini ortaya koyması yasal bir yükümlülüktür. Yükseköğretim Kurulu planı hazırlarken şu konuları dikkate almalıdır: Üniversitelerin ileriki yıllarda çağdaş üniversite olabilmesi için nasıl bir üniversite modelinin uygulanması gerektiği, yükseköğretim okullaşma oranının nereye kadar ulaşması gerektiği, yükseköğretim öğrenci sayısının ne kadar olacağı hangi sayıya kadar ulaşabileceği belirlenmelidir.

Kaliteli eğitimin verilmesi için öğretim üyesi yetiştirme programlarının geliştirilmesi için ne gibi uygulamaların olması gerektiği ve öğretim üyesi sayılarının belirlenmesi gereklidir. Talebi olan ve olmayan programları belirleyip hizmet arzını ona göre ayarlamak gerektiğine dair kararın verilmesi, araştırma projelerinin geliştirilmesinde uyulması gereken modelin ne olması gerektiği, öğrenci başına düşen kapalı alanların kaç metre kare olması gerektiğini ve kütüphane, sosyal tesis, yurt gibi sorunların nasıl çözüme kavuşturulacağını belirlenmesi önemlidir. Bütün

bunları gerçekleştirmek için üniversitelere nasıl bir finansman modelini uygulanabileceğini; öğretim üye ve elemanlarına uygulanacak ücret politikasının nasıl olacağını ve üniversitelere ilişkin diğer sorunlar ile sorunların çözümü için hangi yolların izleneceğini belirleyerek ana stratejik planı hazırlamaları gerekir. Yükseköğretim Kurulunun sözü edilen şekilde plan ve programlarını hazırlayabilmesi için üzerinde olan iş yükünün üniversiteler arasında paylaştırılması ve esas görevi olan planlama ve programlama görevlerini sağlıklı bir şekilde yapması gerekmektedir. Bu bakımdan yeni yükseköğretim kanunu hazırlanırken, burada sözü edilen hususlara özellikle dikkat edilmesi gerekir. Yani böylece Kurul, esas olarak yapması gereken konulara dönmüş ve üniversiteler de daha bağımsız hale gelmiş olacaktır. Kurula burada düşen görev kaynakların plan ve programlar çerçevesinde yeterli ölçüde aktarılması ve kullanılmasına özen göstermek ve üniversitelere yol gösterici olması gerekmektedir. Çalışmamızda incelendiği gibi 2002-2010 yılları arasında yüksek öğrenimden bütçeye ayrılan pay oldukça düşük kalmıştır. 2010 yılında bu oran %0,91 olarak oldukça düşük kalmıştır. Eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan harcamalar incelendiğinde Türkiye OECD ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Türkiye'nin yükseköğretimde öğrenci başına yaptığı harcama yıllık 4.648\$ iken OECD ülkelerinin yaptığı ortalama harcama 12.336\$ olmuştur.

Bu çalışmada; analiz sonuçları olan Tablo 20'den bir bütün olarak görüleceği gibi 2006 yılı öğretim sürecindeki niteliksel değişimi dikkate alacak şekilde sütunda yer alan oranlar karşılaştırılmıştır. Buna göre 2006 yılı itibariyle ilköğretimdeki yaygınlaşmanın gelir etkisi (özel dönüşüm oranı üzerinden) gelir etkisi 0,074 iken genel ve meslek liselerindeki eğitimin özel dönüşüm oranı üzerindeki etkisi 2,6'dır. Bu durum liseleşmenin yarattığı önemli bir refah olgusu olarak değerlendirilebilir. Yüksekokullaşmanın yarattığı özel dönüşüm oranında ise %26 düzeyinde bir azalma görülmektedir. Buna göre Türkiye'de yüksekokullaşmayla paralel bir refah artışından söz etmek mümkün değildir. 2010 yılı değerlendirildiğinde ilköğretimin yaygınlaşma etkisine bağlı olarak 0.091 iken genel liseleşmenin yarattığı özel dönüşüm oranının değişmediği görülmektedir. Ancak meslek liselerinin özel dönüşüm oranında ise 0.31'lik bir artış görülmektedir. Buna göre Türkiye'de genel liseleşme yerine meslek liselerinin eğitimi stratejik olarak daha önemli bir sonuç doğurmuştur.

Yüksekokullaşmanın genel liselere göre özel dönüşüm oranındaki etkisi % 47 bir artışla açıklanabilir. Bu durum genel liselerden yüksekokullaşmaya geçişin önemini ifade edebilir. Ayrıca eğitimin niteliğindeki değişme paralelinde sosyal dönüşüm oranı değerlendirildiğinde ilköğretimin yaygınlaşma etkisine bağlı olarak sosyal dönüşüm oranının 0.072 iken genel liseleşmenin yarattığı sosyal dönüşüm oranı 2.16'dır. Bu oran meslek liselerinde ise 2.09'dur. Yüksekokullaşma sürecinde de 0.27 bir azalma söz konusudur. Burada yüksekokullaşma temelli sosyal dönüşüm oranındaki azalma ağırlıklı olarak açık öğretim fakültelerinin yaygınlaşması ve mevcut fakültelerin kontenjanlarının arttırılmasıyla açıklanabilir.

Çalışmanın amacı açısından 2006 ve 2010 yılı dönemler itibariyle karşılaştırıldığında ilköğretimin yaygınlaştırılması sürecine bağlı olarak özel dönüşüm oranında %22' bir artış genel liseleşme eğitiminde ise, % 44 azalış; meslek liselerinde ise % 17 bir azalma söz konusu iken yüksekokullaşma açısından % 45 bir artış görülmektedir. Yine dönemler arası karşılaştırma açısından 2006-2010 yılı her bir eğitim grubu açısından ele alındığında sosyal dönüşümdeki değişim ilköğretimde % 22 artış; genel lisede % 45 azalış meslek liselerinde % 16 azalış, yüksekokullaşmada ise % 39 artış görülmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında (1987-1994-2002 yılları 2006-2010 dönemi ile tanım farklılığından dolayı karşılaştırılamamıştır.) Türkiye'deki eğitimin niteliksel dönüşümü, özel dönüşüm oranı ve sosyal dönüşüm oranları arasındaki farklılıklar bağlamıyla ele alınırsa, ilköğretimin yaygınlaşması (ÖDO ve SDO artış % 22) refah yaratma olgusunu olumlu etkilerken; genel lise (ÖDO ve SDO'daki değişme % 44 azalış) ve meslek liselerinin (ÖDO ve SDO'daki değişme % 17 azalma) eğitimle paralel bir refah yarattığını söylemek oldukça zordur. Yüksekokullaşma süreci dikkate alındığında dönemlere göre özel dönüşüm oranındaki artış % 45 iken sosyal dönüşüm oranındaki artış ise % 39'dur. Buna göre özellikle genel ve meslek liselerinin istihdam sürecinde nitelikli ücret farklılığı yaratmamış olması oldukça dikkat çekici bir husustur. Bu sonuçta bir kısım nitelikli öğrencilerin üniversiteye yerleşememe kaygısıyla (ÖSYM'nin üniversitelere öğrenci yerleştirme katsayılarını farklılaştırma uygulaması) genel liselere yönelmiş olmaları; genel liselerin de kalabalıklaşma etkisiyle eğitim seviyesinin düşmesi önemli bir etken olabilir. Ayrıca yüksekokullaşma oranındaki artışla eğitimin niteliğindeki

artışın paralel bir şekilde gelişmemesi katlanılan sosyal maliyetle (ÖDO'daki artış %45 SDO'daki artış %39) paralel bir refah yaratmamıştır denebilir. Dolayısıyla Türkiye'deki eğitim sisteminin okullaşma düzeyiyle verimlilik etkisini birlikte değerlendirdiğimizde beklentilerle paralel bir sonuç doğduğunu söylemek oldukça zordur.

Bu istikrarsızlık, temelde, ülkemizdeki milli eğitim yüksek öğretim stratejisi oluşturmadaki başarısızlıklarla, milli iradeyi temsil gücü ile yönetim erkindeki uyuşmazlıklarla, siyasi kurumlarının kendi içindeki uzlaşmazlıkların toplum iradesinde yarattığı algı farklılıkları ile açıklanabilir. Bu açıdan politika başarısızlığı zaman zaman eğitim- öğretim üzerinden beklenen potansiyel katkının sağlanmasını engellemiştir. Nitekim, eğitim öğretim dönemlerinin yakın tarihi incelenirse, her sosyal kesimden veya her bir orta öğretim kurumlarından yüksek öğretime gelebilecek yetenekli öğrencilerin erişebilecekleri yerlerde bulunamamasına yol açan politik tasarruflar uygulamaya konulmuştur. Örneğin meslek yüksek okulları içinde yer alan imam hatip lisesi gerçeğini esas alan siyasi kaygılardan hareketle yüksek öğretimi esas alan temelli politikaların önemli kayıplar doğurduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye gerçekleri ile okullaşma sürecine yönelik stratejilerden beklenen sosyal fayda yeterince sağlanamamıştır. Diğer bir deyişle siyaset kurumlarındaki uzlaşmazlık Türk toplumuna dolaylı bir şekilde sosyal bir maliyet yaratmıştır denebilir.

Özetle, yükseköğretimde meydana gelen talep artışı; ekonomik ve sosyal kalkınmada beşeri sermayenin ve dolayısıyla eğitimin ve özellikle de üniversite öğretiminin rolünün daha da iyi anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Ülkemiz de genç nüfusun potansiyelini dikkate aldığımızda yükseköğretim, istihdamın niteliksel dönüşümünü sağlayacak stratejik bir boyuta, eğitim şuraları aracılığıyla tartışılarak bir devlet politikası niteliğine kavuşturulmalıdır. Dolayısıyla en egemen üretim faktörü olan bilgi teknolojileri, yenilik yaratma ve bilgiyi kullanma yöntemleri ile öğrenim düzeyi doğrudan ilişkili olup bir toplumun refah yaratabilmesinin en temel potansiyel gücüdür. Bu gücün ana kaynağı da nitelikli ara elaman yetiştirme ve bilgi üreten üniversiteleşmedir. O halde Türkiye'nin en öncelikli konusu, milli eğitim reformu ve yüksek öğretim stratejisini yeniden oluşturmaktır.

KAYNAKÇA

Akalın, Güneri. **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.

Aktan, Coşkun Can. **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, İzmir, 2008.

Aktan, Coşkun Can ve Tarık Vural. **Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri**, SPK Yayınları, Ankara, 2006.

Aktan, Coşkun Can ve Mustafa Sakal, **Fayda-Maliyet Analizi**.
http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/fayda/fayda-maliyet1.htm
(14.05.2011).

Andris, Barblan. **Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society**, Bononia University, 2008'den aktaran Talip Küçükcan ve Bekir Gür. “Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz”, SETA Yayınları, Ankara, 2009.

Arrow, Kenneth Joseph. **The Organization of Economic Activity: Issue Pertinent to The Choise of The Market Versus Nonmarket Allocation**, Government Printing Office, Washington, 1962'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Ata, Ahmet Yılmaz. **Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

Becker, Garry. **Human Capital, Second Edition**, New York, 1975'den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Blaug, Mark. **Economics of Education**, London, 1972'den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Blaug, Mark. "Human Capital Theory", **Journal of Economic Literature**, Volume XIV, 1976, ss. 200-234'den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Boston and Massachusetts, **Imitation to Innovation, The Dynamics of Korea's Technological Learning**, Harvard Business School Pres, 1997'den aktaran Fatih Türkmen, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Ankara, Eylül 2002.
<http://ekutup.dpt.gov.tr>. (08.02.2010)

Coase, Ronald. "The Nature of The Firm", **Economica**, Cilt: 4, Sayı: 13-16, 1992, ss. 386-405, **The Rise Of Big Business**. (Der. B.E. Supple), New York, 1937, ss. 111-130'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Commans, John Rogers. "Institutional Economics", **American Economic Review**, Cilt: 21, 1931, s. 649'dan aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Commans, John Rogers. **Institutional Economics Its Place in Political Economy (IEI)**, Transaction Publishers, London, 1990'dan aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Culyer, Anthony. **The Economics of Social Policy**, London, 1973'den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Demir, Ömer. **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Demir, Ramazan. **Üniversitenin Bugünü ve Yarını**, Palme Yayıncılık, Antalya, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/9839/GenelEkonomikHedeflerveYatirimlar2011.pdf>. (06.02.2012).

Devlet Planlama Teşkilatı, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/sektorozet.html>. (06.02.2012).

Devlet Planlama Teşkilatı, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, **Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/oik550.pdf> (12 Mart 2008)'den aktaran Talip Küçükcan ve Bekir Gür. “**Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz**”, SETA Yayınları, Ankara, 2009.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007-2013)”, **Yüksek Öğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2008, s. 55, http://plan9.dpt.gov.tr/oik23_gidaguvnligi/gidaguv.pdf (21.12.2011)

Devlet Planlama Teşkilatı, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2001'den aktaran Umut Taş, ve Füsun Yenilmez, “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 165.

Eggertsson, Thrainn. **Economic Behaviour and Institutions**, Cambridge University Pres, New York, 1992'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, “Eğitim Sen Merkez Yönetim Kurulu’nun 2011 yılı Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Bütçesi Rakamları ile İlgili AçıklamaMetni”,16Aralık2010.http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_listele.php?sr=1641&bizden_kod=&sube=0&od=6&1=1. (25.02.2012)

Erim, Neşe. **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007.

Erkan, Hüsnü. **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İzmir, 1994.

Ersoy, Arif. **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006.

Fişek, Hamit. “YÖK ve Koordinasyon Maliyeti”, Cumhuriyet, 6 Şubat 1992'den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Gürüz, Kemal. **Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri**, ÖSYM Yayınları, Ankara, 2003.

Güvel, Enver Alper. **Politik İktisat ve Akıl**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998'den aktaran Ahmet Yılmaz Ata, **Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

Güzel, Emin **Cumhuriyet’ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitabevi, Adana, 2005'den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel**

Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

İşgüden, Tamer. **Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi**, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, Ankara, 1980.

Langlois, Richard Normand. “The New Institutional Economics: An Introductory Essay” **Economics As A Process: Essays in The New Institutional Economics**, (Der. Lonlois), Cambridge University Pres, New York, 1987, ss.1-25’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik iktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Karaarslan, Erkan. “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 149 Ankara, 2005, s. 25’den aktaran Umut Taş, ve Füsün Yenilmez, “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 172.

Klein, Philip A. “The Institutionalist Challenge: Beyond Dissent”, **İnstitutional Economics: Theory, Method, Policy**, , (Der. M.R.Tool), Kluwer Academic Publishers, London ss.13-47’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Kök, Recep. **Kit-Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları, Erzurum, 1993.

Kök, Recep. **İktisadi Düşünce Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.

Küçükcan, Talip ve Bekir Gür. “**Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz**”, SETA Yayınları, Ankara, 2009.

Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, **Türkiye’de Yükseköğretimin Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri**, Ümit Ofset Yayıncılık, Ankara, 2008, <http://www.sgb.gov.tr/Yayinlar/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20Y%C3%BCKsek%C3%B6%C4%9Fretimin%20Ba%C5%9Fl%C4%B1ca%20Sorunlar%C4%B1%20Ve%20Sorunlara%20%C3%87%C3%B6z%C3%BCm%20%C3%96nerileri.pdf>, (20.12.2011).

Mayhew, Anne. “The Beginings of Institutionalism”, **Evolutionary Economics Foundations of Institutional Thought**, (Der. M.R.Toll), London, 1988, s. 26’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

McMahon, Julian ve Walter Willigan. **Education and Development: Measuring the Social Benefits**, Oxford University Press, 1999’den aktaran Fatih Türkmen, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Ankara, Eylül 2002. <http://ekutup.dpt.gov.tr>. (08.02.2010).

Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu, **Yükseköğretim Gelişme Planı 1992-2012**, Ankara, 1991’den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Milli Eğitim Bakanlığı, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2001_2002.pdf. (12.03.2012).

Milli Eğitim Bakanlığı, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2005_2006.pdf. (12.03.2012).

Milli Eğitim Bakanlığı, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2009_2010.pdf. (12.03.2012).

Neale, Walter Castle. “Institutions” **Evolutionary Economics Foundations of Institutional Thought**, (Der. M.R.Tool), ss. 227-256’dan aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

North, Douglas Cecil. **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

OECD, Education at a Glance, 2009, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, “Eğitim Sen Merkez Yönetim Kurulu’nun 2011 yılı Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Bütçesi Rakamları ile İlgili Açıklama Metni”, 16Aralık2010. http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_listele.php?sr=1641&bizden_kod=&sube=0&od=6&l=1. (25.02.2012).

OECD, **Education Policy Analysis**, Paris 2003, <http://www.oecd.org/dataoecd/0/20/35747684.pdf>, (15.04.2011)’den aktaran Devler Planlama Teşkilatı, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, **Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/oik550.pdf> (12 Mart 2008)’den aktaran Talip Küçükcan ve Bekir Gür. “**Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz**”, SETA Yayınları, Ankara, 2009.

Oğuz, Fuat **Mülkiyet Hakları**, Roma Yayınları, Ankara, 2003’den aktaran Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, İzmir, 2008.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-9464/2002-2003-ogretim-yili-yuksekokretim-istatistikleri-kit-.html> (15.03.2012).

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-9468/2006-2007-ogretim-yili-yuksekokretim-istatistikleri-kit-.html>. (15.03.2012).

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-12654/2010-2011-ogretim-yili-yuksekokretim-istatistikleri.html>. (15.03.2012).

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12682/sayisal-bilgiler.html>. (15.03.2012).

Pejovich, Svetozar. “Toward a Theory of The Effect of The Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development”, **Prepared for The Conference on Formal Institution and Informal Arrangements in Transformation Societies University of Potsdam, Germany, 1998, October 7-9**’dan aktaran Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, İzmir, 2008.

Pearce, David. **Cost-Benefit Analysis**, London, 1972’den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Pigou, Arthur Cecil. **The Economics of Welfare**, London, 1962’den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Ramstad, Yul. “Reasonable Value Versus Instrumental Value Competing Paradigms in Institutional Economics”, **Journal of Economic Issues**, Cilt: 23, Sayı: 3, s.770’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Ruffin, Randy ve R. Gregory. **Principles of Economics**, Harper Collins College Publishers, New York, 1993’dan aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Rutherford, Margaret. “J.R.Commons’s Institutional Economics”, **Journal of Economic Issues**, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 721-744’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Samuels, Warren Joseph. “Institutional Economics”, **Companion to Contemporary Economic Thought**, (Der. D. Greenaway ve diğerleri) London, 1991, ss. 109-111’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Saygılı, Şeref **Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme**, İstanbul, 2005’den aktaran, Duygu Tanrıkulu, **Türkiye’de Yükseköğretime Erişim 2025 Yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek Mi?** SETA Yayınları, Ankara, Ocak 2011.

Schotter, Andrew. “The Evolution of Rules” **Economics As A Process: Essays In The New Institutional Economics**, (Der. R.N. Langlois), Cambridge University Pres, New York, ss.117-133’den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Schultz, Theodore William. **The Economic Value of Education**, Colombia U.P., New York, 1963’den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Schultz, Theodore William. **Investment in Human Capital**, New York, Free Press, 1971’den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Serter, Nur. **21. Yüzyılda İnsan Merkezli Eğitim, Türk Eğitim Sistemi**, Nesnel Yayınevi, İstanbul, 2008.

Stehr, Nico. “The University in Knowledge Societies”, **Social Epistemology**, Vol. 12 No: 1, 1998, s. 33-42’den aktaran İlhan Tekeli, **Eğitim Üzerine Düşünmek**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Tübitak Matbaası, Ankara, Eylül 2003.

Szyliowicz, Joseph. “The Re-Transition to Democracy in Turkey: 1983-1987”, **The Role of Education: Paper Prepared Forthe Conference**, 1988’den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Tanrıkulu, Duygu. **Türkiye’de Yükseköğretime Erişim 2025 Yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek Mi?** SETA Yayınları, Ankara, Ocak 2011.

Taş, Umut ve Füsün Yenilmez. “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 165.

Tekeli, İlhan. **Eğitim Üzerine Düşünmek**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul, 2003.

Tekeli, İlhan. **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Tuna, Yılmaz. “Kalkınma Planlarında Yükseköğretim”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 160, 2003, s.25.

Tuncer, Nilüfer. “Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi”, **Yükseköğretim Bülteni**, Sayı 1, Mart 1986, ss. 33-34’den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Türk Dil Kurumu, bilim ve sanat terimleri sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/?kelime=kurum&kategori=terim&hng=md>, (06.02.2011).

Türk Dil Kurumu, Türkçe Güncel Sözlük, <http://tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.asp?KELIME=kurumsallaşma>, (06.02.2011).

Türkiye İstatistik Kurumu, **2002 Yılı İçin Hanehalkı Bütçe Anketi**, Hane Halkı Araştırması Sonuçları, TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğünün 13.01.2012 VE b.22.1.TÜİ -1-13-07-03-622-02 sayılı yazı ekiyle bizzat elde edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu, **2006-2010 Yılları İçin İse Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi**, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğünün 13.01.2012 VE b.22.1.TÜİ -1-13-07-03-622-02 sayılı yazı ekiyle bizzat elde edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5, (05.02.2012)

Türkmen, Fatih. **A Comprehensive Study on Education**, Ankara, 1999'dan aktaran Fatih Türkmen, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Ankara, Eylül 2002. <http://ekutup.dpt.gov.tr>. (08.02.2010)

Türkmen, Fatih. **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Ankara, Eylül 2002. <http://ekutup.dpt.gov.tr>. (08.02.2010)

UNESCO ve OECD, "Financing Education-Investment and Returns: Analysis of the World Education Indicators 2002 Edition Executive Summar", UNESCO Publishing, Paris, 2003'den aktaran Duygu Tanrıku, **Türkiye'de Yükseköğretime Erişim 2025 Yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek Mi?** SETA Yayınları, Ankara, Ocak 2011.

Veblen, Thorstein Bunde. **The Place of Science In Modern Civilization**, Transaction Publishers, London, 1990'dan aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Webb, Michael. **Pricing Policies Enterprises**, London, 1976'den aktaran Güneri Akalın, **Yükseköğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980' den aktaran Recep Kök, **Kit-Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 748, İİBF Yayınları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1993.

Wikipedia Özgür Ansiklopedi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurum>, (06.02.2011).

Williamson, Oliver Eaton. "Transaction Cost Economics of Meets Posnerian Law and Economics", **Journal of Economic Issues**, Cilt: 149, Sayı: 1, Cambridge University Press, New York, 1993, ss. 99-118'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

Wisman Jon ve Joseph Rosansky. "The Metedology of Institutionalism Revised", **Journal of Economic Issues**, Cilt: 25, Sayı: 3, ss. 709-737'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

World Bank, **Strategic Directions for Higher Education in Turkey**, 2008'den aktaran Talip Küçükcan ve Bekir Gür. **"Türkiye'de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz"**, SETA Yayınları, Ankara, 2009.

Yılmaz, Hakan ve Ahmet Kesik. "Yükseköğretimde Yönetmelik Yapı ve Mali Konular: Türkiye'de Yükseköğretimde Yönetmelik Etkinliği Artırmaya Yönelik Bir Model Önerisi", **Maliye Dergisi**, Sayı 158, 2010, s. 125.

Yükseköğretim Kurumu, "2011 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", Ankara, 2012. www.yok.gov.tr/...idare.../de2554e7-807f-4b0c-8896-f87b64a3b22c (26.08.2012)

Yükseköğretim Kurumu, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**. Ankara. Şubat 2007. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/30217/yok_strateji_kitabi/27077070-cb13-4870-aba1-6742db37696b, (19.02.2011).

Yükseköğretim Kurumu, **Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991**, Ankara, Kasım 1991'den aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Yükseköğretim Kurumu, **“Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”**, Ankara, 2003, s. 86'dan aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Yükseköğretim Kurumu, “9 Aralık 2003- 9Aralık 2007 Erdoğan Teziç Başkanlığı Dönemi Yükseköğretim Kurulu” **Faaliyet Raporu Özeti**, Ankara 2007, s. 6'dan aktaran İlhan Tekeli **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2010.

Zigler, Ervin Kenneth. “Veblen vs. Commons, A Comparative Evaluation”, **Kyklos**, Cilt: 27, Sayı: 2, ss. 322-344'den aktaran Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya, 1996.

EKLER

EK 1: Üniversitelerin Kuruluş Tarihleri

Üniversiteler		İli	Kuruluş Yılı
1	İstanbul Ü.	İstanbul	1933
2	İstanbul teknik Ü	İstanbul	1944
3	Ankara Ü.	Ankara	1946
4	Karadeniz Teknik Ü.	Trabzon	1955
5	Ege Ü.	İzmir	1956
6	Orta Doğu Teknik Ü.	Ankara	1957
7	Atatürk Ü.	Erzurum	1967
8	Hacettepe Ü.	Ankara	1971
9	Boğaziçi Ü.	İstanbul	1973
10	Dicle Ü.	Diyarbakır	1973
11	Çukurova Ü	Adana	1973
12	Anadolu Ü.	Eskişehir	1974
13	Cumhuriyet Ü.	Sivas	1975
14	İnönü Ü.	Malatya	1975
15	Fırat Ü.	Elazığ	1975
16	Ondokuz Mayıs Ü.	Samsun	1975
17	Selçuk Ü.	Konya	1975
18	Uludağ Ü.	Bursa	1978
19	Erciyes Ü.	Kayseri	1982
20	Akdeniz Ü.	Antalya	1982
21	Dokuz Eylül Ü.	İzmir	1982
22	Gazi Ü.	Ankara	1982
23	Marmara Ü.	İstanbul	1982
24	Mimar Sinan Ü.	İstanbul	1982
25	Trakya Ü.	Edirne	1982
26	Yıldız Teknik Ü.	İstanbul	1982
27	Yüzüncü Yıl Ü.	Van	1982
28	Bilkent Ü.	Ankara	1984

29	Gaziantep Ü	Gaziantep	1987
30	Koç Ü	İstanbul	1992
31	Abant İzzet Baysal Ü.	Bolu	1992
32	Adnan Menderes Ü.	Aydın	1992
33	Afyon Kocatepe Ü.	Afyon	1992
34	Balıkesir Ü.	Balıkesir	1992
35	Celal Bayar Ü.	Manisa	1992
36	Çanakkale 18 Mart Ü.	Çanakkale	1992
37	Dumlupınar Ü.	Kütahya	1992
38	Gaziosmanpaşa Ü.	Tokat	1992
39	Gebze Yük. Tek. Ens.	Kocaeli	1992
40	Harran Ü	Şanlıurfa	1992
41	İzmir Yük. Tek. Ens.	İzmir	1992
42	Kafkas Ü.	Kars	1992
43	Kahramanmaraş Sütçüİm. Ü.	Kahramanmaraş	1992
44	Kırıkkale Ü.	Kırıkkale	1992
45	Kocaeli Ü.	Kocaeli	1992
46	Mersin Ü.	İçel	1992
47	Muğla Ü.	Muğla	1992
48	Mustafa Kemal Ü.	Hatay	1992
49	Niğde Ü.	Niğde	1992
50	Pamukkale Ü.	Denizli	1992
51	Sakarya Ü.	Sakarya	1992
52	Süleyman Demirel Ü.	Isparta	1992
53	Zonguldak Karaelmas Ü.	Zonguldak	1992
54	Osmangazi Ü.	Eskişehir	1993
55	Başkent Ü.	Ankara	1993
56	Galatasaray Ü.	İstanbul	1994
57	Fatih Ü.	İstanbul	1994/6
58	Işık Ü.	İstanbul	1996
59	İstanbul Bilgi Ü.	İstanbul	1996
60	Sabancı Ü.	İstanbul	1996

61	Yeditepe Ü.	İstanbul	1996
62	Kadir Has Ü.	İstanbul	1992/97
63	Atılım Ü.	Ankara	1997
64	Doğuş Ü.	İstanbul	1997
65	İstanbul Kültür Ü.	İstanbul	1997
66	Maltepe Ü.	İstanbul	1997
67	Çağ Ü.	Tarsus	1997
68	Çankaya Ü.	Ankara	1997
69	Bahçeşehir Ü.	İstanbul	1998
70	Haliç Ü.	İstanbul	1998
71	Okan Ü.	İstanbul	1999
72	Ufuk Ü.	Ankara	1999
73	İstanbul Ticaret Ü.	İstanbul	2001
74	İzmir Ekonomi Ü.	İzmir	2001
75	Yaşar Ü.	İzmir	2001
76	TOBB Eko. Ve Tek.	Ankara	2003
77	Namık Kemal Ü.	Tekirdağ	2006
78	Düzce Ü	Düzce	2006
79	Uşak Ü.	Uşak	2006
80	Ordu Ü.	Ordu	2006
81	Hitit Ü.	Çorum	2006
82	Mehmet Akif Ersoy Ü.	Burdur	2006
83	Ahi Evran Ü.	Kırşehir	2006
84	Erzincan Ü.	Erzincan	2006
85	Rize Ü.	Rize	2006
86	Kastamonu Ü.	Kastamonu	2006
87	Aksaray Ü.	Aksaray	2006
88	Amasya Ü.	Amasya	2006
89	Giresun Ü.	Giresun	2006
90	Bozok Ü.	Yozgat	2006
91	Adıyaman Ü.	Adıyaman	2006
92	İstanbul Bilim Ü.	İstanbul	2006

93	Özyeğin Ü.	İstanbul	2007
94	İstanbul Aydın Ü.	İstanbul	2007
95	Acıbadem Ü.	İstanbul	2007
96	İstanbul Arel Ü.	İstanbul	2007
97	İzmir Ü.	İzmir	2007
98	Karaman Ü.	Karaman	2007
99	Ağrı Ü.	Ağrı	2007
100	Sinop Ü.	Sinop	2007
101	Siirt Ü.	Siirt	2007
102	Nevşehir Ü.	Nevşehir	2007
103	Karabük Ü.	Karabük	2007
104	Kilis Ü.	Kilis	2007
105	Çankırı Ü.	Çankırı	2007
106	Artvin Ü.	Artvin	2007
107	Bilecik Ü.	Bilecik	2007
108	Bitlis Ü.	Bitlis	2007
109	Kırıkkale Ü.	Kırklareli	2007
110	Osmaniye Ü.	Osmaniye	2007
111	Bingöl Ü.	Bingöl	2007
112	Muş Ü.	Muş	2007
113	Mardin Ü.	Mardin	2007
114	Bartın Ü.	Bartın	2007

Kaynak: Tekeli, 2010, ss. 218-221.

EK 2 Üniversitelerde Öğrenci, Öğretim Elemanı Ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayısı

	ÖRGÜN ÖĞRETİM ÖĞRENCİ SAYISI (1) (A)		
	Devlet	Vakıf	Toplam
1994-1995	669.805	11.397	681.202
1995-1996	756.602	9.852	766.454
1996-1997	812.931	13.598	826.529
1997-1998	877.513	22.832	900.345
1998-1999	930.224	29.360	959.584
1999-2000	963.931	39.306	1.003.237
2000-2001	1.028.148	50.731	1.078.879
2001-2002	1.086.353	55.661	1.142.014
2002-2003	1.168.039	64.216	1.232.255
2003-2004	1.216.891	77.281	1.294.172
2004-2005	1.288.100	89.737	1.377.837
2005-2006	1.411.678	99.187	1.510.865
2006-2007	1.463.900	109.903	1.573.803
2007-2008	1.499.163	120.338	1.619.501
2008-2009	1.598.705	147.829	1.746.534
2009-2010	1.793.996	178.121	1.972.117

Kaynak:Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html> , (15.03.2012)

EK 2 Devam Üniversitelerde Öğrenci, Öğretim Elemanı Ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayısı

	ÖĞRETİM ELEMANI SAYILARI (B)				
	ÖĞRETİM ÜYESİ PROFESÖR		DİĞER ÖĞRETİM ELEMANI		TOPLA M
	Devlet	Vakıf	Devlet	Vakıf	
1994-1995	14.493	197	27.704	709	43.103
1995-1996	16.098	219	32.081	836	49.234
1996-1997	17.223	321	34.175	1.025	52.744
1997-1998	18.330	479	35.254	1.381	55.444
1998-1999	19.558	588	36.988	2.036	59.170
1999-2000	21.249	882	39.493	2.545	64.169
2000-2001	22.958	1.017	40.071	2.704	66.750
2001-2002	24.542	1.411	40.869	3.190	70.012
2002-2003	26.029	1.588	43.205	3.312	74.134
2003-2004	27.271	1.804	44.144	3.846	77.065
2004-2005	28.496	2.172	44.262	4.625	79.555
2005-2006	30.214	2.525	44.096	5.415	82.250
2006-2007	31.291	2.825	47.082	5.324	89.329
2007-2008	34.359	3.461	52.200	6.085	98.766
2008-2009	35.138	3.773	52.467	6.545	100.504
2009-2010	36.205	5.203	55.973	8.046	105.427

Kaynak: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html> , (15.03.2012)

EK 2 Devam Üniversitelerde Öğrenci, Öğretim Elemanı Ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayısı

	ÖĞRETİM ELEMANI BAŞINA ÖĞRENCİ SAYISI (A) / (B)				
	ÖĞRETİM ÜYESİ PROFESÖR		DİĞER ÖĞRETİM ELEMANI		TOPLAM
	Devlet	Vakıf	Devlet	Vakıf	
1994-1995	46,2	57,9	24,2	16,1	15,8
1995-1996	47,0	45,0	23,6	11,8	15,6
1996-1997	47,2	42,4	23,8	13,3	15,7
1997-1998	47,9	47,7	24,9	16,5	16,2
1998-1999	47,6	49,9	25,1	14,4	16,2
1999-2000	45,4	44,6	24,4	15,4	15,6
2000-2001	44,8	49,9	25,7	18,8	16,2
2001-2002	44,3	39,4	26,6	17,4	16,3
2002-2003	44,9	40,4	27,0	19,4	16,6
2003-2004	44,6	42,8	27,6	20,1	16,8
2004-2005	45,2	41,3	29,1	19,4	17,3
2005-2006	46,7	39,3	32,0	18,3	18,4
2006-2007	46,8	38,9	31,1	20,6	17,6
2007-2008	43,6	34,8	28,7	19,8	16,4
2008-2009	45,5	39,2	30,5	22,6	17,4
2009-2010	49,6	34,2	32,1	22,1	18,7

Kaynak:Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, <http://osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html> , (15.03.2012)

Ek 3 2002 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları

OKUL TÜRÜ	TOPL.KAMU MALİYETİ	TOPL.ÖZEL HARCAMA	ÖĞRENCİ SAYISI
İLKÖĞRETİM	719.759.000	17.698.022	10.331.619
GENEL LİSE	229.955.000	26.244.274	2.053.735
MESLEK LİSESİ	197.715.000	52.371.102	981.224
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	460.000.000	30.263.503	1.918.483

Kaynak: Toplam kamu maliyeti verilerine DPT, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/sektorozet.html>, (06.02.2012), Toplam özel harcama verilerine TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5, (05.02.2012) Öğrenci sayılarına ÖSYM <http://osym.gov.tr/belge/1-12038/2002-2003-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit-.html>, (15.03.2012) ve MEB http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_organ_egitim_2002_2003.pdf, (12.03.2012). veri tabanlarından ulaşılmıştır.

Ek 4 2002 yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri

OKUL TÜRÜ	ORT.KAMU MALİYETİ	ORT.ÖZEL HARCAMA	TOPLAM MALİYET
İLKÖĞRETİM	70	2	71
GENEL LİSE	112	13	125
MESLEK LİSESİ	201	53	255
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	240	16	256

Kaynak: Ek 3 Tablosundan elde edilmiştir.

Ek 5 2006 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları

OKUL TÜRÜ	TOPL.KAMU MALİYETİ	TOPL.ÖZEL HARCAMA	ÖĞRENCİ SAYISI
İLKÖĞRETİM	1.046.047.516	80.179.521	10.846.930
GENEL LİSE	334.200.484	121.987.323	2.142.218
MESLEK LİSESİ	320.718.000	149.218.087	1.244.499
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	745.582.000	76.310.218	2.453.664

Kaynak: Toplam kamu maliyeti verilerine DPT, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/sektorozet.html>, (06.02.2012), Toplam özel harcama verilerine TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5, (05.02.2012), Öğrenci sayılarına ÖSYM <http://osym.gov.tr/belge/1-12038/2006-2007-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit-.html>, (15.03.2012) ve MEB http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf, (12.03.2012) veri tabanlarından ulaşılmıştır.

Ek 6 2006 Yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri

OKUL TÜRÜ	ORT.KAMU MALİYETİ	ORT.ÖZEL HARCAMA	TOPLAM MALİYET
İLKÖĞRETİM	96	7	104
GENEL LİSE	156	57	213
MESLEK LİSESİ	258	120	378
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	304	31	335

Kaynak: Ek 5 Tablosundan elde edilmiştir.

Ek 7 2010 Yılı Verileri Kamu Ve Özel Maliyetler Ve Öğrenci Sayıları

OKUL TÜRÜ	TOPL.KAMU MALİYETİ	TOPL.ÖZEL HARCAMA	ÖĞRENCİ SAYISI
İLKÖĞRETİM	1.540.454.000	214.900.146	10.981.100
GENEL LİSE	492.158.000	127.166.718	2.676.123
MESLEK LİSESİ	479.943.000	129.138.959	2.072.487
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	1.547.862.000	152.443.797	3.817.086

Kaynak: Toplam kamu maliyeti verilerine DPT, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/sektorozet.html>, (06.02.2012),
toplam özel harcama verilerine TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5, (05.02.2012),
öğrenci sayılarına ÖSYM <http://osym.gov.tr/belge/1-12038/2002-2003-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit-.html>, (15.03.2012) ve MEB http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2010_2011.pdf, (12.03.2012)
veri tabanlarından ulaşılmıştır.

Ek 8 2010 Yılı Eğitimde Öğrenci Maliyetleri

OKUL TÜRÜ	ORT.KAMU MALİYETİ	ORT.ÖZEL HARCAMA	TOPLAM MALİYET
İLKÖĞRETİM	140	20	160
GENEL LİSE	184	48	231
MESLEK LİSESİ	232	62	294
YÜKSEK OKUL VE FAKÜLTE	406	40	445

Kaynak: Ek 7 Tablosundan elde edilmiştir.